

Resilience

June, 2018 Volume: 2, Issue: 1

ISSN: 2602-4667

Haziran 2018 Cilt: 2, Sayı: 1

Resilience is an international peer-reviewed journal.

Dirençlilik uluslararası hakemli dergidir.

Dirençlilik

Resilience

Editörler

Nilgün OKAY

Esmâ BULUŞ KIRIKKAYA

Alan Editörleri

Aslı AKAY

Bülent ÖZMEN

Çağlar AKGÜNGÖR

Deniz GERÇEK

İsmail Talih GÜVEN

Muammer TÜN

Murat ERCANOĞLU

Nehir VAROL

Osman Nejat AKFIRAT

Seda KUNDAK

Serpil GERDAN

Tahir Serkan IRMAK

Timur GÜLTEKİN

Tolga GÖRÜM

Yıldız ÖZTAN ULUSOY

Resilience

Resilience is an international peer-reviewed journal.

It publishes two issues per year.

Publisher: İsmail Talih GÜVEN

<http://dergipark.gov.tr/resilience>

resilience_journal@yahoo.com

Dirençlilik

Dirençlilik uluslararası hakemli dergidir.

Yılda iki kere yayınlanır.

Yayın Sahibi: İsmail Talih GÜVEN

<http://dergipark.gov.tr/resilience>

resilience_journal@yahoo.com

ISSN: 2602-4667

Resilience

İçindekiler

Editörlerden	i
Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Risk Yönetimi (Araştırma Makalesi) Gender Sensitive Disaster Risk Management (Research Article)	
Nilgün OKAY, İpek İLKKARACAN	1
Türkiye'de Uygulanan Afet Yönetimi Politikalarının İncelenmesi: Yasal Düzenlemeler ve DASK (Araştırma Makalesi) Investigation of Disaster Management Policies Used in Turkey: Legal Regulations and Turkish Natural Catastrophe Insurance Pool (Research Article)	
Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİROĞLU	13
Ebeveynlere Bağlanma ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki (Araştırma Makalesi) The Relationship Between Parental Attachment and Personality Traits (Research Article)	
Yıldız ÖZTAN ULUSOY, Osman Nejat AKFIRAT, Gülşah TURA	23
KBRN Tehdit ve Tehlikelerden Kaynaklı Zararlar Nedeniyle İdarenin Risk İlkesine Dayalı Sorumluluğu (Araştırma Makalesi) Administrative Responsibility Regarding the Loss Stemming from CBRN Threats and Hazards Under Risk Principle (Research Article)	
Utku ÜTÜK	39
Sel ve İstanbul: Sel Riskine Karşı Yapılan Dere Islah Çalışmaları ile İlgili Bir Değerlendirme (Araştırma Makalesi) Flood and İstanbul: an Evaluation of the River Rehabilitation Studies Against Urban Floods (Review Article)	
Alper BODUR	57

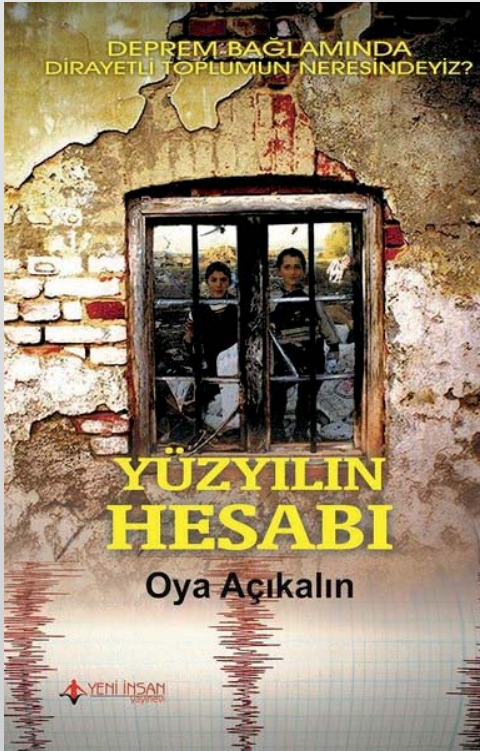
Resilience

Editörlerden,

Kitap Önerisi

Afete Dirençli Toplumun Neresindeyiz?

Nilgün OKAY
okayn@itu.edu.tr

YÜZYILIN HESABI

Oya AÇIKALIN

Yeni İnsan Yayınevi
2017, 504 sayfa

Dirençlilik dergisinde yeni çıkan kitaplara da yer vermeyi düşünüyoruz. Tanıtacağımız ilk kitap, Yüzyılın Hesabı. Sosyolog **Oya AÇIKALIN**¹ tarafından hazırlanan bu çalışma, Yeni İnsan Yayınları Eğitim Serisi'nden 2017'de çıktı. Yüzyılın Hesabı, yazarın 2011 yılında Van'da yaşanan depremle ilgili çalışmalar için verdiği beş yıllık emeğinin ürünü. Van'da ikinci büyük sarsıntıda hayatını kaybeden Japon gönüllüsü Atsushi Miyazaki ve depremlerin afete dönüşmemesi için çaba harcayan tüm gönüllülerin anısına ithaf edilen **Yüzyılın Hesabı: Deprem Bağlamında Dirayetli Toplumun Neresindeyiz?** iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, "Van'da Deprem Yaşantıları" ve ikinci kısım "Türkiye'de

Deprem Bağlantılı Psikolojiler, Toplumsal Yaşam ve Yönetim" başlıklarını taşıyor. Kitabın yazılma nedenlerini, öğrencilerine araştırma yapmayı öğretirken, depremde halkın yaşadıklarını anlamaya çalışmak ve dolaylı olarak yaraların sarılmasına katkıda bulunmak olarak açıklayan araştırmacı, depremi yaşayan öğrencileriyle birlikte Van'da iki farklı grup üzerine birbirini tamamlayan niteliksel çalışmalar yürütmüştür. Kitabın ilk bölümünde, yüz yüze mülakatlara dayanarak depreme ilişkin sosyolojik bulguları derlemeyi amaçlanmakta; akademik bir araştırma projesinin sonuçlarından oluşan sosyal tarih anlatısı, bir öyküyü andırır biçimde aktarılmaktadır. Afetlerin sosyal boyutu

Dirençlilik

Resilience

üzerine çok az çalışma mevcut olduğundan, bu konuda yapılan çalışmalara katkıda bulunan kitapta, akademik çalışmadan elde edilen bulgular, depremi yaşayan tanıkların anlatımları ile çok boyutlu analiz imkânı vermektedir. Öykü tarzı anlatım, konunun uzmanı olmasa da herkesin kolaylıkla okuyabileceği bir anlatımla işlenmiştir. Özellikle, depremin insani etkilerinin bilim ve kamuoyunun gündeminde yeterince ilgi görmemiş olmasından dolayı yazarın halkın yaşantısının belgelenmesini önemsendiğini anlıyoruz. Van depremi öncesi, sırası ve sonrasına ilişkin yaşananların olabildiğince belgelendiği, aynı zamanda karşılaştırma ve değerlendirmenin de yer aldığını görmekteyiz.

Bir deprem anında ve sonrasında insani tepkiler değerlendirilirken, depremin ilk 10-15 günü, yaşadıkları şok, korku ve acıları, bakımından halkı oluşturan tüm grupların birbirlerine çok benzediği, örneğin, farklı ekonomik grupların veya toplumsal cinsiyetlerin eşitlendiği gözlemlenmekte; kısaca depremle birlikte toplumsal kesimler kısa bile olsa ortak bir noktada buluşmaktadır. Yapılan mülakatlardan, ilk müdahale eden kadın ve erkeklerin kahramanlık hikâyeleri kaydedilmiş; yazarın anlatımıyla: “kahramanlık hikâyelerinin erkeklerle özgü olmadığını gördük; yaşlılara ve çocuklara ilk müdahaleyi yapan ve yaşama tutunmalarını sağlayan kadınlar vardı; ama kadınlar kahramanlıklarının farkında bile değildi.” Toplumun sosyolojik özelliklerine bağlı oluşmuş grupların sahip olduğu farklı kapasite, kırılabilirlikleri arttırmakta; örneğin, geçen süre zarfında afetle başa çıkma ve normale dönme sürecinde yoksul ve kırılabilir kesimler (örneğin, yoksul yaşlı, kadın) sorunları daha uzun ve ağır yaşamakta; kaynaklara erişimde yeterli olanak ve eşitliğe sahip olamadıklarından, erişebildikleri imkânların kalitesi daha düşük, sorunları daha kalıcı olmaktadır.

Çalışmanın ikinci kısmında, 2000-2016 arasında yaşanan depremlere ilişkin araştırma raporu, makale, eğitim materyali ve medya çıkan haberlerden oluşturulan bir veri tabanı ile afetler sosyal boyutları bakımından değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler yer, zaman ve toplumsal kesimler açısından sosyolojik karşılaştırmaları içermektedir. Yazar, “disiplinlerarası kesişme noktalarının” belirlenmesinde, afet araştırmalarının sadece akademik değil, toplumsal işbirliğinin önemini de vurgulamaktadır. Afetlerin hepsinde yaşanan çarpıcı benzerlikleri değerlendirirken, sosyolojik açıdan “afet tarihsizliğine” ya da “toplumun hafızasızlığına” dikkat çekmekte; Türkiye'deki deprem gerçeğinin, “hazırlıksızlık” olduğunu anlatmaktadır. Bu noktada: *“nasıl oluyordu da, bunca zamandır, bir türlü yeterince hazırlıklı hale gelemiyorduk?”* sorusuna cevap aramakta; bireylerden çok sivil toplum oluşumları ve kurumlaşma alanlarını sorgulamaktadır. Her depremde kentsel sistemlerin (toplum, ekonomi, altyapı, çevre ve kamu) büyük bir dirayet göstererek afetlerin sosyoekonomik krizlerinin üstesinden gelmesine, toplumun yeniden ayağa kalkmasında da “dirayet” gören yazar,

Resilience

kısa vadeli çözümlere odaklı kriz yönetimine odaklanılmasıyla sonuçlanırken, bu yaklaşım sadece yaraları sarıp kısa vadeli çözümlerle yeniden üretime geçilmesi ile kriz anı geçtikten sonra gerçeklerle yüzleşmekten kaçınma eğiliminin sürdürülmesine yol açıyor. Değişen toplumun, “afete hazırlıksızlık hali” bakımından değerlendirmelerine göre, bu değişimdeki kritik noktalardan yararlanarak afete karşı daha dayanıklı, afetlere dirençli, yazarın deyimiyle tabandan örgütlü sivil bir hazırlanmaya dönüşmesiyle “daha dirayetli bir toplum” olmak mümkün.

Afete ilginin kaybolması ve algı sorunlarının uzun-dönemde dirençliliğe etkisinin tartışıldığı kitabın bu bölümünde, ilk altı aydan sonra sivil toplum faaliyetlerinin etkisini yitirerek çalışılmamış olduğu vurgulanmaktadır. Şüphesiz depreme hazırlıkta önemli yol kat edilmiş olmasına rağmen henüz yetersiz ve çözüm bekleyen konu başlıklarına dikkat çeken yazar, örneğin, kırsal alanlardaki değişmelerin değerlendirilmesinden, kamu-toplum işbirliklerini sağlayacak modellerin geliştirilmesine, medyanın bilgi ve farkındalık düzeyinin artırılması gibi, gün geçtikçe karmaşıklaşan ve çözümü güçleşen bir kentsel sisteme işaret etmektedir. AFAD UDSEP programlarında sosyal boyutlu projelerin olmaması ve ulusal sosyoloji toplantılarda afet/deprem başlıklı oturumların yer almaması da disiplinlerarası akademik iletişimin de yetersiz olduğuna işaret etmekte. Afet risk yönetiminde geline son noktada afete dirençlilik ve toplumsal risk azaltma önem kazanırken, sosyal bilimler alanında depreme ilginin artmadığı ve metodolojik araştırmaların yeterli olmadığı, bu durumun da sosyal bilimlerde yapılan akademik çalışmaların sivil topluma katkısını sınırladığı belirtilmektedir. Mevcut bireysel/toplumsal gönüllük bakımından davranış değişimlerinin tüm topluma yaygınlaştırılmadığı için, yeterli motivasyon sağlanamamakta; vurdumduymazlık, hazırlığın gereksizliği fikri ile yasalar ve kurallar da ihlal edilmektedir.

Sonuç olarak, ülke genelinde yaşanan depremlerle Van depremi karşılaştırılarak afetlerin sosyal boyutları üzerine odaklanılmaktadır. Deprem yaralarını saran gücün sosyokültürel özelliklere dayandığını, tüm hazırlıksızlığına rağmen toplumun kendini onardığını belirten yazar: “kurtarılanların aklında hep devlet var, ama yaşama tutunmayı sağlayan toplumun kendisi, toplumsal dayanışma ve geleneksel sosyal ağlar” şeklinde tasvir ediyor. Bu önemli bulgudan hareketle, toplumun tabandan örgütlenmesinin, yaşamın her alanında uzun-vadeli, sürdürülebilir çözümlerle aşılabileceğini belirtiyor: “Sivil toplum örgütlenmeleri aracılığıyla dirençli ve dirayetli toplum yaratılması gerekiyor”. AFAD her yere yetişemez. Bireysel gönüllük yeterli olamaz; yerel yönetim destekli, örgütlü gönüllüğün ülke geneline yayılması gereklidir. Bu da bilim topluluğunun disiplinlerarası iş birliğiyle gerçekleşebilir. Bilimsel bulguların sivil toplum, kamu ve medyayı beslemesi gerekmektedir. Böylelikle, afet döngüsünün her evresinde yaşanan sorunlar, toplumsal örgütlenme ile aşılabılır.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Risk Yönetimi

Nilgün OKAY¹² ve İpek İLKKARACAN³

Öz

Afete dirençli toplumlar için afet risk yönetiminin yaygınlaştırılmasını gerektirmektedir. Toplumda mevcut olan sosyal zarargörebilirlikler* (kırılganlıklar) bir afet durumunda müdahaleyi daha karmaşık hale getirmekte, iyileştirmeyi daha da zorlaştırmaktadır. Toplumun bireylere kadın veya erkek olarak yüklediği sosyokültürel roller ve sorumluluklar (toplumsal cinsiyet) bu kırılganlıkları arttırmakta afet risklerini daha da yönetilemez hale getirmektedir. Kadınları afetlerde mağdur ve riskli gruplardan kabul eden genel yaklaşım bulunmaktadır. Buna karşılık, toplumsal cinsiyete dayalı kapasite ve yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan yaklaşımların daha başarılı olduğu saptanmıştır. Bu makalede afet yönetiminin zarar azaltma, hazırlık ve müdahale evrelerinde yapılan planlamaların toplumsal cinsiyet bakımından yeniden gözden geçirilmesi, toplumsal cinsiyet duyarlılığının geliştirilmesine yönelik stratejik planlama önerileri tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: toplumsal cinsiyet, zarargörebilirlik, kapasite, dirençlilik, afet risk yönetimi

Gender Sensitive Disaster Risk Management

Abstract

Studies on disaster resilience point out the necessity of participation of all parts of communities in disaster management. Lessons from previous disasters indicate that existing social vulnerabilities based on gender roles are reducing local disaster resilience and preparedness capacities. Strategies based on gender-sensitive disaster mitigation planning are more successful to reduce all vulnerabilities. During the disaster mitigation and preparedness stages, a more proactive and gender based risk management framework helps to recognize more women participating and improve capacities, as well as encourage gender equality and empower women. Gender-sensitive approach should be integrated into the disaster risk management and women should be given equal place in planning. Designing gender-sensitive planning is a right strategy for improving disaster capacity and resilience. During the planning processes, there is an urgent need for raising awareness, and train the trainers and practitioners in the emergency and disaster management field, as well as policy makers in all levels.

Keywords: gender, vulnerability, capacity, resilience, disaster risk management

¹Prof. Dr., İTÜ Afet Yönetimi Merkezi

² İTÜ BMT KAUM Kadın Araştırmaları Merkezi

³Prof. Dr., İTÜ İşletme Fakültesi

*İlgili yazar / Corresponding author: okayn@itu.edu.tr

Gönderim Tarihi: 05.06.2018

Kabul Tarihi: 28.06.2018

1. Giriş

Afet risklerinin azaltılmasında, hazırlık ve müdahalede mevcut yaklaşımlar hala sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlardan belki de en önemlisi, afet yönetiminin her aşamasında olduğu gibi, hazırlıkta da halkın katılımının yeterli kadar sağlanamamasıdır. Bu nedenle, halkın büyük bir kısmının bu süreçlerde yer alamaması, afete dirençliliğini de azaltmaktadır (Okay ve diğ. 2016; Varol ve Kırıkkaya 2017; Okay 2018). Dünyada özellikle kadınlar ulusal ve yerel düzeyde yapılan afet yönetimi planları ve organizasyonlarında yer almamaktadır (Reyes 2002; Odabaşı 2010). Türkiye'de AFAD *Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP 2023)*, *Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)* ve *İSMEP Afet Risk Azaltma* çalışmaları ile afete dirençlilik bakımından önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Belirlenen bu yol haritası, kadının katılımı ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı bakımından yetersizdir (İnal ve diğ. 2016). Buna karşın, Türkiye'nin de katıldığı *Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030)* kapsamında alınan kararlarda, toplumun zarargörebilirliğinin azaltılması, afet yönetimi süreçlerinin her aşamasında "öncelikle de kadınların katılımının artırılması hedeflenmiştir (UNISDR 2015). Bu uluslararası kararlarla tüm politika ve uygulamalarda kadının aktif katılımının sağlanması, yerel organizasyonlarda kadın liderliğinin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu yaklaşım, aynı zamanda kadın yoksulluğunun ve kırılganlığının azaltılmasını, yani sosyoekonomik güçlendirilmesini de sağlamaktadır (UNISDR 2015). Bu bağlamda, zarar azaltma, hazırlık, müdahale, iyileştirme ve yeniden yapılandırma planlama çalışmalarının toplumsal cinsiyete duyarlı şekilde düzenlenmelidir (UNISDR 2017).

Sosyo-ekonomik eşitsizliklerden dolayı, homojen gruplardan oluşmayan toplumlar (Tierney 2007; Ecevit 2011), afetlere karşı diğerlerine göre daha kırılgan olurken afetlerin etkileri de toplumun sosyal özelliklerine göre değişmektedir. Toplumun sosyal ağları, vatandaşlık statüsü, etnik köken, sosyal güvenlik, dil, din, medeni durum ve yaş, dış görünüş, sağlık, beslenme, yönetime katılım, gelir ve istihdam eksikliği, zenginlik ve yaşam kalitesi ve hatta doğum yeri gibi faktörlerin hepsi birden kırılganlığa etki etmektedir. Toplumun okuma yazma oranı, bilgi ve becerilerine bağlı bu kırılganlıklar değişirken, eğitim, sağlık ve gelir kaynaklarına erişimde bu kırılganlıklar ile doğrudan ilişkilidir. Kırılganlıklar arttığında toplumu tehdit eden tehlikelerin afete dönüşme riski de büyümektedir. Bu nedenle, toplumun kırılganlıklarının artmasından dolayı afetler gelişmeyi yavaşlatmakta, kalkınmayı durdurmaktadır.

Türkiye'de nüfusun yaklaşık yarısı olan, 40 milyon kadının neredeyse tamamı (% 92,6) kentlerde yaşamaktadır (TÜİK 2017). Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri Minimum Gösterge Seti'nde yayımlanan verilere göre Türkiye'de kadının ekonomiye katılım oranının %32,5 olduğu belirtilmektedir. Eğitim almayan, istihdama katılmayan ve geliri bulunmayan kadın (%24,2 kadarı), düşük ücretli, kayıt dışı işlerde ve sigortasız çalışmaktadır. Kalkınma Programı İnsani Gelişim ile Dünya Ekonomik Forumu (2016) raporlarında, Türkiye'nin ekonomisinin gelişmesine rağmen kadının ekonomiye katılımının az olması, 144 ülke arasında son on senede 130. sıraya düştüğü bildirilmektedir (KAGİDER 2018). Zaten sosyal baskı altında yaşayan kadınlar haklarından yararlanamadıkları gibi, *yoksulluk kadınlaşmakta*, daha fazla incinebilir ve zarargörebilir duruma düşmektedirler (İlkkaracan 2008; Hattatoğlu 2011). Bu durumda eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadıkları için işgücü kapasitelerini kullanamamakta ve ekonomik anlamda da birey olarak kendi yaşamlarını kuramamaktadırlar (Sancar 2011). Bunun yanı sıra, Ecevit (2011)'in de belirttiği gibi, Türkiye'nin kültürel farklılıkları ve dinamik yapısı da, olası bir afetin etkilerinin yüksek olmasına neden olacaktır.

Toplumun kadın ve erkeğe yüklediği farklı sorumluluklardan (toplumsal cinsiyet) dolayı ortaya çıkan sosyal sorunlar, kırılabilirliğe etki eden en önemli nedenlerdendir. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitlik (gender equality) ve insan haklarının (gender equity) yetersizliği bakımından bireylerin fırsat eşitsizliğine ve ayrımcılığa maruz kalması, afetlerin karmaşık hale gelmesine ve etkilerinin daha da artmasına neden olmaktadır. Mevcut cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle sosyoekonomik bağımlılığının artması, kadınları yüksek risk grubuna düşürmektedir. Bu bakımdan, özellikle de afetlerde kadınlar kurban, mağdur ve riskli gruplardan kabul eden yaygın bir anlayış benimsenmiştir. Örneğin, sivil toplum kuruluşları tarafından sürdürülen afet hazırlık çalışmalarında kadınların mevcut kırılabilirliğinin belirlenmesi üzerine odaklanmaktadır.

1.1. Kırılabilirlikten Kapasiteye

Toplumsal cinsiyete dayalı değişen sosyal özellikler, halkın hazırlık ve müdahale kapasitelerini etkilemektedir. Buna göre, bir afet durumunda kadın ve erkeğin verdiği tepki ve afette başa çıkma kapasitesi *farklılık* gösterecektir. Bu yüzden sahip oldukları sosyal yapı gereği kadınların yerel afet yönetimi süreçlerine katılmaları, afete hazırlık için büyük önem kazanmaktadır. Yapılan çalışmalarda, afet öncesinde kadınların, erkeklere göre afete hazırlığı ile ilgili yerel faaliyetlere daha fazla ilgili oldukları bildirilmektedir (Pincha 2008; UNDP 2010; Okay ve diğ. 2014). Kadınların geleneksel rollerinden kaynaklanan sosyokültürel kapasiteleri, bakım becerileri ve sosyal ağları, afet yönetiminde önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir (Enarson 2012). Kadınların afetlerde hayatta kalma mücadelesinde ve iyileşmeyle başa çıkmada erkeklere oranla daha çabuk organize oldukları saptanmıştır (Ariyabandu ve Wickramasinghe 2003). Bir mahallede afet öncesi kadın gönüllü grupları gibi güçlü sosyal yapının mevcut olması, afetlerde müdahaleyi kolaylaştırdığı, afet sonrasında da halkın kendi kaynaklarıyla daha çabuk iyileşme sağlandığı bildirilmektedir (Takeuchi ve diğ. 2012). Kadınların savaşlarda hemşirelik yaptıkları, afetlerde gönüllü olarak yardım dağıtma, temizlik ve geçici barınma yerlerinin hazırlanmasında görevler aldığı bilinmektedir. Bu bakımdan, afet öncesinde hazırlık faaliyetlerinde, afet sırasında kurtarma operasyonları da dahil olmak üzere, kadınların mahalle çalışmalarında destekleyici rollerinden yararlanılabilir. Dolayısıyla, kadınlar çaresiz, savunmasız, kurban değil, becerileri ve güçlü yönleriyle afetlerle başa çıkma kapasitesine sahiptir (Ferris 2012; El Masri ve diğ. 2013).

2. Toplumsal Cinsiyet Ve Afet Risk Yönetimi

Halkın katılımı afet yönetiminin başarısını etkilemektedir (Reyes, 2002). Bu başarı özellikle, risk azaltma planlama ve programlarının halkın tüm kesimleri tarafından sahiplenmesi ile sağlanabilir. Pandey ve Okazaki (2008) tarafından, afet riski altındaki yerleşimlerde pek çok uygulamanın sürdürülebilir hale gelemediği ve bunun sağlanması için halkın katılımının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, sorunun üstesinden gelebilecek yaklaşım, katılımcı, toplumsal cinsiyete duyarlı kapasitelere odaklanan bir afet risk yönetimi şeklinde olmalıdır. Saha çalışmaları ise, kadınların kapasitelerini değerlendiren, daha proaktif, katılımcı bir afet risk yönetiminin başarılı olacağını göstermektedir (Hemachandra ve diğ. 2018). Bu anlayışın, tüm sektörlerle ve süreçlere anaakımlaştırılmasının teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması duyarlı bir strateji olacaktır (Fordham 2008; Pincha 2008; Enarson 2012).

Toplumun yarısını oluşturan kadınların afet yönetiminin zarar azaltma ve hazırlık planlama, karar alma ve uygulama süreçlerinde yer alabilmeleri öncelikle yasal bir haktır. Bu katılım yerel, ulusal, uluslararası politikalarla kadın yoksulluğunun ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasını sağlayacak, *sosyal değişim fırsatı* da yaratacaktır. Kadınların toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sosyoekonomik kırılabilirliklerinin

azaltılmasıyla riskler de azaltacaktır; dolayısıyla da kapasitelerini kullanılabilmeleri ile afetlere dirençlilik gelişecektir (Fordham 2008; Pandey ve Okazaki 2008).

2.1. Mevcut Durum Değerlendirme

Afetlerde sosyal kırılmalıkları azaltırken toplumsal cinsiyet perspektifinde değerlendirmek, kapasiteleri geliştirmeye ve katılımcılığa odaklanmak afet risk yönetiminde henüz yeterince uygulanmamaktadır. Toplumun sosyoekonomik zarargörebilirlikleri ve sosyokültürel kırılmalıklarının yanısıra kapasitelerinin değerlendirilmeden geliştirilen kalkınma plan, yatırım ve politikaları afete dirençlilikte yetersiz kalmaktadır (Odabaş 2010). Genellikle değerlendirme yaparken ölü ve yaralı sayısı, hasarlı yapı dağılımı, ya da üretim kayıplarından bahsedilirken fiziksel zarargörebilirlik göz önüne alınmaktadır. Afetlerin sadece doğal tehlike ve risklerden ibaret ele alınması ve sosyal süreçlerden soyutlanması, afet risk yönetiminin uygulamada da kısıtlı kalmasına yol açmaktadır. Böylece, riskleri azaltmak yerine yeni riskler ortaya çıkmaktadır (Wisner ve Levell 2017).

Sosyokültürel ve sosyoekonomik kırılmalıklar olası bir afette ortaya çıkacak zararın büyüklüğü, müdahale ve iyileşmenin nasıl olacağına bir göstergesidir. Yerelin kendine özgü kültürel ve politik yapısından kaynaklanan özel durumlarının da afet yönetimi süreçlerine anaakımlaştırılması gereklidir. Kapsamlı afet risklerinin tanımlanması ve değerlendirilmesi ve alınacak zarar azaltma önlemleri toplumsal cinsiyete bağlı kırılmalıklar bakımından yeniden tasarlanmalıdır (Enarson 2012; Pandey ve Okazaki 2008). Bu bakımdan, yerelin afetlerden önce sosyokültürel ve sosyoekonomik özelliklerinin ortaya konulması gerekir (Yönder ve diğ. 2005; Özceylan 2012). Afet risk azaltma planlamasına başlarken mevcut kırılmalık ve kapasitelerin toplumsal cinsiyete göre *kapsamlı* değerlendirilmesi yapılmalıdır. Bu ölçme ve değerlendirmeler, kadın ve erkeklerin bilgi, algı ve kapasitelerini, maruz kaldıkları farklı risklerin farklı etki derecelerinin de belirlenmesini sağlayacaktır. Toplumun sosyal özelliklerinin tespit edilmesinde ölçülebilen, değerlendirilebilen göstergeler (istihdam ve gelir kaynakları, yaşam kalitesi, eğitim, sağlık, sosyal ağlar) toplumsal cinsiyet analizleri (gender analysis) adı altında yapılan bu çalışmalar, afet sonrasında iyileştirme ve yeniden yapılanma aşamasında yaygınca kullanılmaktadır (WBI 2012; GFDRR 2014; UNDP 2010, 2017). Ortaya çıkarılan bu göstergelerin dağılımına göre, riskler değerlendirilerek *risk yönetimi araçları* (sakinme, önleme, azaltma, risk transferi, risk iletişimi) ile zarar azaltma planlamasında politikaların geliştirilmesini, uygulanmasını, izlenmesini ve gerekli değişikliklerin yapılmasına dayalı stratejileri geliştirilebilir (Okay 2018). Kadınların eğitim, istihdam, yönetime katılımının yanısıra kadına yönelik şiddet, sosyal güvenlik oranlarını tespit eden ve eşitsizlikleri ortaya koyan değerlendirmeler yapılmakta; bunlara karşı stratejik çözümler geliştirilmektedir. Bu çalışmalar risk yönetimi araçlarının önceliklerinin belirlenmesinde ve zarar azaltma planının geliştirilmesinde kullanılması yararlı olacaktır.

2.2. Sorunlar ve Planlama

Dünyanın birçok ülkesinde kadınlar afetlerde tahliye sorunları yaşamaktadır. Bunun nedeni, erken uyarı sistemlerinin ve tahliye planlarının kolay anlaşılır olmaması ve benimsenememesidir. Afet anında evde yalnız olan kadınların kaçış yollarını bilmemeleri, afet koordinasyonundaki görevlilerin erkek olması bile kadınların tahliye olmasını zorlaştırmaktadır (Ariyabandu ve Wickramasinghe 2003; Pincha 2008; Juran 2012). Bu durumda, afetlerde yaşamlarını kaybeden kız çocuk, hamile, hasta, yaşlı, azınlık, göçmen, mülteci kadın ve LGBT bireylerin ölüm oranı fazla olmaktadır (Pincha 2008; Odabaşı 2010; Petek 2011).

Afet sonrasında yaşamın sosyal anlamda zor ve sıkıntılı olduğu, *geçici barınma* koşullarının iyi olmadığı bir gerçektir (Dedeoğlu 2011; Juran 2012). Örneğin, 2011'deki depremleri sonrasında, Van çadır kentlerinde kadınların yaşam ve hareket özgürlüklerini kısıtlayan durumlar yaşadıkları (tuvaletleri kullanma ve yıkanma yeri nedeniyle gitmeye çekindikleri, hatta engellendikleri) bildirilmektedir (Işık ve diğ. 2015; Açıkalin 2017). Geçici barınma sırasında sağlık hizmetlerinde çalışan doktorların erkek olması, kadınların doktora gitmeye çekinmesine ve sağlık sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Çadırda yalnız yaşamaktan çekindikleri için kadınların hasarlı binalarda kalmaya devam ettiği sık gözlenen durumlar olmuştur. Çadır kentlerde gündelik ev işlerini yetersiz, zor şartlarda yürütmek durumunda olan kadınların gelir durumu, sağlık ve yaş faktörlerine bağlı olarak sorunları artmaktadır (Bradshaw 2004). Afet sonrasında ekonomik nedenlerle erkeklerin evden ayrılması, çocuklarıyla yalnız kalmasıyla kadınların güvenlik sorunlarını da arttırmaktadır. Afet sonrasında geçici barınma sorunlarının ağırlaşmasıyla kadına yönelik mevcut fiziki, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet ve ayrımcılığın artması ile dövülme, cinsel taciz ve tecavüz vakaları sıkça yaşanmaktadır (Phillips ve Morrow 2008; Karancı ve diğ. 2011). Van depreminden sonra bölgede intihar edenler arasında şiddet görmüş kadın oranı oldukça yüksek olduğu bildirilmektedir (Işık ve diğ. 2015).

Kadınların *geçici barınma* alanlarında daha fazla zaman geçirmeleri, bu alanların tayininde, altyapı tesislerinin (güvenlik, temizlik, suya erişim yolları v.b.) saptanmasında ve tasarımı, kadınların ihtiyaçlarına, günlük işlerine ve çocuklarının eğitim gereksinimlerine uygun düzenlenmesi, başka bir deyişle, bu alanların *kadın gözüyle planlanması* önem taşımaktadır (Pincha 2008; Xu ve diğ. 2014). Bu bakımdan afet risk yönetimi kapsamında kadınların da yer aldığı müdahale *planlanması* daha da önem kazanmaktadır (Xu ve diğ. 2014). Bu süreçte toplumsal cinsiyete duyarlı ihtiyaçların tespit edilmesi, sosyoekonomik kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması ve toplumsal cinsiyete duyarlı talimatnamelerin geliştirilmesi gerekmektedir. Yerel halkın sosyal özellikleri ve zarar azaltma kriterleri gözönüne alınarak (Okay 2018), uzundönem-zarar azaltma planlama ve öncelikli stratejiler oluşturulmalıdır.

2.3. Katılımcılığı ve kapasiteyi arttırmaya yönelik risk iletişimi

Risk değerlendirmesi sonucu kabul edilebilir riskin halkın tüm kesimleri tarafından doğru algılanmasıyla hazırlık kapasitesinin artması mümkün olacaktır. Bu bağlamda, risk iletişimi, afete hazırlık ve dirençlilikte en önemli araçlardandır. Risk iletişiminin halkın tüm kesimlerine ulaşmada yetersiz kalması, dolayısıyla, afet risk yönetimi süreçlerine katılımını da sınırlamaktadır. Özellikle risk iletişimi çalışmalarının halkın erişiminin kısıtlı olduğu kamusal alanlarda gerçekleştirilmesi, başta kadınlar olmak üzere, yeterli farkındalık ve bilgilendirme sağlanamamakta, bu durumda paylaşım ve katkı da azalmaktadır. Eğitim ve bilinçlendirme risk iletişiminin bir parçasıdır; eğitimlerin kadınlara ulaştırılması, toplumun eğitimi demektir (Kağıtçıbaşı 2010). Kadınların zarargörebilirliklerinin azaltılması, kapasitelerinin artırılması için çift-yönlü risk iletişiminin sağlanması, dolayısıyla afet risk yönetimi süreçlerine katılım ve hazırlık bakımından önemlidir. Bu çalışmaların, sosyal kırılabilirliği artırıcı faktörler göz önüne alınarak farklı risk algılarına göre iletişim yöntem ve araçlarının kullanılması gerekmektedir. Bu süreçlerde yerel kadın gönüllü gruplarının yer alması, afetlerle başa çıkmada başarıyı arttırmaktadır (Enarson 2012). Bir mahallede kadın gruplarının olması, afet öncesi güçlü bir sosyal dayanışmayı sağlayacağı için, afete hazırlık kapasitesinin de artmasını sağlayacaktır.

Türkiye'de sivil örgütler tarafından yürütülen kadınların afet kapasitelerinin artırılmasına yönelik, başarılı örnek çalışmalar yapılmaktadır (Odabaş 2010). Örneğin, 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında kurulan *Kadınlarla Dayanışma Grubu (KADAV)* bölgede afet-sonrası psikolojik iyileştirme ve sosyoekonomik destek projeleriyle kadının güçlenmesine yönelik gönüllü eğitim ve girişimcilik çalışmaları sürdürmüştür (KADAV 2012). Diğer bir oluşum, afet

bölgesindeki kadınların ev ekonomisi deneyimlerini işgücüne dönüştüren ve gelir getirici faaliyetleri amaçlayan *Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)* olmuştur. KEDV tarafından ekonomik güçlendirme programları (kadınlara pazarlama alanlarında, mesleki eğitim ve danışmanlık desteği ile kooperatifler kurulması) ve başarılı mikrokredi uygulamaları desteklenmektedir. Bu bağlamda, özellikle İstanbul, Marmara ve Güneydoğu Anadolu'da bazı yerel yönetimler ve mahalli organizasyonların desteği ile çok sayıda kadın ve çocuk merkezleri hizmet vermektedir (Yönder ve diğ. 2005).

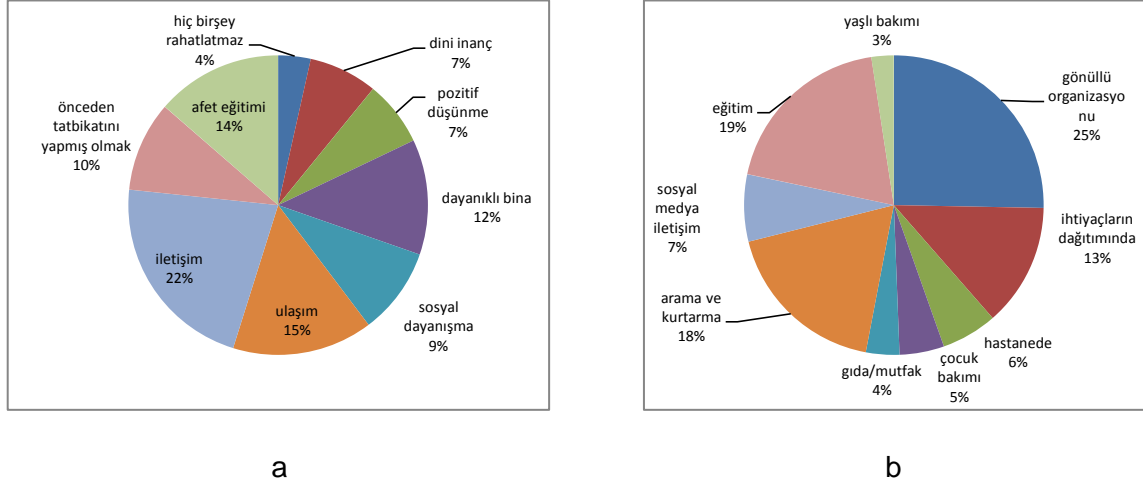
Kadınların planlama süreçlerine katılımının sağlanması, sosyoekonomik kapasite güçlendirme eğitimlerinin yanısıra afet eğitimi, acil eylem planlarına yönelik tatbikat ve tahliye eğitimlerinin de verilmesi gerekir. Bu kapsamda, yerel ve gönüllü organizasyonların kadının toplumsal rollerine ve sosyal kapasitesine yönelik verdikleri eğitimlerin genellikle *tek yönlü* bilgi akışı şeklinde olduğu gözlenmektedir (Takeuchi ve diğ. 2012; Okay ve diğ. 2014; 2016). Sadece riske yönelik tek-yönlü bilgi verilmesi yeterli olmamaktadır. Halkın kapasitesi, ihtiyaçları ve görüşlerinin anaakımlaştırıldığı bir risk iletişimi yaklaşımı daha başarılı olacaktır. Bu bağlamda, İstanbul'da İSKA tarafından desteklenen *Tuzla İlçesi Afet Risk Yönetiminin Geliştirilmesi Projesi* kapsamında toplumsal risk yönetimi çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Okay ve diğ. 2014). Kızılay, belediye ve üniversite işbirliğinde, temel afet bilinci eğitimleri verilmiştir. Yerel gönüllü kadın grubu ile zarar azaltma planlaması ve risk azaltma stratejileri geliştirilmesinde *mahalle risk tespit ve stratejik planlama* çalışmaları yürütülmüştür (Şekil 1). Bölgede yapılan bu uygulamalı eğitim, saha ve masa-başı çalışmalarla mahalli riskler değerlendirilmiştir. Böylelikle, yerel kadın organizasyonunun afetlere karşı sosyal anlamda dirençliliğin sağlanması ve geliştirilmesi için karar verme kapasitelerini arttırmaya yönelik katılımcı planlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Okay ve diğ. 2014).

Şekil 1. Tuzla ilçesinde mahalli risk tespit saha ve masa başı çalışmaları (Okay ve diğ. 2014).

Yapılan çalışmalara katılan kadın gönüllülerin afet konusundaki farkındalık ve bilgi düzeylerinden yola çıkarak, afet hazırlıklarının gündelik yaşamdaki yeri ve ileriye dönük risk yönetimi için yapılabilecekleri hususunda bir ölçme ve değerlendirme çalışması yapılmıştır. Katılımcıların verdikleri anket sonuçlarına göre; bir afet sonrasında iletişim, ulaşım, afet eğitimi, dayanıklı bina ve önceden yapılan tatbikatların, sosyal dayanışma, dini inanç ve

pozitif düşünmenin önemi vurgulanmaktadır (Şekil 2a). Örneğin, afet sonrasında yerel bir organizasyonda görev almak (%25), ihtiyaçların dağıtımında (%13), arama kurtarma (%18), eğitime (%19) kadar farklı alanlarda gönüllü çalışma istediklerini ifade etmişlerdir (Şekil 2b). Ayrıca hastane gibi acil durumla ilgili işlerde kadınların gönüllü olarak görev almak istedikleri belirtilmektedir.

Şekil 2. Planlama çalışmalarına katılan kadınların afet hazırlığı ve müdahaleye yönelik gönüllülük faaliyetleri hakkında düşünceleri (Okay ve diğ. 2014).

Son olarak, afet sonrası geçici barınma alanlarında görev alacak çalışanların toplumsal cinsiyet yaklaşımli eğitimlerden geçmesi gerekmektedir. Eğitim içerikleri oluşturulurken çift-yönlü iletişimin geliştirilmesi, toplumsal cinsiyete duyarlı kırılabilirlik ve kapasitelerinin dikkate alınması sağlanmalıdır. Bu amaçla, Dünya Bankası Enstitüsü tarafından Afet Risk Yönetimi Uzaktan Eğitimi Sertifika programında *Toplumsal Cinsiyete dayalı Afet İyileştirme ve Yeniden Yapılandırma* kursu 2012 yılında başlatılmıştır (WBI 2012). İnternet üzerinden sunulan bu sertifika kursu Hindistan'ın (NIDM 2016) ve Filipinler'in (EMI 2015) afet ve acil durum yönetimi kurumları tarafından da uyarlanmıştır. Aynı yaklaşımla tasarlanarak, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Afet Yönetimi Yüksek Lisans Programında geliştirilen *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimi* dersi de 2013'den beri verilmektedir (Okay ve diğ. 2013).

3. Tartışma: Planlamaya Yönelik Stratejik Öneriler

Ükelere özgü sosyokültürel, siyasi ve kurumsal engellere rağmen kadınların afet yönetime katılımı *Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesinin* öncelikli hedeflerindedir. Ekonomik gelişmelere rağmen, kadının durumunun iyileştirilmesi sorunlu olmaya devam etmekte, Türkiye toplumsal cinsiyet bakımından dünya indekslerinde giderek en alt sıralara düşmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı afet risk yönetimi planlama çalışmalarına göre düzenlenen kalkınma politikaları, bu kısır döngüyü aşabilecek çareleri sağlamaktadır. Bu yaklaşımla toplumsal cinsiyet değerlendirme, ulusal ve yerel stratejik çalışmaların olmazsa olmaz bir bileşeni haline gelmelidir. Bu kısımda toplumsal cinsiyet anlayışının afet yönetiminin tüm evrelerine anaakımlaştırılması 10 adımda özetlenmektedir.

1. Afet risk yönetimi halkın tüm kesimlerinin katılımı gereken bir süreçtir. Afet olduğunda sadece AFAD veya Kızılay yeterli değildir. Afet öncesinde zarar azaltma ve hazırlıktan herkes sorumlu olmadıkça, afete dirençliliğin sağlanamayacağı bir gerçektir. Kadınların planlamada yer alması temel insan hakları olmasının yanısıra, yerel planlama ve stratejilerde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan politikaların daha başarılı olduğu, böylelikle, halkın afetlere dirençlilik kazandığı saptanmıştır.

2. Türkiye’de *kadının katılımının* sağlanması için başta AFAD olmak üzere resmi kurumlarda, müdahale ve gönüllü ekiplerinde kadın temsiliyetinin artırılması sağlanmalıdır. Mahalle kadın örgütlenmelerinin yerel yönetimler tarafından desteklenmesi, çok sayıda kadına ulaşılması, sürdürülebilir iletişim ve eşgüdümün kurulması için önemlidir. Bu işbirliği, kadınların kırılganlıklarını azaltmanın ve ihtiyaçlarını karşılamada kapasitelerini geliştirilmesini de kolaylaştıracaktır.
3. Afetlerde kadınları *kırılgan* kesim olarak tanımlayan eski yaklaşımlar yerine, geleneksel rollerini ve sosyal dayanışma ağlarını kaynak olarak tanımlayan, *kapasitelerini* göz önüne alan daha proaktif bir yaklaşımla afet risk planlama, talimatname ve stratejilerinin geliştirilmelidir. Bu bağlamda, *UDSEP 2023* ve *TAMP*’ın toplumsal cinsiyet bakımından yeniden gözden geçirilmesi, zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme planlama süreçlerine kadın katılımı sağlanmalıdır.
4. Afet risklerinin değerlendirilmesinde toplumun sosyal, ekonomik, kültürel özelliklerini içeren yerel *verilere* ihtiyaç vardır. Bu verilerle elde edilen toplumsal cinsiyete duyarlı hassasiyet değerlendirmeleri planlamalarda kullanılmalıdır. Kırılganlıkların veya zarargörebilirliklerin, kapasite ve kaynakların değerlendirilmesinde, afet öncesinde sürdürülecek geliştirme, güçlendirme ve uzun dönem yapılandırma ve kalkınmaya yönelik projeleri yönlendirmesi bakımından gereklidir. Bu aşamada kadın ve erkeklerin kapasitelerinin artırılması için farklı destek mekanizmalarının oluşturulması, yerel kadın gruplarının risk değerlendirme sürecinde yer alması önerilmektedir.
5. Toplumsal cinsiyete duyarlı sosyal göstergelerin kullanılması ve risk değerlendirmesine katılımı ve oluşturan *kapasite veri tabanı*, afet sonrası hem ihtiyaç tespitini kolaylaştıracak hem de iyileştirme ve yeniden yapılandırma için toplumun her kesimini kapsayacak uzun-dönem zarar azaltma stratejilerini tasarlamak mümkün olacaktır.
6. Müdahale ve yerel gönüllü ekiplerinde özellikle kadın katılımının ve *planlamanın* her aşamasında kadınların aktif yer almasının sağlanması gerekir. Afet risk yönetiminde *toplumsal cinsiyete* dayalı sosyo-kültürel kısıtlamaların, toplumsal cinsiyete duyarlı kırılganlıkların risk oluşturduğu, planlama süreçlerinde dikkatle ele alınmalıdır. Planlamada kadınların sadece özel ihtiyaçları değil, hem eşitlik bakımından hem de temel bir insan hakkı olarak kaynaklara erişiminin değerlendirilmesi önemlidir.
7. Risklerin doğru algılanmasında, hazırlık ve müdahale kapasitesinin, kısaca afet dirençliliğinin artırılmasında *risk iletişimi* oldukça önemlidir. Kadınların riskler konusunda tek-yönlü, pasif bilgilendirilmesi yerine *mahalli risk değerlendirme* çalışmaları ile afete duyarlılığın artırılması ve risk azaltma çalışmalarına katılımı sağlanmalıdır. Toplumun sosyal özelliklerine göre değişen farklı, güvenilir iletişimi geliştirecek yöntemlerinin kullanılması teşvik edilmelidir. Çoğunlukla kapalı alanlarda bulunan kadınlara yönelik *erken uyarı* ve *tahliye*ye yönelik tercih edebilecek uygulamaların geliştirilmesi, eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve yerel kadın kuruluşlarından destek alınması sağlanmalıdır.
8. Müdahale ekiplerinin toplumsal cinsiyet farkındalığının artırılması gerekir. *Eğitimler*, afet risk yönetimi sürecinde görevli tüm ADS uzmanlarının (AFAD, Belediye, Emniyet) ve yerel yöneticilerin toplumsal cinsiyet duyarlılığı ve farkındalığının artırılmasına, bunun için gereken önlemlerin alınabilmesi için planlamanın geliştirilmesine yönelik çalışmalarına başlatılmalıdır. Aynı zamanda STK’larının kadınlara yönelik mevcut hizmetlerinin sınırlı olması ve afet risk azaltma bilgi yetersizliği de göz önüne alınarak eğitimcilerin AFAD tarafından akredite olması ve desteklenmesi sağlanmalıdır. *Hareket ve çalışma özgürlüklerine engel olan sosyokültürel kısıtlamaların afet kırılganlıklarını ve risklerini artırdığı* yaklaşımının esas alındığı, halkın kültürel bakış açısını değiştirecek eğitim seferberliklerinin başlatılması ülkemizin öncelikli hedeflerindedir.
9. Müdahalenin en sıkıntılı olduğu geçici barınma koşulları ve süreçleri hakkında hem yetkili personelin hem de halkın eğitilmesi gerekmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı güvenliği sağlayacak, öncelikle şiddete yönelik önlemlerin alınması, hem yerel yönetimin hem de sivil toplum kuruluşlarının (STK)’ların ortak çalışmasını sağlayacak sosyal altyapı

düzenlemeleri afet öncesi zarar azaltma planlamasında ele alınmalıdır. Toplumsal dayanışma ağlarının çalışır durumda olması (yerel halk kültür merkezleri ve kadın sığınma evlerinin acil durum hizmet altyapısı olarak geliştirilmesi ve etkinliklerle desteklenmesi), yaşamsal hizmetler, kadın sağlığı açısından özel bakım ve 24 saat yetkin tıbbi destek ihtiyaçları bakımından geçici barınma planlaması yapılmalıdır.

10. Afet sonrasında iyileştirme, toplumsal bir *fırsat* haline dönüştürülmelidir. Bu yüzden afetlerde sosyoekonomik iyileştirme ve yeniden yapılanma, en az fiziksel yapılara yönelik iyileştirme kadar önemlidir. Uzun-dönem zarar azaltma evresinde iyileştirme ve yeniden yapılanma planlaması yapılırken kadınların kapasitelerini geliştirecek programlara (örneğin, kadın girişimciliğe teşvik veren mikrokredi eğitim ve proje çalışmaları gibi) erişiminin ve bu planlama çalışmalarında kadının aktif olarak katılımının sürekliliği sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Açıklalın O. (2017). Deprem Bağlamında Dirayetli Toplumun Neresindeyiz: Yüzyılın Hesabı. Yeni İnsan Yay.138.

Ariyabandu M.M., Wickramasinghe M. (2003). Gender Dimensions in Disaster Management: A Guide for South Africa. Sri Lanka: ITGD South Africa Publication.

Bradshaw S. (2004). Socio-economic Impacts of Natural Disasters: A Gender Analysis https://www.gdnonline.org/sourcebook/chapt/doc_view.php?id=2&docid=50

Dedeoğlu N. (2011). Van Depremi'nden alınacak dersler. Toplum ve Hekim, 26 (5): 378-382.

Ecevit Y. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* ed. Ecevit Y, Karkıner N. (T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2307, Eskişehir).

El-Masri R., Harvey C., Garwood R. (2013). Shifting Sands: Changing gender roles among refugees in Lebanon. Oxfam, 43.

EMI (2015). The Natural Disaster Risk Management Program, <http://emi-megacities.org/ndrmp/>

Enarson E. (2012). Women Confronting Natural Disaster: from vulnerability to resilience. Lynne Rienner Publ. US. 245s.

Ferris D.E. (2012). Disaster Risk Management: A gender-sensitive approach is a smart approach, in Chapter 4: The Year of Recurring Disasters: A Review of Natural Disasters. 2012 (<https://www.brookings.edu/research/reports/2013/03/natural-disaster-review-ferris>)

Fordham M. (2008). The Place of Gender in Earthquake Vulnerability and Mitigation, 2 Ocak 2009, <http://www.iiasa.ac.at/Research/RMS/july2000/Papers/fordham0208.pdf>

Hattatoğlu D. (2011). Gender and Labor within the Turkish Context of Local Development in the Era of Globalization, Analyzing Gender, Intersectionality, and Multiple Inequalities: Global, Transnational and Local Contexts'de, E. Ngan-Ling Chow, M. Texler Segal, L. Tan (ed.), Emerald Group Publishing Limited, s.139 – 159.

Hemachandra K., Amaratunga D., Haigh R. (2018). Role of women in disaster risk governance. Procedia Eng., 212: 1187-1194.

İlkkaracan A.İ. (2008). Birleşmiş Milletler CEDAW Sürecinde Sivil Toplum Örgütleri, Türkiye Gölge Raporları, Kadının İnsan Hakları (KİH)-Yeni Çözümler Derneği, İstanbul, 182 s.

İnal E., Erbaydar Paksoy N. (2016). 2012-2023 Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı'nın toplumsal cinsiyet bakış açısı ile incelenmesi. Fe Dergi, Cilt 8, Sayı 1.

IASC (2018). Gender Handbook for Humanitarian Action. https://interagencystandingcommittee.org/system/files/2018-iasc_gender_handbook_for_humanitarian_action_eng_0.pdf

Işık Ö., Özer N., Sayın N., Mishal A., Gündoğdu O., Özçep F. (2015). Are women in Turkey both risks and resources in disaster management. Int'l J. Res. Public Health, 12: 5758-5774.

İTÜ (2001). Zarar Azaltma Yöntemleri El Kitabı, Seval S., Okay N., Ünal Y. (ed.), İTÜ Afet Yönetim Merkezi Yayınları, İTÜ Press, No. 6

Juran L. (2012). The Gendered Nature of Disasters: Women Survivors in Post-Tsunami Tamil Nadu. Indian Journal of Gender Studies.

KADAV (2012). Afetlerde kadın dayanışması. Van Depremi 1 yaşında Gözlem Raporu.

KAGİDER (2018). Bilgi Bankası, <http://www.kagider.org/kurumsal/bilgi-bankas%C4%B1>

Kağıtçıbaşı Ç. (2010). Türkiye’de Kadın ve Eğitim. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. Koç Üniv. Yayınl., s. 9-19.

Karancı N., Kalaycıoğlu S., Başbuğ B. B., Özden T. (2011). Tabanlı-Van (23 Ekim 2011) ve Edremit-Van (9 Kasım 2011) ODTÜ Depremleri İnceleme Raporu. Ankara.

KEDV. Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı. <http://www.kedv.org.tr/programlar/afete-hazirlik/>

NIDM (2016). Gender aspects of Disaster Recovery and Reconstruction, e-learning on Disaster Risk Management, http://www.onlinenidm.gov.in/pages/course_12.php

Odabaş Z.H. (2010). Sürdürülebilir Afet Yönetimi ve Kadın. Ankara Univ., No: 256, 191s.

Okay N., İlkaracan İ., Akalın A. (2013). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimi Ders Notları, İTÜ Deprem Müh. Afet Yönetimi Enstitüsü.

Okay N., Tezer A., Terzi, F., Akman Pek N. (2014). Afete Duyarlı Yerleşim Planlama Süreçleri ile Yerbilimleri Verilerinin Bütünleştirilmesi ve Tuzla İlçesi İçin Bir Afet Risk Yönetimi Modeli. Tuzla Belediyesi, s. 293.

Okay N., Fandoğlu N., İlkaracan İ., Akalın A. (2016). Gender sensitive Disaster Management, Mainstreaming and Dissemination. Building Bridges within the Gender and Women's Studies Community in Turkey. GWS Gender Conference Proceedings: 783-788.

Okay N. (2016). Risk Azaltma. Acil Durum ve Afet Yönetimine Giriş’te, M. Kadioğlu (ed.), Atatürk Üniversitesi, ISBN:978-975-442-771-4.

Okay N. (2018). Dirençli Kentler için Afet Risk Azaltma. Şehir&Toplum (10): 117-127.

Özceylan D. (2012). Van Depremi Sonrası Yaşananlar Işığında Sosyal ve Ekonomik Zarar Görebilirlik Çalışmalarının Önemi. Osmangazi Üniv. İİBF Dergisi, Nisan 2012.

Pandey B., Okazaki K. (2008). Community Based Disaster Management: Empowering Communities to Cope with Disaster Risks, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan020698.pdf>

Petek A. (2011). Türkiye’deki Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Risk/Zarar Azaltma Çalışmaları İçin Öneriler. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, YL Tezi, 105s.

Phillips B., Morrow B.H. (2008). Women and Disasters, From Theory to Practice. IRCD Pub. US.

Pincha C. (2008). Gender sensitive disaster management: A toolkit for practitioners. Mumbai: Earthworm Books.

Reyes R.R. (2002). Gendering responses to El Niño in rural Peru, *Gender and Development*, 10: 60-69.

Sancar S. (2011). Nermin Abadan Unat'la Söyleşi. *Birkaç Arpa Boyu*. Koç Üniv. Yayın. 9, s.26-37.

Takeuchi Y., Xu W., Kajitani Y., Okada N. (2012). Investigating Risk Communication Process for Community's Disaster Reduction with a Framework of "Communicative Survey Method". *J. Natural Disaster Sci.*, 33 (1): 49-58.

Tierney K. (2007). Disasters and Social Vulnerability: Insights From Theory and Research, http://ocw.mit.edu/NR/rdonlyres/Urban-Studies-and-Planning/11-941Spring-2005/570C0D2F-414F-47B9-8DCA-F2C6D76289B3/0/tierney_lect7_s.pdf

TÜİK (2017). Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068

UNDP (2010). Gender and Disasters <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/crisis%20prevention/disaster/7Disaster%20Risk%20Reduction%20-%20Gender.pdf>

UNISDR (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. Geneva: http://www.unisdr.org/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf

UNISDR (2017). How To Make Cities More Resilient. A Handbook For Local Government Leaders. A contribution to the Global Campaign 2010-2020. Making Cities Resilient – "My City is Getting Ready!", 122s.

Xu W., Li Y., Okada N., Takeuchi Y., Kajitani Y., Shi P. (2014). Collaborative modelling-based shelter planning analysis: a case study in Kobe City, Japan. *Disasters*, 38 (1): 125-147.

Varol N., Buluş Kırıkkaya E. (2017). Afetler Karşısında Toplum Dirençliliği. *Resilience/Dirençlilik*, 1(1): 1-9.

World Bank Institute (2012). Distance Learning Program in Natural Disaster Risk Management Program in Gender Aspects of Disaster Recovery and Reconstruction. WBI, Washington DC.

Wisner B., Lavell A. (2017). The Next Paradigm Shift: From Disaster Risk Reduction to Resisting Disaster Risk Creation (DRR > RDRC). Dealing with Disasters Conference, Univ. Durham, UK

Yönder A., Akçar Ş., Gopalan P. (2005). Women's Participation in Disaster Relief and Recovery. *SEEDS*, 22: 1-37.

Türkiye’de Uygulanan Afet Yönetimi Politikalarının İncelenmesi: Yasal Düzenlemeler ve DASK

Gülcan AZİMLİ ÇİLİNGİR¹

Öz

Türkiye’de afet yönetimi örgütlenmesine ilişkin yasal düzenlemeler, daha önceleri meydana gelen her doğa olayından sonra, o olaya ilişkin özel bir kanunun çıkarılmasıyla gelişmiştir. Ancak, yasal düzenlemeler açısından, Türkiye’de afet yönetimi ve koordinasyonu alanında dönüm noktası 1999 Marmara Depremi olmuştur. Büyük can kaybına ve geniş çaplı hasara neden olan bu deprem, ülkemizdeki afet yönetimi sisteminin yetersizliklerini ve dünyada gelişen afet yönetimi anlayışına uygun yeni politikaların geliştirilmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur. Marmara depreminin hemen ardından, bölgede normal yaşama dönülebilmesi ve gereken yasal önlemlerin ivedilikle alınabilmesi amacıyla, 4452 Sayılı “Doğal Afetlere Karşı Alınacak Önlemler ve Doğal Afetler Nedeniyle Doğan Zararların Giderilmesi İçin Yapılacak Düzenlemeler Hakkında Yetki Kanunu” ile hemen ardından çok sayıda kanun, KHK, tüzük ve yönetmelik çıkarılmıştır. Yetki Kanunu’na dayanılarak hazırlanan 587 Sayılı “Zorunlu Deprem Sigortası’na Dair KHK” yürürlüğe girmiştir. Söz konusu KHK ile kapsamdaki konutlar için ZDS yapmak üzere Doğal Afet Sigortaları Kurumu (DASK) kurulmuştur.

Bu çalışmada, ülkemizde uygulanan afet yönetimi politikaları mevcut yasal düzenlemeler ele alınarak incelenecek; deprem nedeniyle maddi zarara uğrayanlar için teselli niteliğinde olacak maddi desteğin kısa sürede sağlanabilmesi amacıyla ortaya çıkan DASK’ın özellikleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Politikası, Yasal Düzenleme, DASK.

Investigation of Disaster Management Policies Used in Turkey: Legal Regulations and Turkish Natural Catastrophe Insurance Pool

Abstract

Regulations related to disaster management organization in Turkey, after every incident of nature that preceded it, it developed with a special law concerning it. However, in terms of legal regulations, Turkey in the field of disaster management and coordination has been the turning point in the 1999 Marmara earthquake. This earthquake, which causes large casualties and large diameter casings. The disadvantages of the disaster management system in our country and the necessity of developing new policies in accordance with the understanding of disaster management in the World. Immediately after the Marmara earthquake, in order to be able to return to normal life in the region and to take necessary legal measures urgently, Numerous laws, decrees, statutes and regulations have been

¹ Ar. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri ABD.,
*İlgili yazar / Corresponding author: gulcanazimli@gmail.com
Gönderim Tarihi: 06.04.2018
Kabul Tarihi: 26.04.2018

Bu makaleye atıf yapmak için- To cite this article

Azimli Çilingiroğlu, G. (2018). Türkiye’de Uygulanan Afet Yönetimi Politikalarının İncelenmesi: Yasal Düzenlemeler ve DASK. Resilience, 13-21..

issued immediately following the Law No. 4452 on "Authorization Law on the Measures to be Taken Against Natural Disasters and the Measures to be Taken Against Natural Disasters". Decree Law No. 587 on Compulsory Earthquake Insurance, which was prepared based on the Authority Law, entered into force. Turkish Natural Catastrophe Insurance Pool was established in order to make Compulsory Earthquake Insurance for the residences in the scope of the Decree-Law.

In this study, disaster management policies implemented in our country will be examined by considering the current legal regulations; Turkish Natural Catastrophe Insurance Pool will be dealt with in order to ensure that the financial support to be provided in the form of consolation for those who suffer financial damages due to the earthquake in a short time.

Keywords: *Disaster, Disaster Policy, Legal Regulation, Turkish Natural Catastrophe Insurance Pool.*

1- Afet Yönetim Sistemi Politikalarına Genel Bakış

Afet yönetimi; afetlerin önlenmesi ve afet zararlarının azaltılması amacıyla, afetin öncesi ve sonrasında yapılacak çalışmaların planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi, desteklenmesi ve uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarının katılımıyla, kaynaklarının bu ortak hedefler doğrultusunda yönetilmesini gerektiren çok geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Afet yönetiminin kaynaklarda, yerinde bir ifadeyle "Kapsamlı Afet Yönetimi" olarak kullanıldığını ve bu kavramın daha yaygın olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Afetlerle mücadele yaklaşımlarının evrimi doğal olarak afet deneyimleri ve geçmiş afetlerden edinilen bilgi ve alınan dersler ile gelişmektedir. Deprem, sel, toprak kayması, çığ, kaya düşmesi vb. doğal afetlerin nerelerde daha az nerelerde daha çok olacağı hala kesin olarak hesaplanamamaktadır. Bilimsel gelişmeler sonucunda afetler hakkında bildiklerimiz aslında sadece tahminlerden ibarettir. Bu gibi felaketlerin insan eliyle engellenmesi mümkün olmadığından, bu süreçte doğa veya insan kaynaklı afetler sonucunda oluşabilecek zararların önceden alınacak tedbirler neticesinde en aza indirilmesi amaçlanmalıdır. Her afet etkilediği toplum üzerinde bir takım izlerle birlikte ders alınması gereken sonuçlar da bırakmaktadır. Ancak özellikle geniş bir alanı etkileyen ve ağır hasar veren kimi afetler diğerlerine göre etkiledikleri toplumlar üzerinde kapanması daha güç yaralar açmaktadır².

Afet yönetimi; yalnızca bir disiplinin değil birden fazla bilim dalının ortak çalışması ile ele alınması ve incelenmesi gereken bir konudur. Ayrıca, afetlerin olası etki ve sonuçları toplumun her kesimini ilgilendirir; belirli bir kesim ya da kurumun çabalarının ötesinde birliktelik ve ortak mücadele gerektirir. Dolayısıyla, afet yönetiminde, kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör, akademik kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, medya ve bireyler olmak üzere toplumun her kesimi ve uluslararası kuruluşlar da yer alır. Etkili bir afet yönetimi için ortak bir duyarlılıkla her bir kurumun sorumluluk üstlenerek koordinasyon ve işbirliği içinde olması gerekir³.

1982 Anayasası'nın 5. Maddesi, devletin temel amaç ve görevlerini, "*Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan*

² Press F., Hamilton R. M., "Mitigating Natural Disasters", Science, Vol.284, Issue:5422, 1999.
<http://science.sciencemag.org/content/284/5422/1927>.

³ Türkiye Afet Yönetimi Strateji Belgesi, 10.06.2015, s.11-12.

siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır" şeklinde ifade etmektedir.

Afet yönetimi ve buna ilişkin faaliyetler, bir ülkede idare tarafından ya da idarenin gözetim ve denetimi altında yerine getirilmesi gereken nitelikte faaliyetlerdir. Gerçekten de Anayasa' nın 5'inci maddesindeki, " *kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak*" ifadesine dayanarak, idarenin afetlere ilişkin yürüteceği faaliyetlerin de devletin temel amaç ve görevleri arasında olduğu şeklinde bir yorum yapılabilir⁴. İşte idare, afet yönetimi ile ilgili mevzuat kapsamında, afet yönetimine ilişkin faaliyetleri ulusal ölçekte planlamak, koordine etmek ve uygulamakla bu yöndeki amaç ve görevlerini yerine getirmiş olmaktadır.

Afetlerin önlenmesi ve afet zararlarının azaltılabilmesi için, öncelikle afete yol açabilecek tehlike ve risklerin iyi bilinmesi gerekmektedir. Özellikle afete yol açan olaylar gerçekleşmeden önce önleyici tedbirlerin alınması, gerçekleşikten sonra ise en akılcı yol ve yöntemlerle bunların ortadan kaldırılması veya afetlerin yol açabilecekleri olumsuz etkilerin azaltılmasını gerektiren topyekûn bir mücadele süreci olarak kabul edilen afet yönetim sürecinde; en sade bireyden en yetkili makamlara kadar, herkese görev ve sorumluluk düşmektedir⁵. İşte bu sebeplerle, afetlerin meydana getirdiği olumsuzlukları tüm yönleriyle ortadan kaldırmak için, afet yönetim sisteminin işbirliği içerisinde ve başarılı bir şekilde yürütülmesi büyük bir öneme sahiptir.

2- Afet Yönetimine İlişkin Yasal Düzenlemeler

1959 yılı ve sonrası dönem, ülkemizde afet zararlarının azaltılması için uluslararası alandaki gelişme ve değişimlere paralel olarak, önemli kurumsal yapılanma ve siyasi değişikliklerin meydana geldiği yıllar olmuştur. Bunlardan en önemlisi 1959 yılında çeşitli değişikliklerle halen yürürlükte olan 7269 Sayılı "Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun"⁶ un çıkarılmasıdır. Bu kanun ile afet zararlarının azaltılması için afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gereken çalışmalar düzenlenmiştir. Kanun'a göre; afet olayı meydana geldikten sonra ilk olarak afetin genel hayata etkili olup olmadığına dair karar verilmekte ve bu karar uyarınca afetin meydana geldiği yerde çalışmalar planlanmaktadır. Ardından arama, kurtarma, ilkyardım, acil yardım, hasar tespiti, geçici barınma, hak sahiplerinin belirlenmesi, yeni yerleşim yerlerinin belirlenmesi ve kalıcı konutların yapımı, devir ve temlik gibi aşamalardan oluşan bir süreç başlamaktadır. Ayrıca söz konusu kanunun en önemli özelliği afet zararlarını azaltmayı amaçlayan daha önceki tüm yasaları tek bir yasa haline getirmesi ve afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılan çalışmaların bir bütçeye dayandırılmasıdır.

Konuya ilişkin Anayasal hükümleri ele alacak olursak, 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"⁷ un 12. maddesi ile 2709 Sayılı 1982 Anayasası'nın 119 uncu maddesi başlığıyla birlikte değiştirilmiştir. 6771 Sayılı Kanunla değişik 1982 Anayasası'nın "Olağanüstü Hal Yönetimi" başlıklı 119 uncu maddesi; "Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın

⁴ Şahin, A. U.(2014), " Afet Yönetimi Faaliyetlerinin Kamu Hizmeti Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Tesam Akademi Dergisi, Temmuz, 1(2), s. 12.

⁵ Ergünay, O., "Afet Yönetimi: Genel İlkeler, Tanımlar, Kavramlar", Acil ve Afet Dergisi, Cilt.2, Sayı.4, Acil ve Afet Derneği, Ankara, 2014, s.70.

⁶ R.G. 25.05.1959 tarih ve 10213 sayı.

⁷ R.G. 11.02.2017 tarih ve 29976 sayı.

ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir” şeklini almıştır. 1982 Anayasası’nın olağanüstü hal durumunu düzenleyen 120. maddesi ile sıkıyönetim durumunu düzenleyen 122. maddesi ise; 6771 Sayılı Kanun’un 16/E maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

Yasal düzenlemeler açısından, Türkiye’de afet yönetimi ve koordinasyonu alanında dönüm noktası 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi’dir. Büyük can kaybına ve geniş çaplı hasara neden olan bu deprem, ülkemizde afet yönetimi konusunun tekrar gözden geçirilme zorunluluğunu acı bir şekilde ortaya koymuştur. Marmara depreminin hemen ardından, bölgede normal yaşama dönülebilmesi, bölgenin ekonomisinin düzeltilmesi ve gereken yasal önlemlerin ivedilikle alınabilmesi amacıyla, 27.08.1999 tarih ve 4452 Sayılı “Doğal Afetlere Karşı Alınacak Önlemler ve Doğal Afetler Nedeniyle Doğal Zararların Giderilmesi İçin Yapılacak Düzenlemeler Hakkında Yetki Kanunu çıkarılmış ve bu Yetki Kanunu’na dayanılarak; 17 Ağustos 1999’dan 2000 yılı Temmuz ayının başına kadar geçen dönemde birçok kanun, KHK, tüzük ve yönetmelik çıkarılmıştır⁸. Bu düzenlemelerle, hem depremin neden olduğu sorunların çözülmesi hem de ülkenin afet yönetimi konusunda kurumsal yapılanma ve mevzuat ile ilgili sıkıntılarının ve eksikliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır⁹.

Marmara depreminin ardından kurumsal anlamda yapılan en önemli değişiklik, 22 Kasım 1999 tarih ve 23884 sayılı mükerrer Resmi Gazete’ de yayımlanan, 583 Sayılı “Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname” dir. Aynı kararnamenin 3. Maddesi ile; acil durum yönetiminin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarında acil durum yönetimi merkezlerinin kurulmasını sağlamak, çalışma esaslarını belirlemek ve bu merkezler arasında koordinasyonu sağlamak, acil durum yönetimi gerektirecek olayların önlenmesi ve zararlarının azaltılması için kurum ve kuruluşlarca gerekli önlemlerin alınmasını, kısa ve uzun vadeli planların hazırlanmasını ve bilgi bankalarının kurulmasını izlemek ve değerlendirmek, acil durum yönetimine geçilen hallerde, kamu ve özel sektöre ait her türlü kara, deniz ve hava taşıtları ile kurtarma ve yardım araç ve gereçlerinden yararlanılmasında koordinasyon hizmetlerini yürütmek, acil durumlarda yardım sağlayan gönüllü kuruluş ve kişiler için teşvik edici düzenlemeler yapmak, yardım malzemelerinin teslim alınmasını, korunmasını ve ihtiyaç noktalarına sevk edilmesinde koordinasyonu sağlamak görevlerini üstlenmiş olan “Türkiye Acil Durum Yönetimi Başkanlığı” kurulmuştur¹⁰.

Türkiye Acil Durum Yönetimi Başkanlığı 14 Haziran 2000 tarih ve 24079 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 600 Sayılı “Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname” ile görevleri aynı kalarak, “Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü” ne dönüştürülmüştür¹¹.

4452 sayılı Yetki Kanununa dayanılarak çıkarılan ve 27.12.1999 tarih ve 23919 (mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 586 Sayılı “Sivil Müdafaa Kanunu ile Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname” ile 11 ilde merkeze bağlı sivil savunma birlikleri, illerde sivil savunma arama kurtarma birlikleri ve ilçelerde de sivil savunma müdürlükleri kurulmuştur. Ayrıca ilgili kararname ile, meydana

⁸Fani R., “ Erciş Depremi Özelinde Türkiye’de Afet Yönetimi”, YYÜ SBE Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2014, s.29.

⁹ Ergünay, (Afet Mevzuatı), s.5.

¹⁰http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23884_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23884_1.pdf, Erişim Tarihi: 29.09.2017.

¹¹<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24079.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24079.pdf>, Erişim tarihi: 27.07.2017.

gelen afetlerde belediyelerin sorumluluk alanları dışında görev alabilmesi ve gönüllü kuruluşların arama kurtarma hizmetlerine katılması esasları da düzenlenmiştir¹².

586 Sayılı KHK'yi takiben, yaşanan Marmara depreminin ardından konutları yıkılan veya ağır hasar gören kişilerin barınma ihtiyacı nedeniyle yapılan kalıcı konutların maliyetinin kamu finansmanına ciddi yükler getirmesi nedeniyle, kamunun yüklerini hafifletmek amacıyla, 4452 sayılı Yetki Kanununa dayanılarak hazırlanan 587 sayılı "Zorunlu Deprem Sigortası'na Dair Kanun Hükmünde Kararname" 27.12.1999 tarihinde yayımlanmış ve 27.09.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹³. Bu KHK ile zorunlu deprem sigortası işlerini yürütmek üzere kamu tüzel kişiliğini haiz olan Doğal Afet Sigortaları Kurumu (DASK) kurulmuştur. 18.05.2012 tarihinde yayımlanan 6305 sayılı "Afet Sigortaları Kanunu" ile de kurum daha sağlam bir yasal çerçeveye kavuşturulmuştur. Yeni Kanunla birlikte; tapu ve konut kredisi işlemlerine ek olarak elektrik ve su abonelik işlemlerinde de ZDS kontrolüne başlanmış ve diğer doğal afetler için de DASK tarafından teminat sunulması mümkün kılınmıştır¹⁴.

3- Zorunlu Deprem Sigortası (ZDS) ve Doğal Afet Sigortaları Kurumu (DASK)

3.1. Amaç ve Kapsam

6305 Sayılı Afet Sigortaları Kanunu'nun amacı, binalarda deprem sonucu meydana gelebilecek maddi zararların karşılanmasını teminen yaptırılacak zorunlu deprem sigortası ile sigorta şirketlerince teminat verilemeyen veya teminat verilmesinde güçlükler bulunan çeşitli afetler ve riskler sonucu meydana gelebilecek maddi ve bedeni zararların karşılanabilmesini teminen sunulacak sigorta ve reasürans teminatlarına ilişkin usul ve esasları belirlemektir¹⁵.

Deprem sırasında ortaya çıkan hasarlar ve yaşanan kayıplar nedeniyle, deprem sonrası toplumda yaşanan manevi çöküntünün yanı sıra depremde maddi zarara uğrayanlar için teselli niteliğinde olacak maddi desteğin kısa sürede ve tam olarak sağlanamaması, kaynak ihtiyacının boyutu ve bu durumun devletin imkanlarını da zorlayarak dış yardımı zorunlu kılması DASK'ın ortaya çıkışını etkileyen en önemli faktörler olarak görülmektedir¹⁶.

DASK'ın temel amaçları ise; ZDS kapsamındaki bütün konutları ödenebilir bir prim karşılığında sigorta kapsamına almak, devletin depremlerden kaynaklanan malî yükünü azaltmak, sigorta yoluyla risk paylaşımını sağlamak, sigorta sistemini sağlıklı yapı üretiminde bir araç olarak kullanmak, deprem hasarlarının karşılanması için uzun vadeli kaynak birikimini temin etmek olarak sıralanabilir¹⁷.

Zorunlu Deprem Sigortası genel anlamıyla, belediye sınırları içinde kalan meskenlere yönelik olarak geliştirilmiş bir sigorta sistemidir. 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu gereğince, aşağıda tanımlanmış binalar güvence altına alınır:

- Tapuya kayıtlı ve özel mülkiyete tabi taşınmazlar üzerinde mesken olarak inşa edilmiş binalar,
- 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu kapsamındaki bağımsız bölümler,

¹² Ergünay (Afet Mevzuatı), s.5.

¹³ Fani, a.g.e., s.29.

¹⁴ Taylan, A., "Zorunlu Deprem Sigortası ve Kentsel Risk Yönetimi", Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Yayını, Sayı:2007/2, Yıl: 2007, s.23.

¹⁵ 6305 Sayılı Kanun m.1

¹⁶ Gürlek, Y., " Türkiye'de ve Dünya'da Deprem Sigortacılığı", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2006, s.38.

¹⁷ Doğan B., "Türkiye'de Afet Yönetim Politikalarının Analizi: Paydaşlar, Etkinlik ve Sorunlar", Sakarya Üniversitesi 6. Kamu Politikaları Çalıştayı Bildiriler Kitabı, 16-18 Eylül 2015, s.7; Gürlek, a.g.e.,s.39.

- Bu binaların içinde yer alan ve ticarethane, büro ve benzeri amaçlarla kullanılan bağımsız bölümler,
- Doğal afetler nedeniyle devlet tarafından yaptırılan veya verilen kredi ile yapılan meskenler¹⁸.

Zorunlu Deprem Sigortası ayrıca yukarıdaki koşullara uyan;

- Kat irtifakı tesis edilmiş binalar,
- Tapuda henüz cins tashihi yapılmamış ve tapu kütüğünde vasfı "arsa vs." olarak görünen binalar,
- Tapu tahsisi henüz yapılmamış kooperatif evleri, için de geçerlidir.

Buna karşılık,

- 09/11/1983 tarihli ve 2946 sayılı Kamu Konutları Kanunu'na tâbi olan veya kamu hizmet binası olarak kullanılan binalar ve bağımsız bölümler,
- Köy nüfusuna kayıtlı ve köyde sürekli oturanlarca köy yerleşik alanları ve civarında ve mezralarda yapılan binalar ile,
- 634 sayılı Kanun kapsamında olsalar dahi tamamı ikamet dışı amaçlarla kullanılan binalar¹⁹, zorunlu deprem sigortasına tâbi değildir.

3.2. Sigortalanma Oranı

DASK, Zorunlu Deprem Sigortası ile olası bir deprem felaketinden sonra, sigorta sahiplerinin hayatlarına kaldığı yerden yeniden güvenle devam edebilmelerini amaçlar. "Deprem geçecek, hayat devam edecek..." diyen DASK, her yıl inşaat maliyetlerindeki artışa göre belirlediği azami bir tutarda teminat sağlamaktadır. DASK tarafından verilen azami teminat tutarı, 17 Ocak 2018 tarihinden itibaren bütün yapı tiplerinde 190 Bin TL'dir. Azami teminat tutarı tespit edilirken, yıkılan meskenin yeniden inşa edilmesinin maliyeti (arsa değeri hariç) dikkate alınır. Sigortalının teminat tutarı (sigorta bedeli) -azami teminat tutarını geçmemesi koşuluyla- meskenlerinin büyüklüğüne ve yapı tarzına göre belirlenir²⁰.

Uygulanan politikalar sonucu, afetleri kader olarak görme eğilimi yerine afetlerin hem insan kaynaklı hem de doğa kaynaklı olduğu anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Buna rağmen riskler konusunda yeterli farkındalık sağlanamamıştır. Örneğin zorunlu deprem sigortası uygulamasına katılım oranı, ilgili yasalara rağmen 47.3 te kalmıştır.

Tablo 1: Bölgelere göre zorunlu deprem sigortasına katılım oranı.

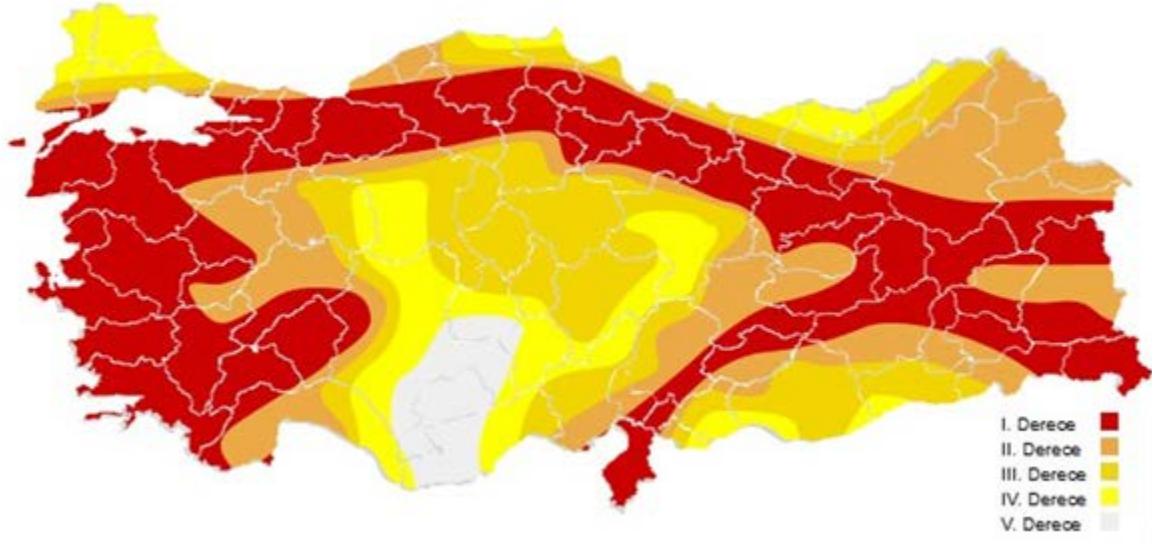
BÖLGE	KONUT SAYISI	SİGORTALI KONUT SAYISI	POLİÇE AĞILIMI	SİGORTALILIK ORANI	PRİM	PRİM ORANI
MARMARA	6.014.550	3.455.249	%41,30	%57,40	487.870.576	%47,20
İÇ ANADOLU	3.332.500	1.522.077	%18,20	%45,70	103.747.870	%10,00
EGE	2.616.350	1.194.879	%14,30	%45,70	188.872.899	%18,30
AKDENİZ	2.236.030	896.031	%10,70	%40,10	103.938.556	%10,10
KARADENİZ	1.693.780	665.144	%8,00	%39,30	74.291.191	%7,20
GÜNEY DOĞU ANADOLU	991.460	331.742	%4,00	%33,50	32.658.959	%3,20
DOĞU ANADOLU	777.020	295.662	%3,50	%38,10	42.832.348	%4,10
TOPLAM	17.661.690	8.360.784	%100	%47,30	1.034.212.399	%100

Kaynak: Bölgelere göre zorunlu deprem sigortasına katılım oranı (DASK, 2018)

¹⁸ Madde 10/f1

¹⁹ Madde 10/f2

²⁰ Dask (2018), Doğal Afet Sigortaları Kurumu, <https://www.dask.gov.tr/zorunlu-deprem-sigortasi-istatistikler-2.html>, Erişim Tarihi: 08.02.2018.

Şekil 1. Türkiye Geneli Deprem Tehlike Haritası (URL-1).

Bölgelere göre zorunlu deprem sigortası katılım oranı ile Türkiye geneli deprem tehlike haritasını beraber okuduğumuzda, Türkiye gibi hem doğa kaynaklı hem de insan kaynaklı afetlerin oldukça fazla yaşandığı bir ülke için, zorunlu deprem sigortası uygulamasına katılım oranının –ki bu oranın, elektrik ve su abonelik işlemlerinde de ZDS kontrolüne başlanmasıyla birlikte arttığı düşünüldüğünde- % 47.3 gibi bir oranda kalması, hem riskler konusunda yeterli farkındalığın sağlanamamış olduğunu hem de insanların deprem gerçeği ve tehlikesini hafife aldıklarını söyleyebiliriz. İşte, öncelikle AFAD ve ilgili kamu kurumları tarafından halk arasında yeterli farkındalığın sağlanması, sigortalılık oranının artırılması yönünde yeni yasal düzenlemelerin yapılması, ZDS’ nin kapsamının genişletilmesi ve deprem gerçeğine uygun bir afet yönetimi politikasının izlenmesi yararlı adımlar olarak sıralanabilir.

4452 sayılı Yetki Kanunu’na dayanılarak hazırlanan, 10 Nisan 2000 tarih ve 24016 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe giren diğer düzenleme, 595 Sayılı “Yapı Denetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” dir. 595 Sayılı KHK ile; yapılarda can ve mal güvenliğini sağlamak, plansız, kontrolsüz ve kalitesiz yapılaşmayı önleyerek kaynak israfını ortadan kaldırmak, çağdaş norm ve standartlarda yapı üretmek ve bunun için yapı denetimini sağlamak, yapıda meydana gelen hasarlar nedeniyle zarara uğrayan kişilerin haklarını korumak ve doğması muhtemel zararların tazmin edilmesini sağlamak amaçlanmıştır²¹.

Marmara depreminin ardından başlayan kurumsal değişim ve dönüşüm sonrasında, eşgüdüm sağlanması gereken kurumların afetlerle ilgili yetki ve sorumluluklarının yeniden tanımlanması ihtiyacı afet ve acil durumlarda yetki ve koordinasyonun tek bir elde toplanmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda afetlerle ilgili olarak görev yapan Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Afet İşleri Genel Müdürlüğü ve Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü kapatılmış, 2009 yılında çıkarılan 5902 sayılı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile Başbakanlık’a bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kurularak yetki ve sorumluluklar tek bir çatı altında toplanmıştır²².

23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011 Van ve Erciş depremleri sonrasında çok fazla yapının yıkılması ve zarar görmesi afet riski altında bulunan bölgelerdeki yapıların dönüştürülmesi, afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde,

²¹ Fani, a.g.e., s.29.

²² <https://www.afad.gov.tr/2211/AFAD-Hakkinda>, Erişim Tarihi: 27.07.2017.

fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenileme çalışmaları amacıyla; 6306 Sayılı “ Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”, 31 Mayıs 2012 tarih ve 28309 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir²³.

Bu Kanunun amacı ise; afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenileme çalışmaları yapmaktır.

Sonuç

1999 sonrası dönemde afet sonrası politikalarda daha etkin ve sürdürülebilir müdahale, iyileştirme ve yeniden inşa yaklaşımlarının benimsenmesinin yanı sıra afet öncesi politikalarda risk azaltma ve hazırlık çalışmaları önem kazanmaya başlamıştır. 2009 sonrasında AFAD 'ın kurulması ile Dünya’da değişen ve dönüşen afet politikalarına uygun bir politika belirleme süreci yaşanmıştır. Bu süreçte politikaların etkin uygulanabilmesi için, yasal altyapı, teknik gelişmelere uyumluluk, personel ihtiyacının karşılanması, sivil toplumun ve vatandaşların desteği gibi bileşenlerin de sürece etkin bir şekilde dahil edilmesi, koordinasyonun sağlanması gibi önlemlerin alınması gereği ortaya çıkmıştır.

Yine, 18.05.2012 tarihinde yayımlanan 6305 sayılı “Afet Sigortaları Kanunu” ile de daha sağlam bir yasal çerçeveye kavuşturulan DASK hem deprem hem de diğer doğal afetler sırasında ortaya çıkan hasarlar ve yaşanan kayıplar nedeniyle, toplumda yaşanan manevi çöküntünün yanı sıra maddi zarara uğrayanlar için de teselli niteliğinde olacak maddi desteğin kısa sürede ve tam olarak sağlanmasına vesile olarak, büyük bir boşluğu doldurmuştur.

Çalışmanın ilgili kısmında dile getirdiğim üzere; bölgelere göre zorunlu deprem sigortası katılım oranı ile Türkiye geneli deprem tehlike haritasını beraber okuduğumuzda, Türkiye gibi hem doğa kaynaklı hem de insan kaynaklı afetlerin oldukça fazla yaşandığı bir ülke için, zorunlu deprem sigortası uygulamasına katılım oranının % 47.3 gibi bir oranda kalması, hem riskler konusunda yeterli farkındalığın sağlanamamış olduğu hem de insanların deprem gerçeği ve tehlikesini hafife aldıklarını söyleyebiliriz. İşte, öncelikle AFAD ve ilgili kamu kurumları tarafından halk arasında yeterli farkındalığın sağlanması, sigortalılık oranının artırılması yönünde yeni yasal düzenlemelerin yapılması, ZDS’ nin kapsamının genişletilmesi ve deprem gerçeğine uygun bir afet yönetimi politikasının izlenmesi yararlı adımlar olarak sıralanabilir. Ayrıca, ZDS sisteminin sorunlarının çözülmesi için, gelişmiş ve afet riski altındaki ülkelerin afet sigortası deneyimleri ve bu alandaki önerileri dikkate alınmalıdır. Ancak gelişen bir ülke olarak da kendi sorunlarımızı da göz önünde bulundurmalıyız.

Bu bağlamda Türk kamu yönetiminde karmaşık ve bir o kadar hassas bir kamu politikası alanı olan afet yönetimi alanında çalışmaların derinleştirilmesi gerekmektedir. Böylece ülkemizde yaşanan afetlerde meydana gelen maddi ve manevi kayıpların önüne geçilebilecektir.

²³<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531.htm>, Erişim Tarihi: 02.10.2017.

KAYNAKÇA

DASK (2018), Doğal Afet Sigortaları Kurumu, <https://www.dask.gov.tr/zorunlu-deprem-sigortasi-istatistikler-2.html>.

Doğan B., “Türkiye’de Afet Yönetim Politikalarının Analizi: Paydaşlar, Etkinlik ve Sorunlar”, Sakarya Üniversitesi 6. Kamu Politikaları Çalıştayı Bildiriler Kitabı, 16-18 Eylül 2015.

Ergünay, O., “Afet Yönetimi: Genel İlkeler, Tanımlar, Kavramlar”, Acil ve Afet Dergisi, Cilt.2, Sayı.4, Acil ve Afet Derneği, Ankara, 2014.

Fani R., “ Erciş Depremi Özelinde Türkiye’de Afet Yönetimi”, YYÜ SBE Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2014.

Gürlek, Y., “ Türkiye’de ve Dünya’da Deprem Sigortacılığı”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2006.

Press F., Hamilton R. M., “Mitigating Natural Disasters”, Science, Vol.284, Issue:5422, 1999, <http://science.sciencemag.org/content/284/5422/1927>.

Şahin, A. U.(2014), “ Afet Yönetimi Faaliyetlerinin Kamu Hizmeti Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Tesam Akademi Dergisi, Temmuz, 1(2).

Taylan, A., “Zorunlu Deprem Sigortası ve Kentsel Risk Yönetimi”, Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Yayını, Sayı:2007/2, Yıl: 2007,

Türkiye Afet Yönetimi Strateji Belgesi, 10.06.2015.

İnternet Kaynakları:

URL-1: <https://www.afad.gov.tr>.

URL-2: <http://www.resmigazete.gov.tr>.

URL-3: <https://www.dask.gov.tr/zorunlu-deprem-sigortasi-istatistikler-2.html>.

Ebeveynlere Bağlanma ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki

Yıldız Öztan ULUSOY^{1*}, Osman Nejat AKFIRAT¹, Gülşah TURA¹

Öz

Anne ve babayla kurulan duygusal bağlar ve onlardan alınan destek, bireylerin kimlik gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Bireyin gelişiminde ayrışma ve bireyleşme önemli bir yer tutmaktadır. Üniversiteli gençlerin birey olma sürecinde, ayrışma ve bireyleşme sürecinde deneyimlerden geçmeleri nedeniyle bu dönem önemlidir..Bu çalışma ile Marmara bölgesinde bulunan bir üniversitenin 2017- 2018 öğretim yılında Eğitim Fakültesinin farklı bölümlerine kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerinin bağlanma ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma, betimsel ilişkisel tarama modelinde bir araştırmadır. Beş Faktör Kişilik Ölçeği ve Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri (EABE) Kısa Formu ölçeği kullanılmıştır. Katılımcılar, 196 kadın ve 69 erkek olmak üzere toplam 267 kişidir. Örneklemi oluşturan öğrencilerin yaş ortalaması 18 dir. Çalışmanın sonucunda, katılımcıların anne ve baba bağlanma özellikleri ile dışa dönüklük, yumuşak başlılık ve uzlaşabilirlik özelliği arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Nevrotiklik ile baba bağlanma puanları arasında olumsuz yönde düşük anlamlı ilişki saptanmıştır. Anne/babaya güvenli bağlanma düzeylerinde cinsiyetin, anne öğreniminin ve kardeş sayısının etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Bağlanma, kişilik özellikleri, ebeveyne bağlanma

The Relationship Between Parental Attachment And Personality Traits

Abstract

The emotional ties with the parents and the support received from them have an important influence on the personality development of the individual (Disintegration and individualization play an important role in the development of the individual. University has an important place in the process of being an individual for the young people. The young people who leave their family for the first time have different experiences in the process of separation and individuation. The aim of this study is to examine the relationship between attachment and personality traits of first year students who enrolled in different departments of the Faculty of Education at KOU University in the 2017-2018 academic year. In this study, the relational screening model which is a descriptive research method was employed. The Big Five Factor inventory and the scale of psychometric assessment of the Inventory of Parents and Peer Attachment-Short Form were used. Participants are a total of 267 people, 196 females and 69 males. The average age of the participants is 18. As a result of the study, there was a significant relationship between the participants' parental attachment characteristics and the personality traits such as extroversion, tender mindedness and consociationalism. There was a low negative correlation between neuroticism and father

¹ Dr. Öğr.Üyesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli

*İlgili yazar / Corresponding author: yildizoz10@hotmail.com

Gönderim Tarihi: 25.06.2018

Kabul Tarihi: 27.06.2018

Bu makaleye atıf yapmak için- To cite this article

Öztan Ulusoy, Y., Akfirat, O., & Tura, G. (2018). Ebeveynlere Bağlanma ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki. Resilience, 23-38.

attachment scores. Gender, mother's education level and number of siblings were found to be effective on the young people's secure attachment to their parents. Support programs about extroversion, self-discipline and consociationalism can be organized for the students with a low level of attachment. In this regard, in the further studies, research about developing self-discipline and appropriate coping strategies for those with low father attachment can be done.

Keywords: Attachment, Personality Traits, Parental Attachment

1. GİRİŞ

Bağlanma, doğumuyla birlikte olgunlaşmasını tamamlamamış olan bireylerin yaşamla daha rahat baş edebilmek için ilgi ve bakım ihtiyaçlarını karşılayan kişilere, genellikle ebeveynlere karşı geliştirdiği güçlü duygusal bağ olarak tanımlanmaktadır (Bowlby, 1979; 1988). Bireyin erken yaşlarda bakım veren kişiyle kurduğu olumlu etkileşimle birlikte gelişen değerli olma duygusu, kendine ve diğerlerine dair olumlu beklentiler geliştirmesini desteklemekte ve güvenli bağlanmanın oluşumu için önemli bir yapıtaşı olmaktadır. Buna karşın bireylerin bakım veren kişiyle kurdukları ilişki sonrasında gelişen değersizlik duyguları, onların kendilerine ve diğerlerine ilişkin olumsuz beklentiler geliştirmesine yol açmakta, dolayısıyla güvensiz bağlanmanın (kaygılı-kararsız veya kaçınılmalı) oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Bowlby, 1979).

Bağlanmayı kişilik gelişimi olarak ele alan Bowlby (1958), insan bağlanmasını doğumda başlayan ve erişkin dönemde de süreklilik gösteren, yaşam boyu devam eden ve gelişen bir süreç olarak ele almıştır. Dolayısıyla çocuklukta kurulan bağlanma ilişkisi bireylerin, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde diğer insanlarla kuracakları ilişkilerde belirleyici bir faktör olmaktadır (Ainsworth, 1989; Bowlby, 1988; Fraley ve Shaver, 2000; Mikulincer ve Shaver, 2007). Anne ve babayla kurulan duygusal bağlar ve onlardan alınan destek, bireylerin kimlik gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir (Allen, Hauser, Bell, Eickolt ve O'Conner, 1994). Akran etkisinin öne çıkması ile bireylerinebeveynlerine olan bağlılığının giderek azaldığı ergenlik ve geç ergenlik dönemleri, sağlıklı kişilik gelişiminin gerçekleşmesi açısından anne ve babayla kurulan duygusal bağların ve ihtiyaç halinde onlardan alınabilecek desteğin hala önemli olduğu bir evre olarak değerlendirilmektedir (Hazan ve Zeifman, 1994).

Kişilik, bireyin kendine has, tutarlı, tahmin edilebilir özelliklerini kapsayan ve kendisi ve dış dünya ile olan ilişkisinin niteliğini belirleyen özellikler bütünü olarak tanımlanabilir. Beş Faktör (Big Five) Kişilik Modeli'ni geliştiren McCrae ve Costa (1989)'ya göre kişilik, sürekliliği olan, bireyin farklı durumlarda ortaya koyduğu kişilerarası duygusal, motivasyonel ve deneyime dayalı etkileşim tarzıdır. Beş faktör kişilik modeli dışa dönüklük, deneyime açıklık, sorumluluk, nevrotilik ve yumuşak başlılık faktörlerinden oluşmaktadır. (Costa ve McCrae, 1989; 1992; 2003). Bu modelde dışa dönüklük; konuşkan, sosyal, iyimser, sevecen olarak; deneyime açıklık; ilgili, meraklı, yaratıcı, değişime açık olarak; sorumluluk; çalışkan, güvenilir, azimli, dakik, planlı, düzenli olarak; yumuşak başlılık; yardımsever, hoşgörülü, bağışlayıcı, doğru sözlü, merhametli olarak ve nevrotilik ise endişeli, sinirli, depresif, gergin ve kaygılı kişiler olarak tanımlanmaktadır.

Kişilik özellikleri ile bağlanma arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmalarda nevrotilik kişilik özelliğine sahip bireylerin korku ve saplantılı bağlanma stiline daha yatkın olduğu (Carver, 1997; Shaver ve Brennan; 1992), dışa dönük kişilik özelliğine sahip bireylerin ise güvenli bağlanma stili puanlarının yüksek olduğu (Carver, 1997; Wilkinson ve Walford, 2001) ortaya konulmuştur.

Kimlik gelişiminde ve gelişen kimliğin korunmasında aile yaşamı, çevre, sosyal statü gibi pek çok faktör etkilidir (Steinberg,2005).

Yakınlaşma becerileri bireylerin, akranları, aile üyeleri, komşuları, okul arkadaşları ve çalışma arkadaşları ile ilişkiler geliştirmesini ve sürdürmesini sağlayan iletişim becerileridir. Bunlar arkadaşlığın, sevginin, birlikte yaşamının ve aile ilişkilerinin temelidir. Yakınlaşma becerileri toplumsal destek, sevgi, dostluk ve ilişkilerde karşılılık kazanmak için esastır. Kişisel kimliğimiz büyük oranda aile ve grup üyeliği ile belirlendiğinden, yakınlaşma becerileri iyileşme ve anlamlı bir yaşam için büyük önem taşımaktadır (Lieberman, 2011). Güvenli bağlanma geliştirmiş kişiler ilişkilerinde mutlu ve güvenli kişilerdir.

Bireyin gelişiminde ayrışma ve bireyleşme önemli bir yer tutmaktadır. Türk kültürü toplulukçu bir kültür olduğu için ayrışma ve bireyleşme konusunda gençlere sunulan fırsatlar sınırlı olabilmektedir. Üniversite gençlerin birey olma sürecinde önemli bir yere sahiptir. Ailesinden ilk kez ayrılan gençler ayrışma ve bireyleşme sürecinde deneyimlerden geçmektedir. Anneye ve babaya bağlanma ve kişisel uyum arasındaki ilişkide ayrışma bireyleşmenin aracılığı kabul edilmiştir. Anneye ve babaya güvenli bağlanma ve kişisel uyum arasındaki ilişkide ayrışma bireyleşmenin aracılığının Türk kültüründe geçerli olduğu görülmüştür (Aslan ve Güven, 2010). Bireyleşme sürecinde gencin, kişilik özellikleri ve bağlanma özellikleri arasındaki ilişkinin ele alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma ile Marmara bölgesinde bulunan bir üniversitenin 2017- 2018 öğretim yılında Eğitim Fakültesinin farklı bölümlerine kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerinin bağlanma ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıda belirtilen sorulara cevap aranmıştır.

- 1- Öğrencilerin kişilik özellikleri puanları ile ebeveyn bağlanma puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 2- Öğrencilerin ebeveyn bağlanma düzeyleri ve kişilik özellikleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- 3- Öğrencilerin ebeveyn bağlanma düzeyleri ve kişilik özellikleri anne/ baba öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- 4- Öğrencilerin ebeveyn bağlanma düzeyleri ve kişilik özellikleri kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1.1. Yöntem

Bu çalışma, betimsel ilişkisel tarama modelinde bir araştırmadır. Betimsel tarama modeli olayların, varlıkların, grupların, mevcut durum ve özelliklerini kendi koşullarında betimlemeye ve incelemeye çalışan bir araştırma modelidir (Kaptan, 1998: 53).Tarama modelindeki araştırmalar, görüşlerin ve özelliklerin örneklemedeki bireyler açısından nasıl dağıldığı hakkında bilgi, neden kaynaklandığı hakkında ise ipucu verir (Creswell, 2005; Fraenkel ve Wallen, 2003). Tarama modelinde amaç; bir topluluğa ait olan bir grup bireyin herhangi bir konuya ilişkin görüşleri, tutumları, inançları veya bilgilerini betimlemektir (Fraenkel ve Wallen, 2003). Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeye amaçlayan araştırmalara uygun bir modeldir (Karasar 2005: 183). İlişkisel tarama modelleri ise; iki ve daha fazla değişken arasındaki birlikte değişim varlığını belirlemeye amaçlayan araştırma modelleri için kullanıldığından bu araştırma için uygun görülmektedir.

1.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini 2017- 2018 öğretim yılında Marmara bölgesinde bulunan bir üniversitenin Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören; İngilizce, Matematik, Türkçe, Sınıf, Fen Bilgisi, Okul Öncesi Öğretmenliği ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik lisans programı birinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcılar 196 kadın ve 69 erkek olmak üzere toplam 267 kişidir. Örneklemi oluşturan öğrencilerin yaş ortalaması 18 dir.

Araştırma grubuna ilişkin toplanan demografik verilere göre grubun %40,8 i iki, %55,5 i üç ve daha fazla kardeştir. Tek çocuk olanlar grubun %5,2'sini oluşturmaktadır. Katılımcıların %48,3'ü birinci, %30,3'ü ikinci, %11,2'si üçüncü çocuktur. Katılımcıların %32,2 si ailesi ile birlikte, %58,8 i ise yurtta kalmaktadır.

Anne öğrenim düzeyleri açısından katılımcıların %44,9 u ilkokul mezunu, ortaokul ve lise mezunlarının toplamı %39,7 dir. Baba öğrenim düzeyleri açısından katılımcıların, %29,2 si ilkokul mezunu, ortaokul ve lise mezunlarının toplamı %45,3, üniversite ve üstü öğrenim gören babalar ise %22,5 dir. Katılımcıların %87,3 ü orta gelir düzeyindedir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Beş Faktör Kişilik Ölçeği

Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ), kişilik özelliklerini ölçebilmek amacıyla Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilmiştir. BFKÖ, öz bildirim tarzı, 5'li Likert tipi 44 maddelik bir ölçme aracıdır. Ölçek, dışa dönüklük, duygusal dengesizlik (nevrotiklik), yumuşak başlılık, sorumluluk ve deneyime açıklık olmak üzere beş faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması 56 ülkeye ait katılımcıların kişilik özellikleri konusunda yapılan bir çalışmanın (Schmitt, Allık, McCrae ve ark., 2007) Türkiye ayağı kapsamında, Sümer ve Sümer (2005) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma için yapılan güvenirlik analizinde de 0.64 ile .85 arasında güvenirlik katsayılarına ulaşılmıştır.

Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri Kısa Formu (EABE-KF)

Çalışmada, Raja ve arkadaşları (1992) tarafından geliştirilen Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri –Kısa Formu (EABE-KF) kullanılmıştır. Türkçeye adaptasyonu,(Günaydın, Selçuk, Sümer, & Uysal, 2005) tarafından yapılan Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri (EABE) 12 maddeden oluşmakta ve ebeveyn ve akrana bağlanmayı ölçen iki alt ölçekten oluşmaktadır. EABE, 7 basamaklı ölçekler üzerinden değerlendirilmiştir (1 = asla, 7 = daima) ve katılımcılar tarafından hem anne hem de baba için cevaplandırılmıştır. Böylelikle, Güven, iletişim ve ters kodlanan Yabancılaşma alt ölçeklerinin toplanmasıyla toplam bağlanma puanı, anne ve baba için ayrı ayrı hesaplanabilmektedir. Çalışmada anne /baba bağlanma toplam puanları kullanılmıştır. Ölçeğin ebeveyn formunun geçerlik güvenirlik analizleri üniversite (Günaydın ve ark., 2005) ve lise (Bayraktar, Sayıl, & Kumru, 2009) örneklemi üzerinde yapılmıştır ve iç tutarlık katsayısının lise örnekleme için $\alpha=.84$ olduğu bulunmuştur. . Bu çalışma için yapılan güvenirlik analizinde ise güvenirlik katsayısı 0.89 olarak bulunmuştur

1.4. Bulgular

1- Öğrencilerin kişilik özellikleri puanları ile ebeveyn bağlanma puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo -1 EABE-KF ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği'ne İlişkin Betimsel İstatistikler ve Korelasyonlar

	n	1	2	3	4	5	6	7
1 ANNEBAĞLANMA	259							
2 BABABAĞLANMA	259	,532**						
3 DIŞADÖNÜKLÜK	259	,276**	,167**					
4 UZLAŞILABİLİRLİK	259	,241**	,257**	,108				
5 ÖZDİSİPLİN	259	,306**	,329**	,188**	,255**			
6 NEVROTİKLİK	259	-,102	-,140*	-,344**	,007	-,155*		
7 DENEYİME AÇIKLIK	259	-,062	-,037	,263**	,006	,048	-,087	
\bar{x}	259	68,27	62,86	25,73	33,91	32,16	25,07	35,24
SS	259	10,79	14,78	5,85	5,59	5,76	5,95	6,11

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırma grubundaki öğrencilerin EABE-KF'nin anneye bağlanma puanına ilişkin $\bar{x} = 68.17$, babaya bağlanma için $\bar{x} = 62.86$ 'dır. Anne ve babaya bağlanma ölçeklerinden alınabilecek en yüksek puan 84'tür. Bu ölçeklerden ortalamanın üstünde puan almak bireyin anne ve babaya güvenli bağlandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu araştırma grubundaki öğrencilerin anne ve babalarına güvenli bağlandıkları ve anneye bağlanma puan ortalamalarının babaya bağlanma puan ortalamalarından yüksek olduğu söylenebilir.

Anne bağlanma puanları ile; dışadönüklük ($p=.276<0.01$), uzlaşılabilirlik ($p=.241<0.01$) ve özdisiplin ($p=.306<0.01$) puanları arasında orta düzeyde, baba bağlanma puanlarıyla; dışadönüklük ($p=.167<0.01$), uzlaşılabilirlik ($p=.257<0.01$), özdisiplin ($p=.329<0.01$) puanları arasında orta düzeyde ve nevroitiklik

($p= -.140<0.05$) puanları arasında düşük ve negatif düzeyde ilişki bulunmuştur.

2- Öğrencilerin ebeveyn bağlanma düzeyleri ve kişilik özellikleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Öğrencilerin anne ve baba bağlanma düzeylerinin ve kişilik özelliklerinin cinsiyete göre farklılaşmıyacağına bakılmıştır.

Tablo-2 Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Kişilik özellikleri ve Bağlanma puanlarına ilişkin Ortalama ve Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	\bar{x}	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P*
Anne Bağlanma	K	64.5907	137.49	26536.50	5501.500	.032*
	E	62.6087	114.73	7916.50		
Baba Bağlanma	K	59.1710	122.68	25988.00	6050.00	.260
	E	57.7391	134.65	8465.00		
Dışa dönüklük	K	25.4974	129.75	25042.00	6321.000	.532
	E	26.2174	136.39	9411.00		
Uzlaşılabilirlik	K	34.0725	136.36	26317.50	5720.500	.082
	E	33.4203	117.91	8135.50		
Özdisiplin	K	32.5803	136.99	26438.50	5599.500	.050*
	E	30.8696	116.15	8014.50		
Nevrotiklik	K	26.1036	144.19	27829.50	4208.500	.000*
	E	22.2174	95.99	6623.50		
Deneyime açıklık	K	34.8653	126.62	24438.00	5717.000	.081
	E	36.2029	145.14	10015.00		

$P^* < .05$ $N_K = 193$ $N_E = 69$ $N_T = 262$

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğrencilerin cinsiyetlerine göre anne bağlanma ($U=5501.5$, $p < .05$), özdisiplin ($U=5599.5$, $p < .05$) ve nevrotiklik ($U=4208.5$, $p < .05$) puanlarına ilişkin yapılan Mann-Whitney U testi sonucunda anlamlı bir fark saptanmıştır. Puanların ortalamaları incelendiğinde, kadınların ($\bar{x}=64.597$), erkeklere ($\bar{x}=62.6087$) göre anne bağlanma puanlarının daha yüksek olduğu, kadınların ($\bar{x}=32.5803$), erkeklere ($\bar{x}=30.8696$) göre özdisiplin puanlarının daha fazla ve kadınların ($\bar{x}=26.1036$), erkeklere ($\bar{x}=22.2174$) göre nevrotiklik puanlarının daha fazla olduğu saptanmıştır.

3- Öğrencilerin ebeveyn bağlanma düzeyleri ve kişilik özellikleri anne/ baba öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo-3 Öğrencilerin Anne Öğrenim Düzeylerine Göre Kişilik özellikleri ve Bağlanma puanlarına ilişkin Ortalama ve Kruskal-Wallis Analizi Sonuçları

Boyutlar	Anne öğrenim	\bar{x}	Sıra Ortalaması	X^2	P*	Fark (Mann-Whitney U)
Anne Bağlanma	İlkokul	64.5887	135.28	4.448	.217	-
	Ortaokul	62.3333	112.43			
	Lise	64.6400	139.79			
	Üniversite	63.5882	136.38			
Baba Bağlanma	İlkokul	61.2057	143.49	14.913	.002*	1>2,4
	Ortaokul	54.2222	108.81			
	Lise	60.5200	137.75			
	Üniversite	48.2353	85.79			
Dışa dönüklük	İlkokul	25.9291	134.76	3.200	.362	-
	Ortaokul	24.6481	115.60			
	Lise	25.9400	135.45			
	Üniversite	26.2353	143.38			
Uzlaşılabilirlik	İlkokul	34.5390	142.40	10.651	.014*	1>4
	Ortaokul	33.2778	113.28			
	Lise	33.8000	133.71			
	Üniversite	30.8824	92.44			
Özdisiplin	İlkokul	32.5887	137.93	3.512	.319	-
	Ortaokul	31.8889	127.93			
	Lise	31.8800	126.35			
	Üniversite	29.8235	104.65			
Nevrotiklik	İlkokul	24.7943	127.48	3.468	.325	-
	Ortaokul	24.5000	127.33			
	Lise	25.7600	137.23			
	Üniversite	27.2941	161.21			
Deneyime açıklık	İlkokul	34.8156	125.96	6.974	.073	-
	Ortaokul	34.3519	121.65			
	Lise	36.2400	146.25			
	Üniversite	38.2941	165.35			

$Sd(3)$ $P^* < .05$ $N_{İlkokul} = 141$ $N_{Ortaokul} = 54$ $N_{Lise} = 50$ $N_{Üniversite} = 17$ $N_T = 262$

Tablo 3'de görüldüğü gibi öğrencilerinin anne öğrenim düzeylerine göre Kruskal-Wallis analizi sonucunda .05 düzeyinde baba bağlanma [$X^2(3)=14.913$, $p<.05$] ve uzlaşılabilirlik [$X^2(3)=10.651$, $p<.05$] puanları açısından anlamlı bir fark saptanmıştır. Farklı olan grubu bulmak için yapılan Mann-Whitney U testine göre, annesi ilköğretim mezunu olan öğrencilerin baba bağlanma puanlarının ortalamasının ($\bar{x}=61.2057$), annesi üniversite mezunu ($\bar{x}=48.2353$), ortaokul mezunu ($\bar{x}=54.222$) ve lise mezunu ($\bar{x}=60.52$) olanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Uzlaşılabilirlik puanlarındaki farka bakıldığında ise annesi ilköğretim mezunu ($\bar{x}=34.5390$) olan öğrencilerin, annesi üniversite mezunu ($\bar{x}=30.8824$) olan öğrencilere göre uzlaşılabilirlik puanları daha yüksektir.

Tablo-4 Öğrencilerin baba öğrenim düzeylerine Göre Kişilik özellikleri ve Bağlanma puanlarına İlişkin Ortalama ve Kruskal-Wallis Analizi Sonuçları

Boyutlar	Baba öğrenim	\bar{x}	Sıra Ortalaması	X^2	P*	Fark (Mann-Whitney U)
Anne Bağlanma	İlkokul	63.8642	129.93	1.205	.752	-
	Ortaokul	64.7917	132.54			
	Lise	62.8919	125.78			
	Üniversite	65.2373	139.97			
Baba Bağlanma	İlkokul	59.0370	135.21	2.351	.503	-
	Ortaokul	58.6250	128.83			
	Lise	60.2973	138.61			
	Üniversite	56.7119	119.65			
Dışa dönüklük	İlkokul	26.6296	143.35	10.396	.015*	4>3
	Ortaokul	25.1667	125.28			
	Lise	24.0541	110.47			
	Üniversite	26.8644	146.67			
Uzlaşılabilirlik	İlkokul	34.3210	138.30	3.215	.360	-
	Ortaokul	35.0833	142.54			
	Lise	33.1486	123.20			
	Üniversite	33.3051	123.59			
Özdisiplin	İlkokul	32.2716	134.79	1.194	.754	-
	Ortaokul	32.2708	133.36			
	Lise	32.2838	134.21			
	Üniversite	31.6271	122.07			
Nevrotiklik	İlkokul	24.0617	118.48	7.699	.053	-
	Ortaokul	26.8750	156.36			
	Lise	24.8919	128.66			
	Üniversite	25.2542	132.70			
Deneyime açıklık	İlkokul	35.0741	126.73	3.135	.371	-
	Ortaokul	34.9792	132.79			
	Lise	34.7297	124.38			
	Üniversite	36.2203	145.92			

Sd (3) $P^* < .05$ $N_{İlkokul}=81$ $N_{Ortaokul}=48$ $N_{Lise}=74$ $N_{Üniversite}=59$ $N_{T}=262$

Tablo 4'de görüldüğü gibi öğrencilerinin baba öğrenim düzeylerine göre Kruskal-Wallis analizi sonucunda .05 düzeyinde dışadönüklük [$X^2(3)=10.396$, $p<.05$] puanları açısından anlamlı bir fark saptanmıştır. Farklı olan grubu bulmak için yapılan Mann-Whitney U testine göre, babası üniversite mezunu olan öğrencilerin dışadönüklük puanlarının ortalamasının ($\bar{x}=26.8644$), babası lise mezunu ($\bar{x}=24.0541$) ve babası ilköğretim mezunu ($\bar{x}=26.6296$) olan öğrencilerin, babası lise mezunu olanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

4- Öğrencilerin ebeveyn bağlanma düzeyleri ve kişilik özellikleri kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo-5 Öğrencilerin Kardeş Sayılarına Göre Kişilik özellikleri ve Bağlanma puanlarına İlişkin Ortalama ve Kruskal-Wallis Analizi Sonuçları

Boyutlar	Anne öğrenim	\bar{x}	Sıra Ortalaması	χ^2	P*	Fark (Mann-Whitney U)
Anne Bağlanma	Tek çocuk	63.0714	123.71	2.125	.547	-
	İki kardeş	65.0192	137.77			
	Üç kardeş	62.8804	123.21			
	Dört ve üstü	64.5385	135.72			
Baba Bağlanma	Tek çocuk	54.6429	133.68	1.799	.615	-
	İki kardeş	57.7981	128.75			
	Üç kardeş	59.1957	127.33			
	Dört ve üstü	61.1923	143.80			
Dışa dönüklük	Tek çocuk	26.1429	134.14	.952	.813	-
	İki kardeş	25.7981	132.99			
	Üç kardeş	25.3043	125.80			
	Dört ve üstü	26.0192	137.90			
Uzlaşılabilirlik	Tek çocuk	32.1429	111.36	9.790	.020*	4>1
	İki kardeş	34.8942	145.24			
	Üç kardeş	32.9783	114.35			
	Dört ve üstü	34.0192	139.79			
Özdisiplin	Tek çocuk	32.7857	140.50	1.540	.673	-
	İki kardeş	31.5673	124.47			
	Üç kardeş	32.5217	135.84			
	Dört ve üstü	32.3846	135.46			
Nevrotiklik	Tek çocuk	23.7857	124.79	2.370	.499	-
	İki kardeş	25.7500	139.65			
	Üç kardeş	24.5217	123.40			
	Dört ve üstü	25.0769	131.34			
Deneyime açıklık	Tek çocuk	35.5000	138.18	1.870	.600	-
	İki kardeş	35.6827	135.70			
	Üç kardeş	34.3587	122.85			
	Dört ve üstü	35.7308	136.62			

Sd (3) P* < .05 N_{Tek çocuk} = 14, N_{İki kardeş} = 104, N_{Üç kardeş} = 92, N_{Dört ve üstü} = 52, N_T = 262

Tablo 5'de görüldüğü gibi öğrencilerinin kardeş sayılarına göre Kruskal-Wallis analizi sonucunda .05 düzeyinde uzlaşılabilirlik [$\chi^2(3)=9.790$, $p<.05$] puanları açısından anlamlı bir fark saptanmıştır. Farklı olan grubu bulmak için yapılan Mann-Whitney U testine göre, dört ve üstü kardeş sayısı olan öğrencilerin uzlaşılabilirlik puanlarının ortalamasının ($\bar{x}=34.0192$), tek çocuk ($\bar{x}=32.1429$) olan öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin doğum sırası, kardeş sayısı ve yaşamının çoğunu geçirdiği yer açılarından da bağlanma ve kişilik özellikleri puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmış ve anlamlı fark bulunmamıştır.

1.4 Tartışma

Bu çalışmada Marmara bölgesinde bulunan bir üniversitenin 2017- 2018 öğretim yılında Eğitim Fakültesi farklı bölümlerine kayıt yaptıran birinci sınıf öğrencilerinin bağlanma ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında, öğrencilerin ağırlıklı olarak orta gelir düzeyindeki ailelerden geldikleri, yüzde 95'inin en az bir kardeşinin olduğu, annelerinin eğitim düzeyi; yaklaşık yarısının ilkökul, diğer yarısının ise ortaokul-lise, baba eğitim düzeylerine bakıldığında da üçte birinin babasının ilkökul, üçte ikisinin ise ortaokul lise düzeyinde olduğu

görülmektedir. Demografik verilere genel olarak bakıldığında diğer araştırmalarda da görüldüğü gibi alt ve orta sınıf ailelerden geldikleri söylenebilir.

Araştırmada cevap aranan soruların ilki, öğrencilerin kişilik özellikleri puanları ile ebeveyn bağlanma puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? şeklindedir. Çalışmanın sonucunda, katılımcıların anne ve baba bağlanma özellikleri ile dışa dönüklük, yumuşak başlılık ve uzlaşabilirlik özelliği arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Kişilik özelliği açısından dışa dönüklük daha çok kişiler arası ilişkilerde sosyal uyarınların miktarı ile ilişkilidir. Goldberg, (1992) göre, baskınlık ve aktivite dışadönüklük faktörünün temel belirleyicileri arasındadır. Ayrıca sosyallik ve insanlarla birlikte olmayı sevme, eğlenceyi sevme, liderlik, güç, istekli olma ve arkadaşça davranma gibi özellikler de bu faktörü temsil etmektedirler. Basım, Çetin ve Tabak (2009) çalışmasında, dışadönüklük ve özdisiplin kişilik özelliklerinin çatışma çözme süreçlerinde önemli rolü olduğunu buna karşın, nörotiklik özelliğinin çatışma çözme yaklaşımlarını yordamadığını tespit etmişlerdir. Yumuşak başlılık boyutu da kişiler arası ilişkilerde temel bir faktördür. Kişinin kendilik algısını etkilediğine ve sosyal tutumlar geliştirmenin yanı sıra, bir yaşam felsefesi geliştirmekte de etkili olduğuna işaret edilmektedir (Costa, McCrae ve Dye, 1991). Bu faktörde yüksek olan kişiler, başkalarını seven, verici, sosyal ilgisi olan insanlardır. Türk kültürüne özgü bağlanmanın incelendiği bir çalışmada da Halfon (2006) hiyerarşi, düzgün tavır, birliktelik, olumlu bağlanma değişkenlerinin olumlu yönde arttığına ilişkin bulgular elde etmiştir. Güvenli bağlanan kişilerin çoğu ilişki alanında daha başarılı görünmektedirler (Dönmez, 2009,77).

Özdisiplin faktörü hem ilerletici hem de ketleyici yönere sahiptir. Özdisiplin faktörünün başarı ihtiyacı ve çalışma kararlılığın ilerletici yönü, ketleyici yönü ahlaki titizlik ve tedbirlilik özelliklerinde ortaya çıkmaktadır. Çocukların sosyal ve duygusal yaşantıları anne babanın onlarla kurduğu ilişkinin niteliği ile ilişkilidir. Aşırı koruyucu anne babaların çocuklarının özdisiplin konusunda güçlükler yaşayabilecekleri gibi ayrıca bağımlı davranmaya yönelebildiklerine dair sonuçlar da elde edilmiştir. (Ulusoy, Durmuş, 2011).

Nevrotiklik ile baba bağlanma puanları arasında olumsuz yönde düşük anlamlı ilişki saptanmıştır. Birçok araştırmacının nörotizmin temelinde anksiyete, depresyon, kızgınlık, sıkıntı gibi olumsuz duyguları içerdiği konusuna fikir birliği içinde olduklarına dair sonuçlar bulunmaktadır (Aktaş, 2006; Güleç, 2006; Mete, 2006).

Araştırmada cevap aranan ikinci sorusu; öğrencilerin ebeveyn bağlanma düzeyleri ve kişilik özellikleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklindedir. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre anne bağlanma düzeylerinde kadınların lehine anlamlı bir fark saptanmıştır. Alanyazında daha küçük yaşlarda kız ergenlerin anneleriyle daha fazla vakit geçirmesinden dolayı, erkek ergenlere oranla anneye bağlanmasının daha fazla olduğuna ilişkin bulgular da bulunmaktadır (Crouter, Manke ve Mchale, 1995; Galambos, Almeida ve Petersen, 1990). Alanyazında üniversite öğrencileri için yapılan kimi araştırmalarda da kadın üniversite öğrencilerinin anneye bağlanma puanları erkek üniversite öğrencilerinden fazla olduğu bulunmuştur (Bayraktar, Sayıl, ve Kumru, 2009; Matsuoka ve ark., 2006).

Ayrıca, kadınların, erkeklere göre özdisiplin ve nevrotiklik puanlarının daha fazla olduğu saptanmıştır. Tatar (2009) çalışmasında kızların erkeklere göre daha dışadönük, deneyime açık ve nevrozizm düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Tatlılıoğlu'nun (2014), üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmaya göre de benzer biçimde kadın öğrencilerin nevrotiklik özelliğinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Schmitt, Realo, Voracek ve Allik'in (2008) kültürlerarası araştırmasında, birçok ülkede kadınların erkeklere oranla daha yüksek düzeyde nevrotiklik, özdisiplin, uyumluluk ve dışa dönüklük özelliği olduğunu bulmuştur.

Araştırmada cevap aranan bir diğer soru, öğrencilerin ebeveyn bağlanma düzeyleri ve kişilik özellikleri anne/ baba öğrenim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklindedir. Öğrencilerinin baba bağlanma puanları annelerinin öğrenim düzeylerine göre farklılaştığı bulunmuştur. Annelerin öğrenim düzeyi arttıkça baba bağlanma puanları düşmektedir. Çalışma üniversite öğrencileri ile yapıldığından, ebeveynlerin eğitim düzeyi, çocuklarıyla kurdukları iletişime etki etmesinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Bu başlıktaki diğer bulgular ise öğrencilerin kişilik özellikleri ve anne baba öğrenimiyle ilgilidir: annesi ilköğretim mezunu olan öğrencilerin uzlaşılabilirlik puanları, annesi lise ve üniversite mezunu olanlara nazaran daha yüksektir; babası üniversite mezunu olan öğrencilerin, babası lise ve üniversite mezunu olan öğrencilere nazaran dışadönüklük puanlarının daha yüksek olmasıdır.

Literatür incelendiğinde anne-baba öğrenim düzeyi değişkenleri ile kişilik alt boyutları arasında ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak ailenin sosyo ekonomik düzeyi arttıkça çocukların dışadönüklük özelliklerinin daha arttığına dair sonuçlar bulunmaktadır (Kagıtçıbaşı, 1973).

Uzlaşılabilirlik puanlarındaki farka bakıldığında ise annesi ilköğretim mezunu olan öğrencilerin, annesi üniversite mezunu olan öğrencilere göre uzlaşılabilirlik puanları daha yüksektir. Annesi ilköğretim mezunu olan bireylerin daha geleneksel anlayışla büyütüldüğü göz önüne alındığında özellikle kız çocuklarının daha uyumlu, yumuşak başlı, merhametli olmaları yönünde yetiştirildikleri söylenebilir. Dolayısıyla annesi ilköğretim mezunu olanların uzlaşılabilirlik puanlarının yüksek olması bu bakış açısıyla açıklanabileceği düşünülmektedir. Çocuk bakımı hakkında bilgi düzeyi arttıkça eğitim alma faktörü annelerin çocukları ile doğal ilişkilerinin yerini kaygılı anne davranışlarına bırakması bağlanma üzerine etki edebilecek bir durumdur. Geleneksel Türk kültüründe annelik, eğitim düzeyine bakılmaksızın erken yaşlardan itibaren bir kadının iyi bir şekilde gerçekleştirmesi gereken bir rol olarak görülür (Kesicioğlu, 2015).

Araştırmanın son sorusunda ise öğrencilerin ebeveyn bağlanma düzeyleri ve kişilik özellikleri kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. Uzlaşılabilirlik kişilik özelliğinin kardeş sayısına göre farklılaştığı bulunmuştur. Buna göre, kardeş sayısı arttıkça uzlaşılabilirlik özelliğinin de arttığı bulunmuştur. Kardeş sayısı dört üstü olanların uzlaşılabilirlik puanlarının daha yüksek olması Türk kültüründe kardeş sayısının artması çocukların aile içinde paylaşımcılığını arttıran bir durum olarak düşünülebilir.

Kerri Ritchie'nin (2003), çalışmasında, üniversiteye uyumda anne babaya bağlılık ve akran desteğinin uyum sağlamada önemli bir faktör olarak saptamıştır.

1.5 Sonuç ve Öneriler

Anne/babaya güvenli bağlanma düzeylerinde cinsiyetin, anne öğreniminin ve kardeş sayısının etkili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin kişisel gelişimlerine katkı sağlayacak eğitim programlarının kardeş sayısı fazla olan, anne baba öğrenim düzeyleri daha düşük olan öğrencilerin daha fazla ihtiyaç duyabilecekleri düşünülebilir. Anne/babaya güvenli bağlanma düzeyi dışadönüklük, uzlaşabilirlik ve öz disiplin ile olumlu yönde anlamlı ilişki göstermiştir. Bağlanma düzeyi düşük olan öğrencilerde dışadönüklük, özdisiplin ve uzlaşabilirlik konularında destek programları geliştirilebilir. Bu bağlamda baba bağlanmasının düşük olduğu kişilere yönelik olarak benlik saygısı ve uygun başatma yöntemlerinin kazandırılması konusunda çalışmalar yapılabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma eğitim fakültesi öğrencileri ile sınırlıdır. Tüm üniversiteyi kapsayan, farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerle yapılacak bir çalışma ile, öğrencilerin bu farklılıktan etkilenip etkilenmediği incelenebilir..

KAYNAKLAR

Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachment beyond infancy. *American Psychologist*, 44: 709-716.

Aktaş, A. (2006). Farklı kültürlerdeki yöneticilerin kişilik özelliklerine dayanarak liderlik anlayışlarının belirlenmesi: Türk ve Amerikan otel yöneticilerinin karşılaştırmalı analizi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya

Akhunlar, M. N. (2010). An investigation about the relationship between life satisfaction and loneliness of nursing students in Uşak University. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 5(2), 2409–2415. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.472>

Allen, J. P., Hauser, S.T., Eickholt, C., Bell, K. L. ve O'Connor, T. G. (1994). Autonomy and relatedness in family interactions as predictors of expressions of negative adolescent affect. *Journal of Research on Adolescence*, 4(4), 535-552.

Aslan, S. ve Güven, M. (2010). Bağlanma ve kişisel uyum arasındaki ilişkide ayrışma bireyleşmenin aracılığı. *Eğitim ve Bilim*, 35(157).

15.11.2017, <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/396/164> adresinden erişildi.

Bacanlı, H, İlhan, T. ve Aslan, S. (2009). Beş faktör kuramına dayalı bir kişilik Ölçeğinin geliştirilmesi: sıfatlara dayalı kişilik testi (sdkt), *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 261- 279.

Bartholomew, K. ve Horowitz L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61,226-244

Bayraktar, F., Sayıl, M., Kumru, A. (2009). Liseli ergenler ve üniversiteli gençlerde benlik saygisi: Ebeveyn ve akrana bağlanma, empati ve psikolojik uyum degiskenlerinin Rolü/Self-esteem among high-school adolescents and college students: The role of parental and peer attachment, empathy and psychological adjustment variables. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 48-68.<https://search.proquest.com/docview/816748490?accountid=16382>

Benet-Martínez, V., & John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: multitrait multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729–750. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.3.729>
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.526.5908&rep=rep1&type=pdf>

Bowlby J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of PsychoAnalysis*. 39:350–373.

Bowlby, J. (1979). *The making and breaking of affectional bonds*. Londra: Tavistock.

Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: clinical applications of Attachment Theory*. London, Routledge

Carver, C. (1997). Adult attachment and personality: Converging evidence and a new measure. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(8):865-883.

http://www.psy.miami.edu/faculty/ccarver/documents/p97_attachmt.pdf

Creswell, J.W. (2005). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research* (2nd ed.), Upper Saddle River, N.J.: Pearson Merrill Prentice Hall

Crouter, A. C, Manke, B. A. ve McHale, S. M. (1995). The family context of gender intensification in early adolescence. *Child Development*, 66, 317-329.

Çalışır, M. (2009). Yetişkin Bağlanma Kuramı ve Duygulanım Düzenleme Stratejilerinin Depresyonla İlişkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(3), 240–255. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/pskguncel/article/view/5000076416>

Damian, R. I., & Roberts, B. W. (2015). The associations of birth order with personality and intelligence in a representative sample of U.S. high school students. *Journal of Research in Personality*, 58, 96–105. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2015.05.005>

David P. Schmitt, Jüri Allik, Robert R. McCrae, Verónica Benet-Martínez (2007), The Geographic Distribution of Big Five Personality Traits Patterns and Profiles of Human Self-Description Across 56 Nations, *Journal of Cross-Cultural Psychology* Volume: 38 issue: 2, page(s): 173-212 Issue published: March 1, 2007 <https://doi.org/10.1177/0022022106297299>

Dönmez, A. (2009). *Yakın İlişkiler Psikolojisi* (Çev. Edt. Ali Dönmez). Nobel Yayıncılık, Ankara.

Erözkan, A. (2011). Üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri ve karar stratejileri. *International journal of eurasia social sciences*. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ijoess/article/view/5000039509>

Fraenkel, J. R. & Wallen, N. E. (2003). *How to design and evaluate research in education* (5th ed.). Boston: McGraw-Hill.

Fraley, R.C. ve Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: theoretical developments emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology* 4(2): 132-154.

Galambos, N. L., Almeida, D. M. ve Petersen, A. C. (1990). Masculinity, femininity, and sex role attitudes in early adolescence: Exploring gender intensification. *Child Development*, 61, 1905-1914.

Güleç, Cengiz (2006). *Psikiyatrinin A-B-C'si*. İstanbul: Say Yayınları.

Günaydın, G., Selçuk, E., Sümer, N., & Uysal, A. (2005). Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri Kısa Formu'nun Psikometrik Açısından Değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 13–23.

Goldberg, L. R. (1992). The Development of Markers for the Big-Five Factor Structure. *Psychological Assessment*, 4(1), 26–42. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.4.1.26>

Halfon, S. (2006). Attachment in a Cultural Framework. (The Degree of Master), Boğaziçi University Social Sciences, İstanbul

Permanent URL of this record is: <http://seyhan.library.boun.edu.tr/record=b1422763~S5>

Hazan, C. ve Shaver, P. (1987) Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52: 511-524.

Hazan, C. ve Zeifman, D. (1994). Sex and the psychological tether. In K. Bartholomew and D. Perlman (Eds.), *Advances in personal relationships*, 5. 151-178.

Kagıtcıbaşı, C. (1973). Psychological Aspects of Modernization in Turkey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 4(2), 157–174. <https://doi.org/10.1177/002202217300400202>

Kalkan, M. Ve Odacı, H. (2010). Psikolojik doğum sırası ve anne babaya bağlanma: Okul öncesi öğretmen adayları üzerine bir çalışma. *NWSA: Education Sciences*, 5(3), 810-819.

Kaptan, S. (1998). Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri. Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri

Karasar, N. (2005), Bilimsel araştırma yöntemi, 15. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Kesicioğlu, O. S. (2015). Investigation Of Preschool Children's Interpersonal Problem Solving Skills. *Eğitim ve Bilim / Education and Science*, 40(177), 327–342.

<https://doi.org/10.15390/EB.2015.3240>

Liberman, R.R. (2011). Yetiyitiminden iyileşme. Psikiyatrik iyileştirim el kitabı. American Psychiatric Publishing, Inc England

Matsuoka N, Uji M, Hiramura H, Chen Z, Shikai N, Kishida Y ve Kitamura, T. (2006). Adolescents attachment style and early experiences: A gender difference. *Arch Womens Ment Health*, 9. 23-29.

Mccrae, R.R., Costa, P.T. (1989). Reinterpreting the Myers-Briggs type indicator from the perspective of the five-factor model of personality. *Journal of Personality*, 57, 17-40.

Mccrae, R.R., Costa, P.T. (1992). Four ways five factors are basics. *Personality and Individual Differences*, 13(6), 653-665.

Mccrae, R.R., Costa, P.T. (2003). Personality in adulthood: A five factor theory perspective (2nd ed.) New York: Guilford Press.

Melillo, D. ve College, B. (1983). Birth order, perceived birth order and family position of academic women. The Journal of Adlerian Theory Research and Practice. 39: 57-62.

Mete, Cengiz (2006). İlköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin kişilik özellikleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mikulincer, M., ve Shaver, P. R. (2007b). Boosting attachment security to promote mental health, prosocial values, and inter-group tolerance. Psychological Inquiry, 18, 139156.

<http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=25705c2e-a3b2-46ee-a589-f17798f9b80a%40pdc-v-sessmgr01>

Ritchie, K. (2003). Factors Affecting the Transition to University, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The University of New Brunswick, New Brunswick

Salmon, C. (2002). Birth order and relationships. Human Nature, 14(1): 73-88.

Schmitt, D. P., Realo, A., Voracek, M., ve Allik, J. (2008). Why Can't A Man Be More Like A Woman? Sex Differences in Big Five Personality Traits Across 55 Cultures. Journal of Personality and Social Psychology, 94: 168–182

Shaver , P. R. ve Brennan, K. A. (1992). Attachment Styles and the "Big Five" Personality Traits: Their Connections with Each Other and with Romantic Relationship Outcomes. Society for Personality and Social Psychology, 18(5): 536-545.

Somer, O., Korkmaz, M., Tatar, A. (2002). Beş faktör kişilik envanterinin geliştirilmesi-I: Ölçek ve alt ölçeklerinin oluşturulması. Türk Psikoloji Dergisi, 17(49), 21-33

Steinberg, L. (2005). Adolescence. Stephen B. Rutter. Seventh Edition.

Wilkinson, R. B. ve Walford, W. A. (2001). Attachment and personality in the psychological health of adolescents. Personality and Individual Differences, 31, 473-484.

KBRN Tehdit ve Tehlikelerden Kaynaklı Zararlar Nedeniyle İdarenin Risk İlkesine Dayalı Sorumluluğu

Utku ÜTÜK¹

Öz

KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer) maddelerin kaza ile veya kasıtlı olarak çevreye yayılması önemli can ve mal kayıplarına yol açmakta ayrıca uzun bir zaman dilimi boyunca olumsuz etkiler doğurmaktadır. KBRN tehdit ve tehlikelerinin önlenmesi ve oluşabilecek zararların azaltılması konusunda ise idareye önemli rol düşmekte, bu bakımdan idarenin KBRN maddeler kaynaklı zararlar bakımından mali sorumluluğu önemli bir sorun alanı haline gelmektedir. İdari işlem ve eylemler nedeniyle idarenin sorumluluğu kusurlu ve kusursuz sorumluluk olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Kusursuz sorumluluk genellikle risk ilkesine dayalı sorumluluk ve fedakârlığın denkleştirilmesi ayrımı doğrultusunda ele alınmaktadır. Çalışmada KBRN tehdit ve tehlikeler nedeniyle oluşan zararlarda idarenin risk ilkesine dayalı sorumluluğuna odaklanılmıştır. Öncelikle genel olarak Türk Hukukunda idarenin risk ilkesi altında sorumluluğu açıklanmış, ardından idarenin KBRN tehdit ve tehlikeler kaynaklı zararlar bakımından sorumluluğu risk ilkesi bağlamında çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kusursuz Sorumluluk, Risk İlkesi, Sosyal Risk İlkesi, KBRN Tehdit ve Tehlikeler.

Administrative Responsibility Regarding the Loss Stemming From CBRN Threats And Hazards Under Risk Principle

Abstarct

The dispersion of CBRN (Chemical, Biological, Radiological, Nuclear) materials in environment accidentally or intentionally causes mortality and a great loss of property besides leading to long lasting negative effects. Administrative authorities may play critical role in preventing CBRN threats and hazards and reducing damages arising from CBRN. In this respect pecuniary liability of administration regarding the loss generating from CBRN materials becomes an important issue. Administrative responsibility with regard to administrative transactions and actions emerge as faulty and strict liability. Strict liability is generally dealt under risk principle and balancing of sacrifices principle distinction. This paper focuses on administrative responsibility arising from CBRN threats and hazards under risk principle. In the first instance administrative responsibility under risk principle in Turkish Law is explained. As for the following part administrative responsibility regarding the loss stemming from CBRN threats and hazards is analyzed in accordance with the risk principle.

Keywords: Administrative Responsibility, Strict Liability, Risk Principle, Social Risk Principle, CBRN Threats and Hazards.

¹ Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Savunma Sanayii Uzmanı (Müdür), utuk@ssm.gov.tr, 0 531 978 4920

*İlgili yazar / Corresponding author: okayn@itu.edu.tr

Gönderim Tarihi: 05.06.2018

Kabul Tarihi: 28.06.2018

1.Giriş

KBRN tehdit ve tehlikeler KBRN maddelerinden elde edilen silahların kasten terör ve sabotaj eylemlerinde kullanılması veya KBRN maddelerin sanayii ve sağlık alanlarında veya laboratuvarlarda ve bilimsel araştırmalarda kullanımı sırasında kaza ile çevreye dağılması ile oluşmaktadır. Bu tehdit ve tehlikelere bağlı olarak ortaya çıkan KBRN olaylar ise “kimyasal, biyolojik, radyoaktif ve nükleer maddelerin kasten veya kazaen yayılmasıyla oluşan, insan ve çevre için zararlı ve tehlikeli durumlara yol açan olay” olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2014: 23; 100). KBRN olaylar nedeniyle toplumun tamamı veya belirli bir kesimi bakımından fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıpların ortaya çıkması, yaşamın olağan akışının ve insan etkinliklerinin aksaması veya kesintiye uğraması ve olayın etkilediği alandaki insanların kendi kapasiteleri ile meydana gelen olumsuz durumun üstesinden gelememesi halinde² KBRN afetler oluşmaktadır.

KBRN olaylar tarihsel süreçte çevre, iklim, insan yaşamı, toplumsal düzen üzerinde önemli etkiler doğurmuştur. Günümüzde ise teknolojik gelişmeler, hızlı sanayileşme, silahlanmada artış, silahlara terörist gruplar gibi devlet dışı aktörlerin erişmesi, uluslararası alanda giderek artan gerginlikler ve siyasi gerilimlere bağlı olarak KBRN maddelerin kazaen veya kasten çevreye yayılma olasılığı artmaktadır (URL-1). KBRN tehdit ve tehlikelerin niteliği ve boyutu göz önünde bulundurulduğunda idareye bu tehdit ve tehlikelerinin önlenmesi ve oluşabilecek zararların azaltılması konusunda önemli rol düşüğü açıktır. Bu doğrultuda gerçekleşen KBRN tehdit ve tehlikelere bağlı olarak meydana gelen zararlar bakımından idarenin mali sorumluluğu idare hukuku bağlamında incelenmesi gereken önemli bir sorun alanıdır.

Hukukta “sorumluluk” kavramını genel olarak bir kişi tarafından diğerine verilen zararın giderilmesi yükümlülüğü şeklinde açıklamak mümkündür. Verilen zararın nedeni ve niteliği, gerek sorumluluğa bağlı olarak doğacak yükümlülüğü gerekse tabi olunacak hukuki rejimi farklılaştırmaktadır (Atay, 2010:33). Hukukta; siyasi sorumluluk, cezai sorumluluk ve mali sorumluluk şeklinde farklı sorumluluk türleri bulunmaktadır. Hukuki sorumluluk olarak da adlandırılan mali sorumluluk; medeni sorumluluk ve idari sorumluluk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İdari sorumluluk; idare tarafından kişiye verilen zararın idare tarafından maddi olarak tazmini anlamına gelmektedir. İdare tarafından bu zararın rıza ile tazmin edilmemesi durumunda idari yargı kararı ile zararın tazmini söz konusu olmaktadır ki bu durum da “idari sorumluluk” olarak tanımlanmaktadır (Gözler, 2009: 1007-1011; 1015).

İdarenin sorumluluğu, etkinliklerinin tabi olduğu hukuki rejime dayalı olarak belirlenmektedir (Günday,1997: 243). Dolayısıyla kamu yönetiminde sorumluluk gerek özel hukuk gerekse kamu hukukundan kaynaklanabilmektedir (Gözübüyük, 1994: 269). İdarenin özel hukuka tabi etkinlikleri nedeniyle doğan sorumluluğu hakkında özel hukuk hükümleri uygulanmakta, bu kapsamda ortaya çıkan uyuşmazlıklar da adli yargıda çözüme kavuşmaktadır (Canatan, 2009: 147). İdari sorumluluk ise idarenin kamu hukuku alanındaki etkinlikleri nedeniyle ortaya çıkan zararın karşılamasına ilişkin sorumluluğu olup idarenin bu kapsamda tazmin yükümlülüğü idare hukuku ilkeleri çerçevesinde belirlenmektedir (Gözübüyük, 1994: 272; Canatan, 2009: 147-151; Atay, 2006: 137-165). Zarara uğrayanların idari sorumluluğa dayalı olarak açacakları tazminat davaları da idari yargıda çözümlenmektedir. Buna göre “idarenin

² Afet; toplumun tamamı veya belirli bir kesimi bakımından fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıpların ortaya çıkmasına neden olan, yaşamın olağan akışını ve insan etkinliklerini aksatan veya durduran, etkilediği alandaki insanların kendi kapasiteleri ile üstesinden gelemediği, kaynağı doğa, teknoloji ve insan olan olay olarak tanımlanmaktadır. Afet esas olarak olayın kendisini değil ortaya çıkardığı sonucu anlatan bir kavramdır (AFAD, 2014: 23).

sorumluluğu” esas olarak “idari sorumluluk” tan daha geniş bir anlam taşımaktadır. Ancak “idarenin idari sorumluluğu” anlamına gelen “idari sorumluluk” (Gözler, 2009: 1022; 1033) yerine sıklıkla “idarenin sorumluluğu” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.³ Türkiye idaresinin sorumluluğu kuramı esas olarak yasama, yürütme ve yargılama etkinlikleri ile bunları yerine getiren organ ve ajanların bir başka anlatımla kamu gücü ve personelinin mali sorumluluklarını kapsamaktadır. Ancak, devletin yasama ve yargı işlevleri ile ilgili sorumluluğunun, taşıdığı özellikler nedeniyle idarenin genel sorumluluğu rejimi dışında ayrıca incelenmesi, yine personelin kişisel sorumluluğunun da idareninkinden ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir (Duran (1974: 3-4). Bu çerçevede çalışmada “idari sorumluluk” ve “idarenin sorumluluğu” kavramları arasındaki farklı kullanımlara ilişkin tartışmadan kaçınılmış, gerek idari sorumluluk gerekse idarenin sorumluluğu “idarenin idare hukuku rejimine tabi, kamu hukuku sorumluluğu” anlamında kullanılmış ve inceleme kapsamına idarenin sadece idari işlevden kaynaklanan sorumlulukları dahil edilmiştir.

İdari sorumluluğa gerek kusura dayanan gerekse kusura dayanmayan nedenlerle başvurulabilmektedir (Günday, 1997: 244). Kusurlu sorumlulukta idare tarafından kusurlu eylem ve işlemler ile neden olunan zararın tazmini söz konusudur (Gözler, 2009: 1057). İdari sorumluluk nedeni olarak kusur “[i]darenin kuruluşunda, düzenlenmesinde ve işleyişinde ortaya çıkan bir bozukluk, aksaklık veya boşluktur”. Buna göre idarenin örgüt ve etkinliklerinin, başından itibaren iyi düşünülüp planlanmaması, teşkil ve tanzim edilmemesi, gereği gibi veya hiç yürütülmemesi nedeniyle idare, objektif olarak yani belli standart ve ölçülere göre yanlış, eksik, yetersiz ve kötü kabul edildiğinde, kusurludur (Duran, 1974: 26). Bazı durumlarda ise idare herhangi bir kusuru olmasa dahi kişilerin karşılaştığı zararlar nedeniyle sorumlu tutulabilmektedir. İdarenin kusursuz sorumluluğuna başvurulabilmesi için idari davranış ve zarar arasında illiyet bağının kurulması yeterli kabul edilmiştir (Canatan, 2009:149). İdarenin kusursuz sorumluluğu doktrinde sıklıkla risk ilkesi⁴ ile fedakârlığın denkleştirilmesi (kamu külfetleri karşısında eşitlik) ilkesi ayrımı altında incelenmektedir.^{5 6} Çalışma kapsamında idarenin KBRN tehdit ve tehlikelere bağlı zararlardan doğan kusursuz sorumluluğu risk ilkesi çerçevesinde ele alınmaktadır.

2. Risk İlkesi

Doktrinde risk veya hasar kuramı olarak da adlandırılan ilke ile bazı etkinliklerin taşıdığı tehlikelere bağlı olarak kişilere verdiği zararların etkinlik sahiplerinin kusurlu olup olmadıklarına bakılmaksızın tazmini öngörülmektedir. İlkenin uygulanmasında etkinlik ile zarar arasında illiyet bağı bulunması yeterlidir. Bu nedenle idare kusursuz olduğunu kanıtlaya dahi sorumluluktan kurtulamamaktadır (Atay, 2010:131). Dolayısıyla idarenin riske dayalı kusursuz sorumluluğu bakımından belirleyici ölçüt; idarenin etkinliğinin zarar doğurma riski taşıması veya doğası bakımından tehlikeli olmasıdır (Yaşar, 2008: 216).

Gözler (2009: 1168; 1221) risk sorumluluğunu; tehlikeli şeyler, tehlikeli yöntemler, tehlikeli durumlar, mesleki riskler (kamu personelinin görevleri sırasında uğradığı zararlar), idarenin arzi işbirlikçilerinin uğradığı zararlar, bayındırlık eser ve işleri nedeniyle üçüncü kişilerin uğradığı zararlar, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden dolayı ortaya çıkan zararlar ve terör olaylarından dolayı ortaya çıkan zararlar şeklinde bir ayrıma tutmuş, terör olaylarından dolayı ortaya çıkan zararların idarenin kusursuz sorumluluğu dahilinde değerlendirilmeyeceğini savunmuştur. Buna karşın Yaşar (2008: 216-218) idarenin riske bağlı kusursuz sorumluluğu altında temel olarak bayındırlık işleri ve tehlike ölçütünü incelemiş ve tehlike ölçütü altında sosyal risk ilkesini de ele almıştır. Günday (1997:253-255)

³ Kavramın bu yönde kullanımı için bkz: Atay, 2010: 39-41; Günday, 1997: 243-258; Canatan, 2009: 147-151.

⁴Türk hukukunda risk ilkesi öğretide “tehlike ilkesi” olarak da ifade edilmektedir.

⁵ Öğretideki çeşitli yaklaşımlar için Bkz.: Özgüldür, 1996: 758-761; Köksal, 2009: 244; Çağlayan, 2009: 453.

⁶ Bu yöndeki görüşler için Bkz.: Gözübüyük,1994: 279-282; Gözler, 2009: 1168; Canatan, 2009:149; Günday, 1997: 252-256.

ise idare hukukunda ilkenin uygulama alanını temel olarak; idarenin tehlikeli etkinlikleri ve araç gereçleri, mesleki risk ve sosyal risk şeklinde belirlemiştir.

Çalışmada da idarenin risk ilkesine dayalı kusursuz sorumluluğu; idarenin tehlikeli etkinlikleri ve araç gereçleri, mesleki risk ve sosyal risk ayrımı çerçevesinde incelenmektedir.

2.1. İdarenin Tehlikeli Etkinlikleri ve Araç-Gereçleri

İdarenin yerine getirmek zorunda olduğu ve yürüttüğü bazı hizmetler, sahip olduğu araç-gereçler ya da kuruluşları doğasında risk unsurunu barındırabilmektedir (Atay, 2010: 169). Dolayısıyla idare tarafından kullanılan araç ve gereçler ile yürütülen etkinliklerin riskli veya tehlikeli olabilmesine bağlı olarak idarenin sorumluluğu ortaya çıkabilmektedir. Bu gibi etkinlikler ve araç gereçler nedeniyle kişilerin uğradığı zarar risk ilkesine dayalı olarak tazmin edilmektedir.

2.2. Mesleki Risk

Mesleki risk esas itibariyle risk ilkesinin meslek kazaları bakımından uygulanma biçimidir. İlkeye göre kamu hizmetinde çalışanların görevlerini yürüttükleri sırada veya görevleri ile ilişkili olarak zarara uğraması halinde zarar mesleğin kaçınılmaz tehlikesi olarak kabul edilmekte ve oluşan zarar idare tarafından herhangi bir kusuru olmasa dahi tazmin edilmektedir (Günday, 1997: 253-254).

Kamu hizmetlerinin yürütülmesine gerek kamu makamlarının isteği üzerine gerekse kamu makamlarının herhangi bir talebi olmaksızın kamu personelinin yanı sıra bazı kişiler -ücret karşılığında veya ücret almaksızın çıkan bir yangının söndürülmesine yardım etmek, kaçan suçluyu yakalamak örneklerinde olduğu üzere- kısa süreliğine katılabilmektedir. Bu kişilerin zarara uğraması halinde idare kusurlu olmadığı için, zararın idarenin kusurlu sorumluluğuna dayalı olarak giderimi mümkün değildir. Fransa'da Danıştay kamu yararı amacı ile bir kamu hizmetinin yürütülmesine yardım eden bu kişilerin zararlarının, idarenin bir kusuru olmasa dahi, bu kişilerin yaptıkları yardımdan kaynaklı risk temelinde idarece karşılanması gerektiği yönünde karar vermiştir (Gözler, 2009: 1202-1203). Türkiye'de ise Danıştay, görevleri olmadığı halde kamu hizmetlerine katılanların uğradıkları zararlarda idareyi hizmet kusuruna dayalı olarak tazmin ile yükümlü kılmaktadır. Danıştay'ın bu yaklaşımı zararın kusursuz sorumluluk esasına göre tazmin edilmesi gerektiğine işaret edilerek eleştirilmektedir (Gözler, 2008: 1208-1210; Gözübüyük ve Tan, 2008: 785).

2.3. Sosyal Risk İlkesi

Sosyal risk ilkesi idarenin kusursuz sorumluluk halleri arasında doktrin ve yargı içtihatları ile konumlanmıştır (Akça, 2015: 994). İlkenin ortaya çıkmasında; sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak gelişen kitle hareketleri ve saldırılar ile oluşan zararlara kusursuz kişilerin katlanmasının hak ve adaletle bağdaşmayacağı, bu zararların toplum adına toplumun siyasi örgütlenmesi olan devlet tarafından ödenmesi gerektiği düşüncesi etkili olmuştur (Çoban, 2003: 336-337).

Azrak (1980: 136-145)'a göre: Sosyal risk sorumluluğunda zarar diğer kusursuz sorumluluk hallerinden farklı olarak kamu görevlilerinin davranışları veya idarenin tehlikeli tesislerinden değil, idareye yabancı kişi ve toplulukların idare tarafından önlenemeyen veya önlenmesi halinde daha büyük zararların ortaya çıkmasına neden olabilecek davranış ve eylemlerinden kaynaklanmaktadır. Buna göre diğer kusursuz sorumluluk hallerinin aksine zarar ve idari

eylem arasında illiyet bağı bulunmamaktadır. Ancak illiyet bağının bulunmamasının sınırsız bir sorumluluk şeklinde yorumlanmaması gerekmektedir. Çünkü ilkeye göre; oluşan zarardan idarenin sorumlu tutulabilmesi için oluşan zararı önlemek idarenin birincil ödevleri arasında bulunmalı, buna karşın idare kusuru olmaksızın zararı önleyememiş veya daha büyük zararların ortaya çıkmasını engellemek için önlemekten kaçınmış olmalıdır. Bu özelliği nedeniyle sosyal risk sorumluluğu idarenin kamu görevlilerinin neden olduğu zararlardan kaynaklanan sorumluluğundan ziyade zarar verici etkinliklerinden kaynaklanan kusursuz sorumluluk hallerine yakındır. Ancak sosyal risk sorumluluğunda zarar verici eylem veya davranışı gerçekleştiren idare değildir. Sosyal risk ilkesinin uygulama alanı toplumsal dayanışmayı etkileyen, dayanışmayı arttıran olaylar ile sınırlıdır. İlke ile insanların birlikte yaşamalarının ortaya çıkardığı kaçınılmaz tehlike hali sosyal risk olarak kabul edilmekte ve bu tehlikenin doğurduğu zararların idare tarafından illiyet bağı aranmaksızın tazmini öngörülmektedir.

Çoban (2003: 337)'a göre idarenin bu zararları ödeyerek zararların toplumca paylaşılmasının sağlanmasının ardında ise; zararların toplumsal dayanışmayı etkilediği ve toplumda herkesin bu zararlara maruz kalabileceği düşüncesi yatmaktadır.

İlke ve uygulanması doktrinde tartışmaları beraberinde getirmiştir:

Çoğunluk, ilkenin idarenin kusursuz sorumluluğu altında ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Ancak ilkenin uygulandığı hallerde esas olarak hizmet kusurunun bulunduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Hatta ilke bakımından kusurun tartışılmaması gerektiği veya ilkenin uygulandığı hallerin idarenin sorumluluğunda bulunmadığı da ileri sürülmektedir (Çoban 2003: 337).

Akyılmaz (2005) ilkenin başta yargı kararlarına değil yasama organı düzenlemelerine dayanak oluşturması gerektiğini belirterek ilkeye dayalı yargı kararı verilmesini eleştirmekte, yargı tarafından doğal afetler ve terör eylemleri ile ilgili zararların tazminine yönelik davalarda hizmet kusurunun varlığının araştırılması gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte Akyılmaz (2005) sosyal risk ilkesine ilişkin genel düzenlemelere örnek olarak 5233 sayılı Kanun ve bu Kanun'a dayalı olarak yürürlüğe konulan Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılama Hakkında Yönetmelik'in yanı sıra 6831 sayılı Orman Kanunu'nun değişik 71'inci maddesine dayalı olarak yürürlüğe konulan Orman Yangınlarını Söndürme Çalışmaları Esnasında Ölenlere ve Sakatlananlara Ödenecek Tazminata İlişkin Yönetmelik'i de göstermektedir. Dolayısıyla ilkenin uygulama alanını terörle mücadele ve toplumsal olaylar nedeniyle oluşan zararlar ile sınırlı tutmamaktadır.

Gözler (2009: 1221-1229) e göre: Sosyal risk ilkesi altında ele alınan terör olayları bakımından; idare ancak kusurlu olması halinde sorumlu tutulabilecek, bir başka anlatımla gerçekleşen bir terör olayında idareye atfedilebilir bir kusur bulunmadığı takdirde idarenin bu zarar nedeniyle sorumluluğu bulunmayacaktır. Buna göre idarenin terör olayları nedeniyle risk ilkesine dayalı olarak sorumluluğuna gidilmesi mümkün değildir. Örneğin tehdit edilen bir kişi idareden koruma talep etmiş ve idare bu kişinin koruma talebini reddetmiş ise, bu kişinin teröristler tarafından öldürülmesi halinde idare kusurludur ve hizmet kusuru nedeniyle sorumludur. Bir başka örnekte; idareye bir binaya bomba koyulacağı ihbarı gelmiş ancak idare bunu önleme için gerekli önlemleri almamış ise kusurludur ve kusuru nedeniyle sorumludur. İdarenin terör olayına müdahale ettiği hallerde ise oluşan zarar idarenin kusuru nedeniyle önlenememiş ise idare hizmetin geç veya kötü işlemesinden dolayı kusura bağlı olarak sorumlu olacaktır (Gözler, 2009: 1221-1229).

Günday (1997: 255) sosyal risk ilkesinin mutlak olarak kusursuz sorumluluk ilkesi olarak nitelendirilmesinin uygun olmadığını, terör olaylarının önlenmesi ve terörsüz bir toplum

düzeninin sağlanması idarenin başlıca görevleri arasında bulunduğundan bunun gerçekleştirilememesinin hizmetin gereği gibi işlememesi şeklinde hizmet kusuru oluşturacağını belirtmektedir.

Gözübüyük ve Tan (2010: 877) kamu düzeninin bozulması ve anayasal düzenin yıkılmasına yönelen anarşi ve terör olayları veya benzer olaylar nedeniyle toplumun zarar görmesi halinde, bu olayların toplumsal risk kapsamında değerlendirilmesi ve oluşan zararın toplumca karşılanması gerektiği düşüncesindedir.

Yaşar (2008: 217-218)⁷ ise: İlkeye dayalı olarak tazminde bulunulabilmesi için; zararın toplumsal bir ayaklanma, kargaşa ve savaş nedeniyle meydana gelmesi, idarenin zarara neden olan olayı önleme görevi bulunmasına karşın olayı kusuru olmaksızın önleyememesi veya daha büyük zarar doğmaması için önlemekten bilerek kaçınması gerektiği yönündeki yaygın görüşe eleştirel yaklaşmaktadır. Buna göre kavramların doktrinde ve yargısal içtihatlarda sonsuza dek aynı anlamda kullanılması hastalığına son verilmeli ve kavramlar ilk anlamı ile bağı koparılmadan ancak kapsamı yenilenerek ve geliştirilerek kullanılabilir. Ayrıca risk kavramının sosyalleşmesi ile sadece düzen, dirlik ve güvenlik ile ilgili olayların değil bulaşıcı hastalıklar, bunların tedavisinde oluşabilecek büyük hatalar, depremler ile ortaya çıkan yapı sorunları, sağlıksız kan nakli, çevre sorunlarının zararlı etkileri de dahil olmak üzere bir çok konu ilke kapsamında ele alınmalıdır (Yaşar, 2008: 217-218).

Toplumsal dayanışmayı etkileyen, dayanışmayı arttıran olaylar sadece terör olayları veya siyasal nitelikli saldırılar ile sınırlı değildir. Dolayısıyla Yaşar (2008: 217-218) tarafından da işaret edildiği üzere sosyal risk ilkesinin doğal, insan kaynaklı veya teknolojik afetler, çevre sorunları ve zararlı etkileri vb. konularda da gerek yasal düzenlemelerde gerekse yargı içtihatlarında gözetilmesine bu eylemlerden zarar görenler ile görmeyenler arasındaki dengenin kurulması bakımından ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir.

2.4. İdarenin Kusursuz Sorumluluğunun Koşulları

İdarenin kusursuz sorumluluğunun koşullarını; idari davranış, zarar ve idari davranış ile zarar arasında illiyet bağı çerçevesinde ele almak mümkündür:

Ortaya çıkan bir zarar nedeniyle idarenin sorumlu tutulabilmesi için idari işlem veya eylem biçiminde ihmali veya icrai bir idari davranışın varlığı aranmaktadır. İdari eylem idari bir işlemin uygulanmasına yönelik olabileceği gibi eylemin herhangi bir idari işleme dayanmaması da imkan dahilindedir (Günday, 1997: 256). Kusursuz sorumlulukta hukuka aykırılık idarenin zararı tazminine ilişkin bir gereklilik değildir (Gözübüyük ve Tan, 2010: 890-891). Sorumluluğun sosyal risk ilkesine dayandığı hallerde zarar kamu görevlilerinin davranışları veya idarenin tehlikeli tesislerinden değil, idareye yabancı kişi ve toplulukların idare tarafından önlenemeyen veya önlenmesi halinde daha büyük zararların ortaya çıkmasına neden olabilecek davranış ve eylemlerinden kaynaklanmaktadır (Azrak, 1980: 136-145).

İdarenin sorumluluğu ayrıca tutum ve davranışları nedeniyle ortaya çıkan bir zararın oluşmasını da gerekli kılmaktadır (Özgüldür, 1996: 787). Tazmin edilecek zarar maddi veya manevi olabilmektedir (Karatepe, 1988: 272). Zarardan idarenin sorumlu tutulabilmesi için aranan bazı koşullar ve zararın taşınması gereken birtakım nitelikler de bulunmaktadır: Sorumluluk hukuku cezalandırmayı değil zararın tazmin edilmesini amaçladığından zarar tehlikesi değil zararın varlığı gereklidir. Zararın varlığı koşulları ise; ortada gerçek bir zarar bulunması, zararın gerçekleşmiş olması ve zararın mutlak ve kesin olarak

⁷ Yaşar (2008: 217) ilkeyi "sosyal risk ölçütü" başlığı altında incelemekte ve çalışmasında "sosyal hasar kuramı" olarak adlandırmaktadır.

hesaplanabilmesidir. Gelecekte kesin olarak ortaya çıkacak zararların da tazmini mümkündür. Zararın tazmin edilebilmesi için ayrıca hukuken korunan bir menfaate ilişkin olması ve para ile ölçülmesinin mümkün olması da gerekmektedir (Atay, 2010: 181-186). İdare hukukunda zararın sorumluluğa yol açması için özel bir nitelik taşınması gerekmekte, herkesi içine alan kamu külfeti niteliğinde ortaya çıkan genel nitelikteki zararlar nedeniyle idarenin sorumluluğuna gidilmeyeceği doktrin ve içtihatlarla kabul görmektedir (Özgüldür, 1996: 787; Gözübüyük ve Tan, 2008: 797). Ayrıca idarenin düzenleyici bir işlemi genel olmakla birlikte belli kişilere özel ve olağandışı bir zarar vermekte ise yine idarenin sorumluluğunu gerektirmektedir (Gözübüyük ve Tan, 2008: 797).

İdarenin sorumluluğunun doğması için bir diğer koşul zarar ile idari davranış arasında illiyet bağının bir başka anlatımla neden- sonuç ilişkisinin kurulmasıdır. Zarar ve davranış arasındaki ilişki ortaya çıkan zararın doğrudan doğruya idari davranışın sonucu olduğunu ortaya koymalıdır. Zararın doğumu, olayların olağan gelişimine göre beklenmeyen bir sonuç ise, idare zarardan sorumlu tutulamamaktadır. Bununla birlikte zararın birden çok nedene dayanması durumunda bu nedenlerden birinin zararı doğurabilecek nitelik taşınması illiyet bağının kurulması için yeterli kabul edilmektedir (Gözübüyük ve Tan, 2010: 892). İlliyet bağı genel olarak kusursuz sorumluluk bakımından idarenin sorumlu tutulabilmesi koşullarından birisidir. Ancak sorumluluğun sosyal risk ilkesine dayandırıldığı hallerde idare, doğrudan idari bir davranıştan kaynaklanmayan zararlardan sorumlu tutulmaktadır (Akça, 2015: 991).

2.5. İdarenin Kusursuz Sorumluluğunun Kalkması veya Azalması

İdarenin zarar nedeniyle sorumluluğunu kaldıran veya azaltan haller genel olarak; mücbir sebep, beklenmeyen hal zararın ortaya çıkmasında zarar görenin davranışı, üçüncü kişinin davranışı ve idarenin davranışı şeklindedir (Gözler, 2009: 1329). Bu haller kusursuz sorumluluk bakımından incelendiğinde görülmektedir ki:

Mücbir sebep; idarenin iradesi dışında meydana gelen, idare tarafından en yüksek derecede dikkat ve özen gösterilmesine karşın gerçekleşmesi engellenemeyen ve kamu hizmetinin yürütülmesini imkânsız kılan yer sarsıntısı, sel, aşırı yağış, toprak kayması, yıldırım düşmesi gibi olaylardır. Mücbir sebep, idari davranış ve zarar arasındaki illiyet bağı kestigiinden idarenin kusursuz sorumluluğuna gidilememektedir (Günday, 1997: 257-258). Bununla birlikte idarenin davranışı mücbir sebebin doğurduğu sonuçta bir artışa neden olmakta ise idarenin sorumluluğuna gidilebilmektedir. Ayrıca günümüzde idarenin sahip olduğu teknik olanaklar göz önünde bulundurularak doğa olaylarından kaynaklanan zararlar bakımından idare kusursuz sorumluluğa dayanılarak tazminata mahkûm edilebilmektedir (Gözübüyük ve Tan, 2008: 802).

Beklenmeyen durum; kişinin iradesi dışında oluşması ve önceden tahmin edilerek önlenmesinin mümkün olmaması bakımından mücbir sebebe benzemekle birlikte, mücbir sebepten farklı olarak; idari eylemin içinde oluşmaktadır. Beklenmeyen durumdan zarara neden olan olay ve idare arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırmaması nedeniyle idarenin kusursuz sorumluluğunu etkilememekte, idareden kusursuz sorumluluğa dayalı olarak ortaya çıkan zararın tazmin talebinde bulunulabilmektedir (Gözübüyük ve Tan, 2010: 902).

Zararın ortaya çıkmasına zarar görenin kusurunun neden olması idari davranış ve zarar arasındaki illiyet bağı kestigiinden idarenin kusursuz sorumluluğunu ortadan kaldırmaktadır (Canatan, 2009: 150-151). Zarar görenin kusurunun kusursuz sorumlulukta idarenin sorumluluğunu ortadan kaldırabilmesi için zararın ortaya çıkmasında esaslı rol oynaması, idarenin davranışı ve zarar arasındaki illiyet bağı kesmesi gerekmektedir. Ayrıca zarar görenin davranışının zarar doğuran davranışlardan birisi olması durumunda da idarenin

sorumluluğu zarar görenin kusuru ile orantılı olarak azalmaktadır (Gözübüyük ve Tan, 2010: 809).

Zararın tamamen veya kısmen üçüncü kişilerin kusurundan kaynaklanması kusursuz sorumlulukta üçüncü kişinin davranışını idarenin sorumluluğunu kaldırmamakta ve azaltmamaktadır. Bununla birlikte idarenin tazminata mahkûm edilmesi sonrasında üçüncü kişiye kusuru ölçüsünde rücu hakkı bulunmaktadır (Gözübüyük ve Tan, 2010: 812-813).

3. KBRN Tehdit ve Tehlikelerden Kaynaklanan Zararlar Nedeniyle İdarenin Risk İlkesine Dayalı Sorumluluğu

Açıklandığı üzere idarenin tehlikeli etkinlikleri ve araç gereçleri nedeniyle doğan zararlar risk ilkesine dayalı olarak tazmin edilebilmektedir. Danıştay da vermiş olduğu;

“Kamu hizmetlerinin görülmesi sırasında bir görevle ilgili olarak genel külfetler dışında fertlere ve ferdi mülkiyete verilen zararların, eylem ile zararlı sonuçlar arasında nedensellik bağının bulunması koşuluyla objektif sorumluluk esaslarına göre ayrıca idarenin kusuru aranmadan hizmetin sahibi idarece tazmin edilmesi hukukun genel ilkeleri ile hakkaniyet ve nefaset kuralları gereğidir” (Danıştay 10. Daire, E.1982/469., K.1982/2357., T. 24.11.1982/ Gözler, 2009: 1179).

şeklindeki kararında idare tarafından kamu hizmetleri görülürken kişilerin can ve mallarına verilen zararlar bakımından sadece zarar ve fiil arasında nedensellik bağının varlığını yeterli göyerek ortaya çıkan zararların risk ilkesine göre tazminini kabul etmiştir.

KBRN maddelerin; idarenin yürütmekte olduğu bazı hizmetlerde kullandığı silahlar gibi araç, gereçler ve silah fabrikaları, petrol ve doğalgaz boru hatları bilimsel laboratuvarlar gibi tesisler ve bunlarla ilişkili etkinlikler ile ilişkili olarak zarar doğurma ihtimali bulunmaktadır. Örneğin kuruluş amacı kapsamında “(...) her çeşit silah, mühimmat, patlayıcı madde, makina, teçhizat ve malzeme (...)” üretmek de bulunan Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKE) demir-çelik, kimya ve makina imalatı gibi pek çok sektörde faaliyette bulunmaktadır (URL-2). Benzer şekilde Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ)’ın faaliyet alanları arasında doğalgaz taşımacılığı ve ticareti, petrol ve doğal gaz işletmeciliği, taşımacılığı, depolama gibi etkinlikler bulunmaktadır (URL-3). Dolayısıyla bu kuruluşların faaliyetleri sırasında veya kamu kurum/kuruluşları ya da üniversitelerin laboratuvarlarındaki araç ve gereçlere bağlı olarak KBRN maddeler nedeniyle doğan zararlardan idare kusuru bulunmasa dahi sorumlu tutulabilecektir.

Yine KBRN maddeler ile ilgili görevlerde çalışanların görevleri sırasında veya görevleri ile ilgili olarak zarara uğramaları halinde bu zararın da idare tarafından mesleki risk kapsamında değerlendirilmesi ve risk ilkesine dayalı olarak tazmini gerekmektedir. Danıştayın bomba imha bürosunda görevli polis memurunun bomba patlaması sonucunda ölümü nedeniyle idare aleyhine açtıkları tazminat davasının temyiz aşamasında verdiği kararda yer alan;

“Bomba imhası riskli hizmetlerdir. Yani idarece bütün önlemler, araç, gereç ve personel sağlansa bile aynı sonuç doğabilecektir. Bu nedenle bomba imhası nedeniyle meydana gelen ölüm olayından dolayı ilgililerin uğradığı zararın idare mahkemesi kararında belirtildiği gibi hizmet kusuru ilkesine göre değil, yukarıda aktarılan kusursuz sorumluluk ilkesine göre tazmini gerekmektedir” (URL-4).

şeklindeki yaklaşımı KBRN maddeler ile ilgili görevlerde bulunanların çalıştıkları sırada oluşan KBRN afetler nedeniyle uğrayacakları zararların giderilmesine yönelik tazminat talepleri konusunda emsal oluşturmaktadır: Örneğin Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)’da

KBRN Hizmet Grubu olarak belirlenen kurumlarda görevli personelin TAMP kapsamındaki görev ve sorumlulukları (URL-5) yerine getirirken oluşacak zararların konu kararda belirtildiği şekilde mesleki riske dayalı olarak idarece tazmini gerekecektir.

KBRN tehdit ve tehlikelere bağlı olarak ortaya çıkan afetlerde idare tarafından yürütülen faaliyetlerde kamu personelinin yanı sıra kamu makamlarının isteği üzerine veya bu yönde hiçbir talepleri olmadığı halde bazı kişilerin yangın söndürme, yaralılara yardım etme vb. amaçlarla yer alması ve bu sırada zarara uğraması muhtemeldir. Nitekim 7269 sayılı Kanun'da da afet bölgesinde çalışanların yaralanmaları ve engelli hale gelmeleri halinde tedavi giderlerinin karşılanacağı, kurtarma işlerinde çalıştırılanların alet, edevat, malzeme ve vasıtalarının zayi olması ve tamir edilemez hale gelmesi durumunda bunlara ilişkin olarak rayiç bedel üzerinden ödeme yapılacağı, kendisine görev verilen bu kişilerden memur olmayanların görev sırasında ölümü halinde tazminat ve ikramiye ödenme koşulları düzenlenmektedir (URL-6). Dolayısıyla söz konusu Kanun'da yer alan bu düzenlemeler KBRN afetlerde çalıştırılanların zararları bakımından da uygulama alanı bulmaktadır. Ancak konu Kanun'da afet bölgesinde çalışanların düzenleyen 10'uncu maddede "çalışanlar" ifadesi kullanılmasına karşın 11'inci maddede alet, edevat, malzeme ve vasıtalarının zayi olması ve tamir edilemez hale gelmesi durumunda ödeme yapılacaklar için "çalıştırılanlar" ve 12'nci maddede tazminat ve ikramiye ödenecekler için "kendisine vazife verilmiş olanlar" ifadesi tercih edilmiştir. Dolayısıyla özellikle 11 ve 12'nci madde düzenlemeleri kamu makamlarının isteği dışında yardımda bulunanları kapsamamakta, 10'uncu madde ise bu kişilerin sadece tedavileri ile ilgili masraflarını düzenlemektedir (URL-6). Bu durumda gerek talep üzerine gerekse kendi isteği ile çalıştırılanların uğramış olduğu diğer zararların ise idare tarafından karşılanması gereği doğmaktadır. Gözler (2008: 1208-1210) ve Gözübüyük ve Tan (2008: 785) tarafından da savunulduğu üzere bu kişilerin uğramış oldukları zararların idarenin kusursuz sorumluluğu kapsamında giderimi gereklidir. Bununla birlikte Danıştayın yaklaşımı bu hallerde oluşan zararın kusurlu sorumluluk esasına göre tazmin edilmesi yönündedir (Gözler, 2008: 1208-1210; Gözübüyük ve Tan, 2008: 785).

İdarenin KBRN tehdit ve tehlikelerle ilgili sorumluluğunun sosyal risk ilkesi çerçevesinde ortaya çıkması da mümkündür. KBRN maddelere bağlı olarak oluşan zararların; idareye tamamen yabancı kişi ve toplulukların davranış ve eylemlerinden kaynaklanması, ortaya çıkacak zararın önlenmesinde görevli olmasına rağmen idarenin zararları engelleyememesi veya engellemeye giriştiği takdirde daha büyük zarar ihtimali bulunması nedeniyle engellememesi durumunda idareden sosyal risk ilkesine dayalı olarak tazmin edilebileceği değerlendirilmektedir.

Sosyal risk ilkesi Türkiye'de gerek içtihatla kabul görmüş gerekse mevzuatta düzenlenmiştir. Danıştaya göre bilimsel ve yargısal içtihatlar ile geliştirilen bu ilkenin amacı kaynağı toplumun içinde bulunduğu koşullar olan, idarenin faaliyet alanında meydana gelmekle birlikte, idarece yürütülen kamu hizmetinin doğrudan sonucu olarak ortaya çıkmayan, buna karşın toplumsal nitelikli riskin gerçekleşmesi sonucu meydana gelen ve sadece toplumun bir bireyi olunması nedeniyle uğranılan özel ve olağandışı zararların topluma pay edilerek giderilmesidir. Danıştay bu bakımdan ilkenin uygulanabilmesi için meydana gelen olayın tüm toplumu ilgilendirilmesi ve zararın toplumsal nitelikli bir riskin gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkmasının yanı sıra zarar ile idarenin eylemi arasında bir neden-sonuç ilişkisinin de kurulmaması gerektiği görüşündedir. Buna karşın oluşan zarar ve idari eylem arasında nedensellik bağı kurulan durumlarda öncelikle hizmet kusurunun bulunup bulunmadığının araştırılması, hizmet kusurunun bulunmaması halinde zararın kusursuz sorumluluk ilkesine göre tazmin edilip edilemeyeceğinin belirlenmesi gerektiği, sosyal risk ilkesinin uygulanmasına ise imkân bulunmadığı yine Danıştay tarafından karar altına alınmıştır (URL-7). Danıştay kararlarında sosyal risk ilkesine hangi koşullarda başvurulacağına ilişkin olarak çizilen bu çerçeve ilkenin KBRN tehdit ve tehlikelerden kaynaklanan zararlar bakımından da uygulanmasını mümkün

kılmakta, dolayısıyla bu kararlar KBRN afetlerde aynı koşullarda ortaya çıkabilecek zararlar bakımından da emsal oluşturmaktadır. Nitekim incelenen Danıştay kararına göre ilke Danıştay tarafından 5233 sayılı Kanun'un yürürlüğüne kadar terör olaylarında gerek maddi gerekse manevi zararlar bakımından uygulanmıştır.

Ayrıca 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun genel gerekçesinde belirtildiği üzere "idarenin önlemekle yükümlü olduğu halde önleyemediği" bazı zararların, "nedensellik bağı ve kusur koşulu" aranmaksızın karşılanması gereği göz önünde bulundurularak ve yargısal ve bilimsel içtihatlarla kabul gören sosyal risk ilkesi dikkate alınarak hazırlanmıştır (URL-9). KBRN maddeler ile üretilen silahlar kasıtlı biçimde terör amaçlı olarak kullanılabilirdiğinden (AFAD, 2014: 23), 5233 sayılı Kanun; KBRN maddeler ile gerçekleşen terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle zarar oluşması halinde maddi zarara uğrayan kişilerin, bu zararlarının karşılanması bakımından da uygulama alanı bulmaktadır. Kanun 7'nci maddesi ile hayvanlara, ağaçlara, ürünlere ve diğer taşınır ve taşınmazlara verilen her türlü zararın, yaralanma, engelli hâle gelme ve ölüm hâllerinde uğranılan zararlar ile tedavi ve cenaze giderlerinin ve terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetlere bağlı olarak kişilerin mal varlıklarına ulaşamamalarından kaynaklanan maddî zararların karşılanması öngörülmüştür. Kanun'da zararın tespiti, yapılacak ödemeler, zararın karşılanma şekli gibi hususlara da yer verilmiştir. Kanun'un 13'üncü maddesinde ayrıca Kanun kapsamında yapılan ödemeler nedeniyle genel hükümlere göre sorumlulara rücu edileceği de düzenlenmiştir. Bu çerçevede KBRN maddelerin terör amaçlı kullanılması halinde 5233 sayılı Kanun hükümlerine göre tazmin koşulları oluşmuş ise idare zarardan Kanun ile belirlenen kapsamda sorumlu tutulmaktadır. Kanun'da 12'nci maddede ise uyuşmazlığın Kanun kapsamında sulh yolu ile çözülememesi halinde yargıya başvuru yapılabileceği de belirtilmiştir (URL-10).

Yürürlüğü sonrasında Danıştay Kanun'a dayalı olarak verdiği kararlarda 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanunun sosyal risk ilkesinin yasalaşmış hali olduğunun altını çizmiştir. Danıştay kararlarında Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten sonraki süreçte terör eylemleri veya terörle mücadele sırasında uğranılan zararların tazmini talebi ile açılan veya açılacak davalarda, artık sosyal risk ilkesinin uygulanma olanağı bulunmadığını, 5233 sayılı Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten sonra meydana gelen terör eylemi sonucu oluşan zararın tazmini isteminden kaynaklanan uyuşmazlığın 5233 sayılı Kanun kapsamında çözümlenmesi gerektiğini de belirtmiştir. Danıştayın bu yaklaşımına göre 5233 sayılı Kanun kapsamında karşılanması öngörülen zararlar bakımından ortaya çıkan uyuşmazlıklarda sosyal risk ilkesinin değil, Kanun hükümlerinin gözetilmesi gerekmektedir. Danıştay ayrıca 5233 sayılı Kanun'a göre, terör olayları nedeniyle ancak kişilerin uğradığı maddi zararların karşılanabileceğine, manevi zararların karşılanmasına ise olanak bulunmadığına hükmetmiştir (URL-11).

Oysa Kanun tasarısının genel gerekçesinde tasarının;

"Terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle zarar gören kişilerin maddi zararlarının yargı yoluna gitmelerine gerek kalmadan, idarece en kısa süre içinde ve sulh yoluyla karşılanması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine ancak bu yolla sonuç alamayanların başvurmaları, verilen tazminat miktarlarının haksız zenginleşme aracı olarak kullanılmasının önlenmesi amacıyla (...)" (URL-9)

hazırlandığı belirtilmektedir. Kanun'un 12'nci maddesinde ise;

"Davet yazısında hak sahibinin sulhname tasarısını imzalamak üzere otuz gün içinde gelmesi veya yetkili bir temsilcisini göndermesi gerektiği, aksi takdirde sulhname tasarısını kabul

etmemiş sayılacağı ve yargı yoluna başvurarak zararının tazmin edilmesini talep etme hakkının saklı olduğu belirtilir.

(...)

Sulhname tasarısının kabul edilmemesi veya ikinci fıkraya göre kabul edilmemiş sayılması hâllerinde bir uyuşmazlık tutanağı düzenlenerek bir örneği ilgiliye gönderilir.

Sulh yoluyla çözülemeyen uyuşmazlıklarda ilgililerin yargı yoluna başvurma hakları saklıdır.” (URL-10)

denilmek suretiyle uyuşmazlığın sulh yolu ile çözülememesi durumunda yargı yolunun açık olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla yargı sürecinde sosyal risk ilkesinin uygulanması mümkündür. Bu nedenle Kanun kapsamında düzenlenmeyen manevi tazminat talebi ile açılan davalarda da sosyal risk ilkesinin gözetilmesi gerekmektedir.

Nitekim Kanun ile ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2006 tarihli Aydın İçyer kararında; Kanun’da yalnız maddi zararlar için tazminat talep etme olanağının bulunduğu belirtmiş ancak Kanun’un 12’nci maddesi ile idari mahkemelerde manevi zarar için tazminat talep etme olanağı tanıdığına da altını çizmiştir (URL-12).⁸

Aynı konuda Elazığ İdare Mahkemesi tarafından “5233 sayılı Yasa gereğince Zarar Tespit Komisyonu tarafından terör saldırısı sonucu ölenin yakınlarına yapılan sulhname teklifinin kabul edilmemesi nedeniyle açılan maddi ve manevi tazminat davasında, itiraz konusu kuralların Anayasa’ya aykırı olduğu kanısı (...)” ile Anayasa Mahkemesine yapılan başvuruda Mahkeme de (URL-13) sosyal risk ilkesinin uygulanması ile ilgili olarak;

“5233 sayılı Yasa, idarenin eylem ve işleminin sonucu olmayan ve herhangi bir idari işlem veya eylemle doğrudan nedensellik bağı da bulunmayan, ancak terör ve terörle mücadele sırasında meydana gelen zararların da tazmini yolunu açan, bu anlamda idarenin kusursuz sorumluluk alanını genişleten bir yasadır. Bu Yasa idarenin kusursuz sorumluluk alanını genişletmekle birlikte, aynı zamanda terör ve terörle mücadele sırasında meydana gelen zararlardan sadece “maddi” olan kısmının sulh yoluyla tazminine ilişkin esas ve usulleri belirlemektedir. Yasa’da bu zararlardan “manevi” olan kısmın idareden talep edilemeyeceğine ilişkin bir hükme yer verilmediği gibi, 12. maddede “sulh yoluyla çözülemeyen uyuşmazlıklarda ilgililerin yargı yoluna başvurma hakları saklıdır” denilerek Anayasa’nın 125. maddesinin birinci fıkrasına paralel bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bu nedenle itiraz konusu ibare, idarenin sorumluluk alanını daraltan veya idari işlem veya eylemlere karşı yargı yolunu kapatan bir hüküm içermemektedir” (URL-13).

şeklinde hüküm tesis etmiştir. Anayasa Mahkemesi konu kararında maddi tazminat miktarı ile ilgili olarak ise;

5233 sayılı Yasa’nın 9. maddesi, terör ve terörle mücadele sırasında meydana gelen yaralanma, sakatlanma ve ölüm hâllerinde ödenecek maddi tazminat miktarı ile ödeme usulünün belirlenmesini düzenleyen bir kuraldır.

⁸ “AİHM, 12.01.2006 tarihinde verdiği kararla davacı Aydın İçyer’in başvurusunu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 8 (özel yaşama, aileye ve konut hakkına saygı ilkesi), 13 (etkili başvuru) ve ek 1 nolu protokolün 1. maddesini (özel mülkiyet hakkı) değerlendirmesi sonucunda, Tazminat Kanunu ile devletin “hem teorik olarak ve hem de uygulamada etkili bir iç hukuk mekanizması oluşturmak konusundaki görevini yerine getirdiği” gerekçesiyle oybirliğiyle kabul edilemez (inadmissible) bulmuştur. Ayrıca bu karardan sonra AİHM, yaklaşık 1.500 benzer müracaatı iç hukuk yolları tüketilmediği gerekçesiyle Sözleşme’nin 35. maddesi uyarınca reddetmiştir.” (Kaya, 2007: 27).

Bu kuralda, ölüm halinde (7000) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucunda bulunan miktarın elli katı tutarında, ölenlerin mirasçılarına nakdi ödeme yapılacağı belirtilmiştir. Nakdî ödemenin tespitine esas tutulacak miktarın ise ödeme yapılmasına ilişkin valinin veya bakanın onayı tarihinde geçerli gösterge ve katsayı rakamları esas alınarak belirleneceği kuralına yer verilmiştir. Gösterge ve katsayı rakamlarının her yıl artış göstermesi nedeniyle, son işlem tarihinde geçerli gösterge ve katsayı rakamlarının esas alınması, tazminat alacaklısının lehine bir uygulama olduğu açıktır.

Toplumsal nitelikli bir riskin gerçekleşmesi sonucu meydana gelen özel ve olağandışı zararların karşılanmasında, devletin ödeme gücü, ekonomik durumu, zarar görenlerin sayısı, zarar doğuran olayların uzun süreli ve yaygın olması gibi nedenleri gözeterek idare, hizmet kusuru ve kusursuz sorumluluk hallerinde meydana gelen gerçek zarardan sorumlu olurken, sosyal risk ilkesinde sulh yoluyla ödenecek tazminat miktarının yasa koyucu tarafından yasayla belirlenmesi Anayasa'da güvence altına alınan sorumluluk hukukunun temel ilkelerine aykırılık oluşturmaz." (URL-13).

yönünde karar vererek maddenin iptaline ilişkin talebi reddetmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesinin bu kararları Danıştay içtihatlarında da dikkate alınmıştır:

2015 tarihli bir kararda Danıştay açıkça her iki mahkeme kararına da atıf yapmış ve oy çokluğu ile "(...) davacıların manevi tazminata ilişkin talebinin, İdare Mahkemesince manevi zararlara ilişkin 5233 sayılı Kanunda hüküm bulunmadığından bahisle reddedilmesinde hukuki isabet bulunma[dığı]" yönünde hüküm vermiştir (URL-14).

2015 tarihli bir başka kararında da;

"(...) terör eylemi sonucunda hayatını kaybetmesi nedeniyle yakınlarının uğradığı manevi zarar karşılığı adı geçenin babası için 40.000,00-TL, annesi "....." için 40.000,00-TL, kardeşi için 10.000,00-TL ve kardeşi için 10.000,00-TL olmak üzere toplam 100.000,00-TL'nin sosyal risk ilkesi uyarınca davalı idare tarafından tazmini gerektiği sonucuna varıldığı gerekçesiyle davanın kısmen kabulü, kısmen reddi yolunda verilen kararın, hukuka uygun olmadığı ileri sürülerek temyizden incelenerek bozulması istenilmektedir.

(...)temyiz istemine konu kararın hukuka ve usule uygun olduğu, kararın bozulmasını gerektirecek yasal bir sebebin bulunmadığı sonucuna varılmıştır." (URL-15).

şeklinde hüküm tesis ederek manevi tazminat talebini yine kabul etmiştir⁹⁻¹⁰⁻¹¹.

Sonuç olarak Akça (2015: 1004)'nın da belirttiği üzere Kanun kapsamı dışında kalan toplumsal olaylarda sosyal risk ilkesinin uygulanmasına devam edilmesi mümkündür. Bu nedenle terör olayları dışında kalan toplumsal olaylara bağlı olarak KBRN tehdit ve tehlikelerin neden olacağı zararlar konusunda verilecek kararlarda da ilke gözetilmelidir.

⁹ Karara karşı bir üye "5233 sayılı Kanun, terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddi zarara uğrayan kişilerin bu zararlarının karşılanmasına ilişkin esas ve usulleri belirlemek amacıyla düzenlenmiş olup, manevi zararlar bu Kanun kapsamında olmadığından, davacıların manevi zararlarının tazmini isteminin kabulüne olanak bulunmadığından, Mahkeme kararının, manevi tazminat isteminin kabul edilmesine ilişkin kısmının bozulması gerektiği oyuyla çoğunluk kararına katılmıyorum." şeklinde karşı oy kullanmıştır.

¹⁰ Danıştay'ın aynı yönde bir diğer kararı için bkz.: URL-16.

¹¹ Ayturan (2014: 680, <http://www.taa.gov.tr/>) terör olayları nedeniyle, kişilerin duyduğu elem ve acı ile orantılı bir manevi tazminata hükmedilebilmesini teminen 5233 sayılı Kanun'da manevi tazminata ilişkin düzenleme eklenmesinin uygun olacağı görüşündedir.

Yaşar (2008: 217-218) sosyal risk ilkesinin gerek mevzuatta gerekse içtihatla doğal, insan kaynaklı veya teknolojik afetler, çevre sorunları ve zararlı etkileri vb. gibi farklı konularda da gözetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Akyılmaz (2005) da ilkenin yargısal içtihatlarda gözetilmesine karşı olmakla birlikte mevzuatta toplumsal olaylar ve terör olaylarından daha geniş bir alanda uygulandığına işaret etmektedir. Danıştay da ilkenin uygulama amacını;

“(...) idarenin faaliyet alanında meydana gelmekle birlikte, yürütülen kamu hizmetinin doğrudan sonucu olmayan, toplumsal nitelikli riskin gerçekleşmesi sonucu oluşan, salt toplumun bireyi olunması nedeniyle uğranılan özel ve olağandışı zararların da topluma pay edilerek giderilmesi (...)” (URL-7).

olarak belirlemiş ve uygulama koşullarını “(...) olayın tüm toplumla ilgilendirilmesi ve zararın toplumsal nitelikli bir riskin gerçekleşmesi sonucu meydana gelmesi yanında, olay ve zararın yürütülen kamu hizmetinin doğrudan sonucu olmaması, başka bir deyişle zarar ile idari eylem arasında bir nedensellik bağının da kurulamaması (...)”(URL-7) şeklinde ortaya koymuştur.

Bu çerçevede KBRN tehdit ve tehlikeler nedeniyle oluşan zararlar bakımından; olayın ortaya çıkmasına idareye yabancı kişilerin sebep olduğu, idarenin görev alanındaki bu olayı önleyemediği veya daha büyük zararların çıkmaması için önlemediği hallerde -KBRN tehdit ve tehlikelere bağlı zararların terör ve toplumsal olaylardan kaynaklanıp kaynaklanmadığına bakılmaksızın- ilkenin uygulanması gerektiği düşünülmektedir.

Sosyal risk ilkesi ile ilgili Danıştay kararlarında önemli bir diğer husus ise sigorta konusudur. Danıştay bir terör saldırısı sonucu kasko sigortası ile sigortalı bir işyerinde oluşan zararı sigortalıya ödedikten sonra idareye bu zararın yasal faizi ile birlikte kendisine ödenmesi talebi ile rücu eden sigorta şirketinin idareye açtığı davada sosyal risk ilkesinin uygulandığı hallerde devletin sorumluluğunun “(...) kusur esasına dayanmadığı [ayrıca] bu ilkenin uygulanmasında idarenin yürüttüğü hizmetle, meydana gelen zarar arasında nedensellik bağı da aranma[dığı]” na işaret edilerek (URL-17);

“6762 sayılı Türk Ticaret Kanununun halefiyete ilişkin düzenleme yapan 1301'inci maddesinde " Sigortacı sigorta bedelini ödedikten sonra hukuken sigorta ettiren kimse yerine geçer. Sigorta ettiren kimsenin vaki zarardan dolayı üçüncü şahıslara karşı dava hakkı varsa bu hak, tazmin ettiği bedel nispetinde sigortacıya intikal eder. Sigorta ettiren kimse,1 inci fıkra gereğince sigortacıya intikal eden haklarını ihlal edecek bir hal ve harekette bulunursa sigortacıya karşı mesul olur. Sigortacı zararı kısmen tazmin etmiş ise sigorta ettiren kimse kalan kısmından dolayı üçüncü şahıslara karşı haiz olduğu müracaat hakkını muhafaza eder." hükmü yer almıştır.

Anılan maddede düzenlenmiş bulunan sigortacının halefiyeti, bir şahsın tüm malvarlığının intikali niteliğinde bulunmayıp, sadece sigortalıya ödenen tazminat alacağı miktarı ile sınırlı olduğundan, bu halefiyet yasal, sınırlı ve cüzi halefiyet niteliğindedir. Halefiyete dayalı rücu davası; sigortacının, sigortalının zararını karşıladıktan sonra, onun haklarına halef olarak zararın failine rücu edilmesinden ibaret olup; yerleşik Yargıtay İçtihatlarıyla da kabul edildiği üzere, bu davaların bir özelliği de, doğrudan zarar veren şahsa karşı açılmasıdır. Bu nedenle rücu davalarının, sigortalı ile ona zarar veren arasındaki yasal hükümlere göre görülüp sonuçlandırılması gerekmektedir.

Sigortacının, ödediği bedel kadar sigortalıdan intikal eden dava hakkını, sadece zarar veren şahsa karşı kullanabilmesi mümkün olup; bu halefiyet biçiminin, aksi kanıtlanabilen bir kusur karinesine dayanması nedeniyle, ortaya çıkan bu zararın, yürütülen hizmet ile meydana gelen zarar arasında nedensellik bağını dahi aramadan "kamu külfetleri karşısında eşitlik"

anlayışıyla topluma pay edilerek giderilmesini amaçlayan sosyal risk ilkesi uyarınca sigorta şirketince de talep edilmesine olanak tanındığından söz edilemez” (URL-17).

şeklinde karar verilmiştir. Buna göre sigortacılar karşıladıkları zarar nedeniyle rücu davasını ancak doğrudan zarar verene karşı açabileceklerinden, sosyal risk ilkesinin uygulandığı hallerde ise idarenin herhangi bir kusuru bulunmadığından, sigortacının idareye rücu imkânı bulunmamaktadır. Danıştayın bu kararının KBRN tehdit ve tehlikelere bağlı olarak doğan zararlar bakımından sosyal risk ilkesinin uygulandığı hallerde de emsal oluşturduğu değerlendirilmektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

KBRN maddeler idarenin yürütmekte olduğu birçok hizmette kullanılmakta, idarenin ürettiği ve kullandığı silahlar gibi araç, gereçler, silah fabrikaları, petrol ve doğalgaz boru hatları, bilimsel laboratuvarlar gibi tesisler ve bunlarla ilişkili etkinlikler kapsamında idarenin bizzat kendisinin etkinlikleri ile KBRN tehdit ve tehlikelere bağlı zarar doğurma ihtimali bulunmaktadır.

İdarenin KBRN maddeler kullanılan tesislerinde ve etkinliklerinde çalışanların görevleri sırasında veya görevleri ile ilgili olarak uğradıkları zararlar da yine idarenin kusursuz sorumluluğunu gerektirmektedir.

İdarenin KBRN tehdit ve tehlikeler nedeniyle oluşan zararlar bakımından kusursuz sorumluluğu sosyal risk ilkesine dayalı olarak da ortaya çıkabilmektedir:

Sosyal risk ilkesi Türkiye’de Danıştay içtihatlarında gözetilmekte, ilkeye mevzuat kapsamında da yer verilmektedir. Danıştay’a göre ilke idarenin etkinlik alanında meydana gelen, ancak idare tarafından yürütülen kamu hizmetinin doğrudan doğruya bir sonucu olmayan, sosyal nitelikli riskin gerçekleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan, kişilerin toplumun bireyi olmaları nedeniyle uğradıkları özel ve olağandışı zararların idare tarafından karşılanması yolu ile topluma paylaştırılmasını amaçlamaktadır. Buna göre ilkenin uygulandığı hallerde zararın toplumun tamamını ilgilendirmesi gerekmektedir. İlke idari eylem ve oluşan zarar arasında bir bağın da kurulmadığı hallerde uygulanmaktadır. Çizilen bu çerçeve ilkenin KBRN tehdit ve tehlikelerden kaynaklanan zararlar bakımından da uygulanmasını mümkün kılmaktadır. İlke Danıştay tarafından toplumsal olaylar ve terör olayları ile ilgili tazminat taleplerinde gözetilmektedir. Bununla birlikte sosyal risk ilkesine ilişkin Danıştay’ın çizdiği çerçeve ilkenin; toplumsal olaylar ve terör olaylarına bağlı olarak KBRN tehdit ve tehlikelerden kaynaklanan zararların yanı sıra örneğin idareye yabancı birinin neden olduğu bir kazada KBRN maddelerin neden olduğu zararlar gibi hallerde uygulanmasını da mümkün kılmaktadır. Kaldı ki ilke gerek terör nedeniyle ortaya çıkan zararlar gerekse orman yangınları gibi diğer zararların tazminine ilişkin olarak çıkarılan mevzuata temel oluşturmaktadır. İlke doğrultusunda hazırlanan ve yürürlüğe konulan ve maddi tazminata ilişkin düzenlemeler içeren 5233 sayılı Kanun kapsamına ise KBRN maddelerin terör amaçlı kullanımı nedeniyle oluşan zararlar girmektedir. Dolayısıyla idareye tamamen yabancı kişilerin davranış ve eylemlerinin yol açtığı KBRN tehdit ve tehlikelere bağlı olarak ortaya çıkan zararlarda idare kusuru olmasa dahi sorumlu tutulabilecektir. Bununla birlikte sigorta söz konusu olduğunda; sigortacının zarar görenin zararını ödedikten sonra zararın doğumunda kusuru olana rücu hakkı doğduğundan, sosyal risk ilkesi ise idarenin kusuru olmaksızın zarardan sorumluluğunu gerektirdiğinden, sosyal risk ilkesi sigortacıya idareye rücu hakkı vermemektedir. Sosyal risk ilkesi gözetilerek idare tarafından karşılanan zararlar esas olarak topluma pay edilmekte, dolayısıyla zarara toplum katlanmaktadır. KBRN tehdit ve tehlikelere bağlı olarak ortaya çıkan zararlarda sosyal risk ilkesinin uygulanma koşullarının bulunduğu

hallerde zarar görenler zararlarını sigortadan karşıladıklarında ise sigortacının idareye rücu hakkı bulunmamakta, dolayısıyla zarara toplum katlanmamaktadır.

Görüldüğü üzere idarenin KBRN tehdit ve tehlikelerden kaynaklanan zararlar bakımından kusursuz sorumluluğunun risk esasına dayandırılması mümkündür. Konu zararlar ile ilgili olarak idari etkinlik ve zarar arasında illiyet bağı kurulamayan hallerde ise sosyal risk ilkesi uygulama alanı bulmaktadır. İlkenin dayanak oluşturduğu teröre bağlı maddi zararların tazminine ilişkin 5233 sayılı Kanun kapsamında terör nedeniyle meydana gelen zararlar düzenlenmektedir. Terör nedeniyle KBRN tehdit ve tehlikelere bağlı olarak ortaya çıkan manevi zararlar ile yine KBRN maddeler ile ilişkili olarak ancak terör dışındaki nedenlerle gerçekleşen zararların ise çalışmada yer verilen yargı kararları ile çizilen çerçevede kaldığı müddetçe sosyal risk ilkesine dayalı olarak idari yargıda açılacak davalar yolu ile tazmin edilebileceği değerlendirilmektedir. Sosyal risk ilkesinin uygulandığı durumlar hariç olmak üzere kusursuz sorumluluk hallerinde idari davranış ile ortaya çıkan zarar arasında illiyet bağı aranmaktadır. Sosyal risk ilkesinin uygulandığı hallerde ise idarenin bir kusuru aranmadığı gibi idare tarafından yürütülen hizmet ile zarar arasında bir nedensellik bağı dahi söz konusu değildir.

KAYNAKLAR

AFAD (2014) Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, Ankara: T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

Akça, K. (2015) "Toplumsal Olaylar Nedeniyle Oluşan Zararlardan İdarenin Sorumsuzluğu," İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2 (Özel Sayı), 987-1020.

Akyılmaz, B. (2005) "Sosyal Risk İlkesi ve Uygulama Alanı," Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9(1-2), <http://hukuk.gazi.edu.tr/posts/view/title/cilt-9%2C-sayi-1-2-%28haziran-aralik-2005%29-17396> (Erişim Tarihi: 01.04.2016).

Atay, E. E. (2006) İdare Hukuku Cilt II, Ankara: Gazi Kitabevi, Kolay Hukuk Serisi:2.

Atay, E.E. (2010) "İdarenin Hukuki Sorumluluğu ve Uygulaması", içine Atay, E. E. ve Odabaşı, H. (2010) Teori ve Yargı Kararları Işığında İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 33-249.

Ayturan, Berkan (2014) "5233 sayılı Kanun Kapsamında Manevi Zararların Tazmin Edilip Edilemeyeceği Sorunu," TAAD, 5(19), 653-682, <http://www.taa.gov.tr/yayin/etiket/5233-sayili-kanun/> (Erişim Tarihi: 10.04.2016).

Azrak, Ali Ülkü (1980) "İdarenin Toplumsal Muhatara Kuramına Göre Kusursuz Sorumluluğu", Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler III. Sempozyumu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Canatan, Bilal (2009) İdare Hukuku, Ankara: Detay Yayıncılık.

Çağlayan, Ramazan (2009) "Risk İlkesi Gereğince İdarenin Kusursuz Sorumluluğu Bağlamında Sosyal Risk İlkesi," Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu 28-29 Mayıs 2009, 451-495, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/sorumluluk/s_22.pdf (Erişim Tarihi: 08.04.2016).

Çoban, Ayşegül. (2003) "Yargı Kararları Işığında Sosyal Risk İlkesi," Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (1-2), 319-337.

Danıştay 10. Daire, E.1982/469., k.1982/2357., T. 24.11.1982 [Gözler, Kemal. (2009) İdare Hukuku Cilt II, Bursa: Ekin Basım, Yayın Dağıtım.].

Duran, Lütfi (1974) Türkiye İdaresinin Sorumluluğu, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları [Aktaran: Özgüldür, Serdar. (1996) "İdarenin Hukuki Sorumluluğu ve Tam Yargı Davaları," İl Han Özay (1996) Günışığında Yönetim, İstanbul: Alfa, 709-801].

Gözler, Kemal (2009) İdare Hukuku Cilt II, Bursa: Ekin Basım, Yayın Dağıtım.

Gözübüyük, A. Şeref. ve Tan, Turgut (2010) İdare Hukuku Cilt 1 Genel Esaslar, Ankara: Turhan Kitabevi.

Gözübüyük, A.Şeref. ve Tan, Turgut. (2008) İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku, Ankara: Turhan Kitabevi.

Gözübüyük, Şeref (1994) Yönetim Hukuku, Ankara: Turhan Kitabevi.

Günday, Metin (1997) İdare Hukuku, Ankara: İmaj Yayıncılık.

Karatepe, Şükrü (1988) İdare Hukuku, İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Kaya, Cemil (2007) "Avrupa Konseyi'ndeki Gelişmeler Işığında 5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun," Uluslararası Hukuk ve Politika, 3(10), 25-42.

Köksal, Mustafa (2009) "Risk İlkesinin İdareye Yükllediği Külfetler ve Güncel Yargı Kararları," TBB Dergisi, 85, 241-272.

Özgüldür, Serdar. (1996) "İdarenin Hukuki Sorumluluğu ve Tam Yargı Davaları," İl Han Özyay (1996) Günışığında Yönetim, İstanbul: Alfa, 709-801.

Yaşar, Hasan Nuri (2008) "İdarenin Sorumluluğu Üzerine Düşünceler," İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 66(1), 201-220.

URL-1: AFAD, KBRN, <https://sivilsavunma.afad.gov.tr/icerikler-1040-yonetmelik.html> (Erişim Tarihi: 01.04.2016).

URL-2: MKE, Mevzuat, <http://www.mkek.gov.tr/tr/Mevzuat.aspx> (Erişim Tarihi: 18.06.2017).

URL-3: BOTAŞ, Faaliyet Alanları, <http://www.botas.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 18.06.2017).

URL-4: Danıştay 10. Daire, E. 1996/3996, K. 1997/2544, T. 23.6.1997, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> (Erişim Tarihi: 08.04.2016).

URL-5: Türkiye Afet ve Acil Durum Yüksek Kurulu, Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) (2014, 3 Ocak) T.C. Resmi Gazete, 28871 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140103-12.htm> (Erişim Tarihi: 03.04. 2016).

URL-6: 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun (1959, 25 Mayıs) T.C. Resmi Gazete, 10213, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7269.pdf> (Erişim Tarihi: 02.04.2016).

URL-7: Danıştay 10. Daire, E. 2001/4795, K. 2003/696, T. 25.2.2003, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> (Erişim Tarihi: 09.04.2016).

URL-8: Danıştay 10. Daire, E. 1994/1682, K. 1995/4256, T. 9.10.1995, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> (Erişim Tarihi: 10.04.2016).

URL-9: TBMM (2004) Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun Tasarısı ile İçişleri ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/793), <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss650m.htm> (Erişim Tarihi: 04.04.2016).

URL-10: 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun (2004, 27 Temmuz) T. C. Resmi Gazete, 25535, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5233.pdf> (Erişim Tarihi: 01.06.2016).

URL-11: Danıştay 10. Daire, E. 2009/7423, K. 2009/9167, T. 26.10.2009, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> (Erişim Tarihi: 08.04. 2016).

URL-12: Danıştay 15. Daire, E. 2011/16575, K. 2015/6073, T. 15.10.2015, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet>(Erişim Tarihi: 09.04.2016).

URL-13: Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 2006/79, K. 2009/97, T. 25.6.2009 (2009, 13 Kasım) T. C. Resmi Gazete, 27405, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/11/20091113-21.htm> (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2016).

URL-14: Danıştay 15. Daire, E. 2011/16575, K.2015/6073, T. 15.10.2015, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet> (Erişim Tarihi: 04.04. 2016).

URL-15: Danıştay 15. Daire, E. 2015/8734, K.2015/9227, T. 24.12.2015, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet>(Erişim Tarihi: 04.04. 2016).

URL-16: Danıştay 15. Daire, E. 2015/9499, K.2015/9086, T. 23.12.2015, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet>(Erişim Tarihi: 09.04.2016).

URL-17: Danıştay 10. Daire E. 2006/5024, K. 2008/2685, T. 21.4.2008, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> (Erişim Tarihi: 08.04.2016).

Sel ve İstanbul: Sel Riskine Karşı Yapılan Dere Islah Çalışmaları ile İlgili Bir Değerlendirme

Alper Bodur¹

Öz

Afetlerin kötü etkisinden korunmak amacıyla Türkiye’de birçok çalışma yapılmaktadır. Bu bakımdan, sel riski bulunan alanlarda yapılan dere ıslah çalışmaları önemli çalışmalardan biridir. Dere ıslahı çalışmaları, afet yönetiminin önemli bir ayağını oluşturan zarar azaltma çalışmaları kapsamında değerlendirildiğinde, sadece sel ve diğer tehlikelerin oluşmasını engellemez, ayrıca plansız yapılaşmanın ve çevre kirliliğinin önüne geçilmesini de sağlar. Bu çalışma ile, İSKİ Genel Müdürlüğü tarafından Anadolu Yakası’nda yapılan dere ıslah çalışmaları ile ilgili durum değerlendirmesi yaparak karşılaşılan sorunları ortaya koymak, çalışmalarda geline aşamaları değerlendirmek ve birtakım öneriler getirmek amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında, çalışmalar esnasında karşılaşılan sorunlar irdelenmekte olup bu sorunların en önemlileri; mülkiyet, imar, yapılaşma, inşaat sırasında ortaya çıkan altyapı sorunlarıdır. Bütün bu sorunlara rağmen sel riskini ortadan kaldırmak için dere ıslah çalışmalarına devam edilmekte, fakat daha iyi bir koordinasyon ve yetki olması halinde dere ıslahlarının daha hızlı ve etkin bir şekilde tamamlanacağı öngörülmektedir. Araştırmada, sel riskini azaltmaya yönelik faaliyetlerin çok daha etkin bir şekilde tamamlanabilmesi için mevcut kanun ve yönetmeliklerin yeterli olmadığı, birtakım hukuki ve kurumsal düzenlemelere ihtiyaç olduğu kanısına ulaşılmıştır. Bütün bu olumsuzlukların giderilebilmesi için diğer kurum ve kuruluşları da içine alacak hukuki birtakım düzenlemeler yapılmalı, yetki karmaşasının önüne geçilmelidir. Ayrıca, kurum içi organizasyonun sel riskini en aza indirecek şekilde tekrar düzenlenmesi, acil durumlarda etkin müdahale amacıyla birtakım standart uygulama prosedürlerinin uygulamaya geçirilmesi gerektiği kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet, sel, dere ıslahı

Flood and İstanbul: an Evaluation of the River Rehabilitation Studies Against Urban Floods

Abstract

Many studies have been performed in Turkey in order to avoid the worst effects of the disasters. In this respect, the river rehabilitation studies carried out in any areas with flood risk are important ones. When assessed in the context of damage mitigation activities that constitute an important pillar of disaster management, river rehabilitation efforts not only prevent floods and other hazards from occurring but also prevent unplanned construction and environmental pollution. With this study, it is aimed to reveal the problems encountered by the situation assessment about the river improvement works carried out by the General Directorate of ISKI on the Anatolian side, to evaluate the progress in the works and to bring

¹ Mimarlık Fakültesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
*İlgili yazar / Corresponding author: boduralper@yandex.com
Gönderim Tarihi: 09.04.2018
Kabul Tarihi: 26.04.2018

some suggestions. Despite all the problems, river rehabilitation studies are being continued to remove the flood risk. However, in the case of better coordination and competence, it is envisaged that river rehabilitation will be completed more quickly and effectively. As a result of the research, it has been reached that there is a need for some legal and institutional arrangements, in which the existing laws and regulations are not sufficient for the activities to reduce flood risk to be completed more efficiently. To overcome all these negativities, legal arrangements should be made to cover other institutions and organizations and the confusion of authority should be avoided. It has also been found that the in-house organization should be redesigned to reduce the risk of flood and to implement some standard implementation procedures for effective intervention in emergencies.

Keywords: Disaster, flood, stream rehabilitation

1. GİRİŞ

İnsanoğlunu tarih boyunca etkileyen doğal afetlerden birisi de su/sel baskınlarıdır (Gönüllü, 2010). Sel ve taşkın olayları hem Türkiye’de hem de dünya üzerinde sık yaşanan, insan ölümlerine ve ciddi ekonomik kayıplara yol açan doğal afetlerin en önemlileri arasında yer almaktadır (Zeybek,1998; Ergünay, 2007). İnsanlar suya yakın olma, tarımsal amaçla kullanma, düz bir alana sahip olma gibi nedenlerle dere ve taşkın yataklarına yerleşmişlerdir (Korkanç, 2005). Maalesef şehirleşme, ulaşım, tarım ve sanayi alanlarının tespiti konularında çevreci olmayan tutum ve davranışların artması, sağnak yağışların büyük bir kısmının afete dönüşmesine neden olmaktadır (Sönmez ve Kesici, 2012).

Sel, dünyanın çeşitli yerlerinde ve Türkiye’de oldukça sık görülen, afete dönüşmesi durumunda önemli ölçüde can ve mal kaybına neden olan, kısmen ya da tamamen doğal etkenlerin neden olduğu bir doğal tehlikedir (Turgu ve Ceylan, 2008). Sel, suyun doğal ya da yapay yatağından taşarak çevre, yerleşim yerleri ve tarım alanlarında tehlikeye neden olması olarak tanımlanabilir (Kömüşçü vd, 2011).

Taşkınların en büyük nedenlerinden biri de şehir içerisinde veya çevresinde bulunan derelerin ıslah edilememesi ya da ıslah edilmesi adı altında kanal içerisine alınması ve akış kesitinin daraltılmasıdır (Karakuyu, 2002). Bu bakımdan normal bir doğa olayı olarak meydana gelen sel, yanlış arazi kullanımı, çarpık yerleşme, ormanların tahribi gibi beşeri nedenlerle doğanın dengesinin bozulması sonucu afete dönüşerek büyük sosyoekonomik sorunlara yol açmaktadır (Şahin ve Sipahioğlu, 2002, Akt: Özcan, 2006).

Türkiye atmosfer kökenli doğal afetlerin çok sık ve yaygın olarak görüldüğü bir orta kuşak ülkesidir. Ayrıca 3 tarafı bir nem kaynağı olan denizlerle, kıyıya paralel ve dik olarak uzanan dağlarla çevrilidir (Şahin ve Sipahioğlu, 2002; Akt: Ceylan vd., 2015).

Ülkemizde sel ya da taşkınlar, depremden sonra en büyük ekonomik kayıplara yol açan afetlerdir (Korkanç, 2005). Türkiye’de yıllar itibariyle meydana gelen taşkınlar incelendiğinde 1975-2015 döneminde yaşanan 1.209 adet taşkın neticesinde 720 vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 893.933 ha alan zarar görmüştür (Url-1). DSİ verilerine göre 1975-2012 yılları arasında 889 adet taşkın olayı meydana gelmiş, bu taşkınlar sonucunda 685 can kaybı yaşanırken, 862.854 hektar tarım arazisi taşkına maruz kalmış, 150 milyon TL. zarar meydana gelmiştir (Kadioğlu, 2012, Akt: Dölek, 2015). Sepetçioğlu (2013), Türkiye’de görülen taşkınların aylara göre dağılımına bakıldığında, en fazla taşkın görülen ayın Haziran ayı olduğu, onu takip eden ayların ise Mayıs, Nisan ve Temmuz ayları olduğunu belirtmiştir (Sepetçioğlu, 2013). Taşkın sayısı itibariyle en yoğun iller Doğu Karadeniz, Akdeniz, Ege Bölgesinde yer almaktadır (Url-1). Bununla birlikte, büyük kentlerimizde, normal hava şartlarında dahi güçlükle yürütülen sosyo-ekonomik faaliyetler, kötü hava şartlarında, büyük

ölçüde aksamaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden biri, Türkiye'de meteorolojik karakterli doğal afetlere karşı erken uyarı ile mücadele edilemeyiştir (Kadioğlu, 2008). Nüfusun ve kentsel alanın büyümesinin sağlıksız bir şekilde artması altyapıdan sorumlu kurumlar için büyük problemler yaratmıştır (Bahçeci, 2014). Sel baskınları, afet bölgesindeki yerel halk ile yerel yönetimleri sürekli meşgul etmiştir (Gönüllü, 2010). 2030 yılına gelindiğinde, kent sakinlerinin büyük çoğunluğu, yeterli altyapıya sahip olmayan, nüfusu bir milyon civarındaki şehir ve kasabalarda yaşıyor olacaktır (Ceylan vd., 2015).

Özetle, afetlerin kötü etkisinden korunmak amacıyla Türkiye'de birçok çalışma yapılmaktadır. Bu bakımdan, sel riski bulunan alanlarda yapılan dere ıslah çalışmaları önemli çalışmalardan biridir. Dere ıslahı çalışmaları, afet yönetiminin önemli bir ayağını oluşturan zarar azaltma çalışmaları kapsamında değerlendirildiğinde, sadece sel ve diğer tehlikelerin oluşmasını engellemez, ayrıca plansız yapılaşmanın ve çevre kirliliğinin önüne geçilmesini sağlar.

Bu çalışmada, yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, taşkın ve su baskınlarının yaptığı hasarların önemine binaen İstanbul İli Anadolu Yakası sınırları içerisinde İSKİ Genel Müdürlüğü'nün sel ve taşkın riski bulunan alanlarda yaptığı müdahaleler incelenerek yapılan çalışmalarda karşılaşılan zorluklar irdelenmekte ve yapılması gereken çalışmalarla ilgili öneriler getirilerek konu tartışmaya açılmaktadır. İstanbul'da dere ıslah çalışmaları ile ilgili yapılan çalışmalar ve alınan tedbirler mevcut kanun, yönetmelikler, v.d. çerçevesinde değerlendirilmektedir.

1. Kurumsal Yapılanma Açısından Mevcut Durum

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Devletin temel amaç ve görevleri" başlıklı 5 inci maddesinde; *"...kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak sınırları sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır..."* hükmüne yer verilmiştir (TC Anayasa, 1982). Bu hüküm ile devlet, kişinin maddi ve manevi gelişmesi ile ilgili gerekli tüm şartları sağlamakla görevli olarak kişinin malı ve canı güvence altına alınmıştır.

Türkiye'de afetlerle ilgili farklı kurumlar için farklı görev tanımları yapan birçok kanun ve alt mevzuat bulunmaktadır. Bu kanunlar incelendiğinde sel ve taşkınlarla ilgili görev ve sorumlulukların tek bir mevzuatta toplanmadığı görülmektedir. Bu husus uygulamada zorluklara neden olmaktadır (Url-1).

Türkiye'de taşkınların öncesi, anı ve sonrası ile ilgili birçok kurum ve kuruluş bulunmakta olup ulusal düzeyde taşkın yönetiminden sorumlu kurum Orman ve Su İşleri Bakanlığı'dır. Bakanlık bu faaliyetlerini Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü aracılığıyla sürdürmektedir. Ayrıca, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Valilikler, İl Özel İdareleri, Büyükşehir Belediyeleri ile Belediyelerde sel ve taşkın konusunda yetkilidirler.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afetlere müdahale edilmesi ve sonrasındaki iyileştirme çalışmalarının süratle tamamlanması amacıyla gereken faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi ve etkin uygulanması için ülkenin tüm kurum ve kuruluşları arasında işbirliğini sağlamak üzere 2009 yılında dinamik yapıda teşkil edilmiş bir kurumdur. İllerde afet ve acil durumlarla ilgili çalışmalar, AFAD koordinasyonunda, İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri (İl AFAD) ve 11 ilde bulunan Sivil Savunma Arama ve Kurtarma Birlik Müdürlükleri vasıtasıyla yürütülmektedir (Url-3).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7/r maddesine göre ise "Su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek, derelerin ıslahını yapmak, kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak" Büyükşehir Belediyesi'nin görevleri ve yetkileri arasında sayılmıştır (Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004).

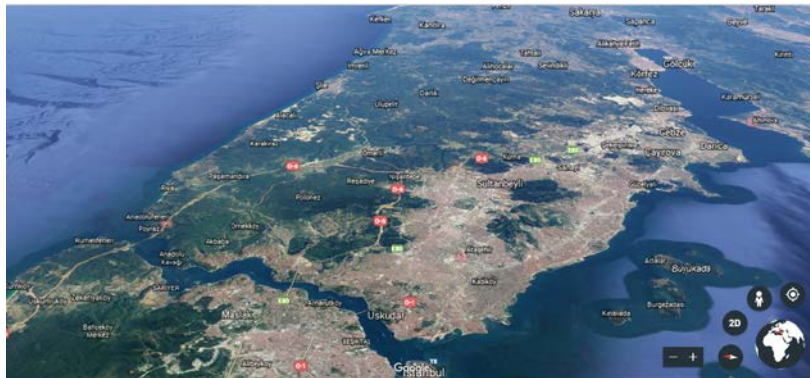
İl düzeyinde taşkınla ilgili kurumlar valiye bağlı olarak çalışmaktadır. 20 Mayıs 2015 tarihli ve 29361 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Havza Yönetim Heyetlerinin Teşekkülü, Görevleri, Çalışma Usul ve Esaslarını belirleyen Tebliğin 8'inci maddesi uyarınca Valiliklerce İl Su Yönetimi Koordinasyon Kurulları oluşturulmuştur.

II. Ormancilık ve Su Şurasında (2017) "meri mevzuat incelendiğinde; DSİ ve Büyükşehir Belediyelerinin; dere yataklarında ıslah yaparak taşkınlara, derelerin yatak değiştirmesine ve özel mülkiyete ait olan veya olmayan tarıma elverişli taşınmazların kayba uğramasına önlem alması, belediyelerin; dere yataklarındaki yapılaşmalara izin vermemesi ve gereken önlemleri alması, Maliye Bakanlığının; derelerin yatak değişikliğinden kaynaklı arazisini kaybedenlerin kayıplarını yeniden oluşan arazilerden karşılayarak mevcut dere yataklarını özel mülkiyetten arındırması, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının akarsulara ait kıyı kenar çizgilerini belirlemesi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün yaptığı kadastro ve yenileme kadastro uygulamalarında yasalarda belirlenen özel mülkiyete konu olmayacak alanlarla tescil işlemi gerçekleştirilmemesi ve mahkemelerin tescile konu olmayacak alanlarda vatandaşlar tarafından açılan tescil davalarında gerekli özeni göstermesi gibi görevlerinin olduğu anlaşılabilir olup bu hususlar büyük önem arz etmektedir" denilmektedir (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2017). Ancak afetlerin kötü etkilerine karşı hızlı bir şekilde müdahale, yeniden yapılanma ve normal yaşam koşullarına dönülmesi için çok daha entegre bir sisteme ihtiyaç duyulduğu ortadadır.

2. Araştırma Alanı

Genel olarak bakıldığında İstanbul gibi bir metropolün bitmek tükenmek bilmeyen bir altyapı sorunu vardır. Bugün bile İstanbul'un sayısız noktasında çok ciddi altyapı sorunları vardır. İstanbul'un en önemli sorunlarından birisi de ıslah edilememiş derelerdir. İstanbul'da günümüzde halen devam etmekte olan ve bir türlü önüne geçilemeyen çarpık kentleşme (Şekil 1) yerel yönetimlerin dere ıslahlarında yaşadıkları en önemli sorundur (Bingöl, 2006).

Dinç ve Bölen (2014), İstanbul derelerinin %85'inin, doğal yapısını kirlilik, işgaller, yanlış arazi kullanım kararları nedeniyle kaybettiğini, derelerin koruma bantlarının kaçak yapılarla kaybolduğunu, her dere semt merkezlerine yaklaştıkça koruma bantlarının tamamına yakını yerleşim, sanayi gibi müdahalelerle kaçak ya da işgal edildiğini belirtmektedir (Dinç ve Bölen, 2014).

Şekil 1. İstanbul Anadolu Yakası uydu görüntüsü (<https://earth.google.com>)

İstanbul İli, tek bir akarsu havzasından oluşmayıp, çok sayıda küçük akarsu havzasının birleşmesinden meydana gelmiştir. Marmara Denizi ve Karadeniz Havzaları'na ulaşan akarsular olmasının yanı sıra göllere, baraj göllerine ve İstanbul Boğazı'na ulaşan birçok dere bulunmaktadır (Garipağaoğlu, 2016). Havzalarda yer alan derelerin %42'si Anadolu yakasında, %58'i Avrupa Yakasında yer almaktadır (Dinç ve Bölen, 2014). İstanbul'da 1.855 km uzunluğunda dere bulunmaktadır. Derelerde sel baskınlarının önlenmesi için taşkın risk haritası çıkarılmakta ve öncelik sırasına göre ıslah çalışması yapılmaktadır. Ayrıca, derelerde periyodik temizlik ve bakım çalışması da yapılmaktadır (İSKİ, 2016a).

26 Kasım 2013 tarihinde İstanbul Valiliği 3.Taşkın Koordinasyon Kurulu Toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıda İSKİ adına da sunum yapılmış ve İBB'nin verdiği talimat ile Kasım 2012 yılında dere ıslah çalışmalarına başlandığı ifade edilmiştir (İSKİ, 2013a). Dere ıslah uygulamalarında derelerin bazen her iki yanında, bazen bir tarafına kolektör inşa edilmek suretiyle atıksu ve yağmursuyu ayrıştırılarak derelere atıksu girişinin önlenmesi hedeflenmektedir.

İSKİ 2016-2020 Stratejik Planı'nda belirtildiği gibi *“Atık su kanal sistemini korumak, sel ve taşkınları önlemek ve yağmur sularından faydalanmak amacıyla yağmur sularının atık su kanal sisteminden tamamen ayrıştırılması”* (İSKİ, 2013b) için sel baskınlarını önleyecek yaklaşık 750 km'lik dere ıslah projesi hazırlamak ve 10 km dere ıslahı inşaatını tamamlamak hedefi belirlenmiştir. 2015 yılının ilk altı ayı itibariyle 2011-2015 yılları arası 795 km dere ıslahı projesi üretilmiş ve 52 km dere ıslah edilmiştir (İSKİ, 2015).

Dere ıslahının öncelikli hedefleri, mevcut dere kesitlerinin yetersiz kalması sebebiyle dere ıslahı yapılarak sel baskınlarını önlemek, karışık sistem çalışan derelerin atık su ve yağmur suyu kanal ayrımı ve atık su kolektörleri inşa edilerek, çevre kirliliği ve koku gibi olumsuzlukların giderilip bu derelerden göle ve denize atık su akışını engellemektir.

Ayrıca, taşkın sınırının belirlenmesine yönelik çalışmalarda yapılmaktadır. 2011-2015 yılları arasında taşkın sınırı belirlenen dere uzunluğu İstanbul genelinde 500 km.dir. 71 farklı dere için, yüksek yağış koşulları altında modelleme yapılarak, taşkın risk haritaları hazırlanmıştır. Bu haritalar ile taşkın önlemleri yapılaşma alanları ve bu alanlara ilişkin taşkın risk kotları İSKİ tarafından verilen imar görüşlerinde ilgili belediyelere gönderilmektedir. 2016 yılında ihtiyaç duyulmaması sebebiyle taşkın sınırı belirleme çalışmasından vazgeçildiği belirtilmiş ve İstanbul geneli için yapılması planlanan %17'lik oran gerçekleştirilmemiştir (İSKİ, 2016b).

Anadolu Yakasında Tuzla, Kadıköy, Beykoz, Paşabahçe, Riva, Üsküdar, Küçüksu, Ömerli, Paşaköy, Reşadiye, Darlık, Ağva ve Şile Havzası olmak üzere 13 adet havza bulunmaktadır (Şekil 2). Her bir havzada bir veya daha fazla ana dere ve ana dereye bağlı yan kollar bulunmaktadır.

Şekil 2. Anadolu Yakası Havzaları, İstanbul

Tuzla ve Kadıköy havzalarında bulunan derelerin tamamı Marmara Denizi'ne dökülmektedir. Aşağıda, havzalardaki derelerin durumu 2017 yılı başı itibariyle incelenmektedir. Buna göre;

-Marmara Denizi'ne dökülen derelerin 143.041 m si ıslahlı, 30.647 m ıslahı gereken, 11.065 m ıslaha gerek olmayan ve 23.335 m si ise ıslahına devam edilen olmak üzere toplam 208.088 m dir.

-Beykoz, Paşabahçe, Üsküdar ve Küçüksu havzalarında bulunan derelerin tamamı Boğaziçi'ne dökülmektedir. Boğaziçi'ne dökülen derelerin 47.577 m si ıslahlı, 58.953 m ıslahı gereken, 27.825 m ıslaha gerek olmayan ve ıslahına devam edilen dere bulunmamak üzere toplam 134.355 m dir.

-Ömerli ve Paşaköy havzalarında bulunan derelerin tamamı Ömerli Barajı'na dökülmektedir. Ömerli Barajı'na dökülen derelerin 7.866 m si ıslahlı, 38.678 m ıslahı gereken, 39.292 m ıslaha gerek olmayan ve 22.424 m si ise ıslahına devam edilen olmak üzere toplam 108.260 m dir.

-Riva, Reşadiye, Ağva ve Şile havzalarında bulunan derelerin tamamı Karadeniz'e dökülmektedir. Karadeniz'e dökülen derelerin toplam uzunluğu 696.577 m dir. Darlık havzasında bulunan derelerin tamamı Darlık Barajı'na dökülmektedir. İSKİ 2016 yılı verilerine göre havzada yaklaşık 126.696 m dere bulunmaktadır.

İSKİ 2016 yılı verilerine göre Anadolu Yakası'nda ormanlık ve kırsal alandan geçen ve ıslahına gerek olmayan dere metrajı 193.712 m.dir (yaklaşık %15). İSKİ, 2016-2020 yılları arasında beş yıllık yatırım hedeflerinde dere ıslahlarına da yer vermektedir. İSKİ 2016 yılı verilerine göre Anadolu Yakasında tüm havzalarda toplam yaklaşık 1.275.000 m dereden ıslah edilmemiş ve ıslahı gereken yaklaşık 128.278 m. dere bulunmaktadır. Buna göre, Anadolu Yakası'ndaki tüm derelerin yaklaşık %10'luk bir kısmının ıslahı gerekmekte, ancak ıslahın yapılabilmesi ve mevcut kesitin genişletilebilmesi için uygulamada yaşanması muhtemel kamulaştırma, bina işgalleri gibi sorunların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

4. Bulgular Ve Değerlendirme

4.1. Bulgular

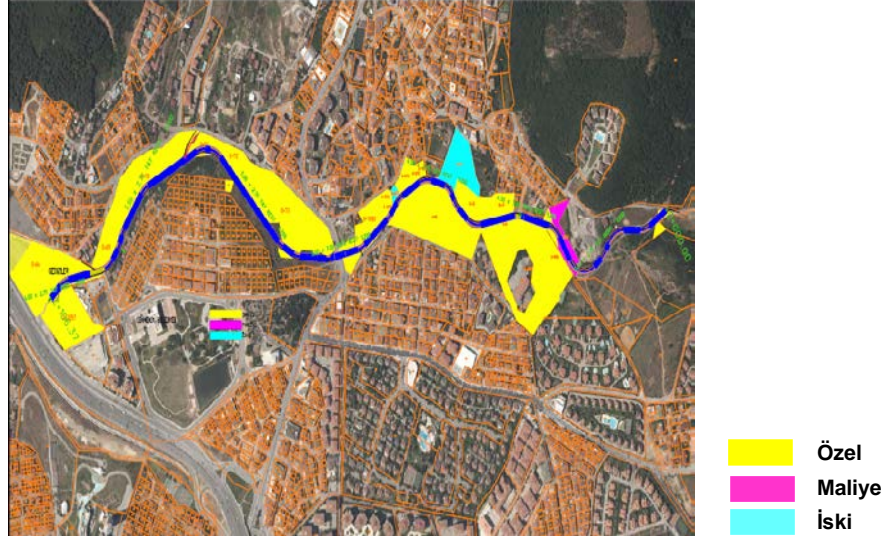
Afet zararlarının azaltılması doğrultusunda, İstanbul'da dere ıslah çalışmaları yoğun bir şekilde devam etmekte olup sel ve su baskınlarına karşı yapılan çalışmalar, mevcut üst yapı ve altyapıdan doğrudan etkilenmektedir. İSKİ Genel Müdürlüğü tarafından su baskınlarına

karşı yapılan çalışmalarda mevcut hatların işletmesinin sürdürülebilir halde tutulması öncelik arz etmektedir. Çalışmalar, kentte yaşayan nüfusun mevcut yaşam koşullarını en az etkileyecek şekilde tamamlanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalar esnasında sadece inşaat faaliyetlerinden kaynaklanan sorunlar değil, mülkiyet, imar, yapılaşma vb. diğer sorunlar derelerin ıslah edilmesini geciktirmekte ve özellikle sel gibi afet olaylarının oluşma riskini artırmaktadır. Mevcut altyapı koşulları, imar planlarındaki yetersizlikler, kamulaştırma gereken yerlerde imalatların gecikmesi, diğer kurum ve kuruluşlar ile koordinasyon eksiklikleri, yetki karmaşası vb. sorunlar kent içi çalışmaları zorlaştırırken etkin müdahalede gecikmelere neden olmakta ve dolayısıyla kent yaşamını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu nedenle, dere ıslah çalışmaları sadece sel riskini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetler olmayıp ulaşım, gürültü ve çevre kirliliği vb. yaşam koşullarını doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple, inşaat süreçlerinin kentlinin yaşam kalitesini negatif etkileyecek şekilde mobilize edilmemesi gerekmektedir. İSKİ 2016 Yılı Faaliyet Raporu'na göre Anadolu Yakası'nda ıslahına devam edilen (2017 yılı başı itibarıyla) yaklaşık 45.759 m dere bulunmakta olup tüm havzaların yaklaşık %3'ünü oluşturmaktadır. Anadolu Yakası'nda Beykoz, Paşaköy, Tuzla, Kadıköy ve Üsküdar havzalarında dere ıslah çalışmaları devam etmektedir (İSKİ, 2016a).

2016 yılı Performans Sonuçları Tablosu'nun "Dere Islah İnşaatının Yapılması" başlıklı faaliyette 2016 yılı içerisinde ıslahı tamamlanması planlanan dere metrajı 31.1 km iken kamulaştırma, ruhsat problemleri ve yaz aylarında çalışmaya mani durumların ortaya çıkması sebebiyle hedeflenen değere ulaşamadığı, sadece 12.02 km oranında imalat gerçekleştirildiği, ulaşılması gereken hedefin sadece %39'u gerçekleştirildiği görülmektedir (İSKİ, 2016b). 2018 yılı Performans Sonuçları Tablosu'nun "İnşaatı Tamamlanan Dere Islah Uzunluğu" başlıklı faaliyette 2017 yılında tahmini 23,15 km dere ıslahı yapıldığı, 2018 yılı içerisinde ise 16,44 km dere ıslahı yapılması hedeflendiği belirtilmektedir (İSKİ, 2018). Diğer yandan, İSKİ 2016-2020 Stratejik Planı'nda 2017 yılında 19.95 km, 2018 yılında 13.31 km, 2019 yılında 19.89 km, 2020 yılında ise 24 km dere ıslahı yapılması planlanmıştır. Ancak kamulaştırma problemleri, kazı ruhsatı alınamaması, kadastral problemler, güzergâhtaki mevcut binaların yıkımıyla ilgili sürecin ve planlanan dere kesiti içinde kalan mevcut altyapıların deplase işlemlerinin zaman alması sebeplerinden ötürü önümüzdeki yıllarda hedeflenen ıslah inşaatlarına da ulaşamayabileceği belirtilmektedir (İSKİ, 2015).

İstanbul'da yapılan tüm altyapı inşaat çalışmaları, İ.B.B. Yol Bakım ve Altyapı Koordinasyon Daire Başkanlığına bağlı Altyapı Koordinasyon Müdürlüğü'nün izin ve kazı ruhsatına tabidir (Url-2). Özellikle yağış mevsimlerinde trafiğin aksamaması ve kamyonlardan kaynaklanan sebeplerden yolların kirlenmemesi açısından kazı izni verilmemektedir. Altyapı Koordinasyon Müdürlüğü'nün kazı izni vermediği durumlarda imalatı gerçekleştirecek kurumun yatırımları aksayabilmekte, daha sonraki yıllara sarkabilmektedir. İSKİ Genel Müdürlüğü'nde altyapı kazı çalışmalarında aynı süreçlerle muhatap olmakta, izin süreçlerinden kaynaklanan sebeplerden yatırımların gerçekleştirilmesi gecikebilmektedir. İSKİ Atıksu İnşaat Daire Başkanlığı 2016 yılı performans programında da ruhsat alınamadığından dere ıslah inşaatlarında istenilen performansa ulaşamadığından bahsedilmektedir (İSKİ, 2017).

İstanbul, dere yataklarında özel mülkiyete konu birçok parsel bulunan bir metropol olarak kendine düşen payı almış görünmektedir. Özellikle Marmara Denizi'ne dökülen derelerin D-100 ve Marmara Denizi arasındaki kısımları kamulaştırma gerektirdiğinden dolayı ıslah edilememektedir. Islah edilemeyen derelerin bu kısımlarında ileriki yağış dönemlerinde sel olma riski oldukça fazladır. Şekil 3'te açıkça görüldüğü gibi, bazı dere güzergâhlarının büyük bir kısmı şahıs parsellerinden geçmekte, bu güzergâhlarda kamulaştırma gerektiğinden imalata hemen başlanılamamakta, dolayısıyla ıslah gecikmektedir.

Şekil 3. Çekmeköy Deresi mülkiyet durumu, Çekmeköy.

Şekil 4. Ayazma deresi ıslah çalışmaları, Sancaktepe.

Şekil 4'te görüldüğü gibi dere ıslah aşamasında dere güzergâhında bulunan birçok bina bulunmakta ve bu yapılar imalatı engellemektedir. Ayrıca, imalatın devamı için mevcut bazı yapıların korunması amacıyla zemin iyileştirilmesi gibi birtakım çözümler getirilmekte, ancak bu çözümlerle birlikte imalat maliyeti artırmaktadır. Dere ıslah çalışmalarında karşılaşılan diğer bir durum ise dere güzergâhlarında bulunan anıt niteliğindeki tarihi yapılarıdır. Sıklıkla karşılaşılsa da, özellikle şehrin tarihi alanlarında oldukça fazla anıtsal yapıya rastlanıldığından dere ıslahında gecikmeler yaşanmaktadır.

Şekil 5. Ördekçi deresi ıslah çalışmaları, Ümraniye.

Şekil 5'te Sultanbeyli ilçesi sınırlarında bulunan Uzundere dere ıslah çalışmaları gösterilmektedir. Şekilde görüldüğü gibi, ıslah çalışmaları yaparken, dere güzergâhında telekomünikasyon, doğalgaz ve elektrik hatları gibi diğer kurum ve kuruluşlara ait mevcut altyapı hatları ile sıklıkla karşılaşmaktadır. ıslah güzergâhına denk gelen hatlar deplase edilmekte veya korunacak ve zarar görmeyecek şekilde yerinde kalabilmektedir. Ancak, deplase edilmesi gereken hatların kurumların mevcut yatırım programları, bütçelerinin uygun olup olmaması gibi nedenlerle deplaselerinde gecikmeler yaşanmaktadır. Deplase edilmemiş hatlar, herhangi bir yağış durumunda korumasız bulunduğundan bölgeye verilen hizmette aksamalar yaşanabilmektedir.

Yukarıda belirtildiği şekilde, yapılan çalışmaların mevcut yaşam koşullarını olumsuz etkilememesi, iş sağlığı ve güvenliği kurallarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi konusunda ilgili kurumun istediği seviyede olmadığı ve çalışmaların yetersiz olduğu gözlenmiştir. Bunun sebeplerinden birisinin mevcut yaşam alanlarıyla dere yataklarının çarpık kentleşme sonucunda birarada olması iken, diğer eksikliklerden biri ve önemlisi ise sahada çalışma yapan ilgili firma yetkililerinin çalışmayı yeterince önemseyerek benimsememesi ve firma saha çalışanlarının (işçi, usta vs.) eğitim seviyesinin düşüklüğünün istenilen düzeyde ve kalitede hizmet alınmasını engellemesi olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.

4.2. Değerlendirme

Türkiye'nin değişen sosyal ve ekonomik yapısı karşısında sel ve taşkınların önemi artmaktadır (Özmen, 2015). Türkiye'de meteoroloji karakterli veya hidrometeorolojik olaylar sık sık birer afete dönüşerek gelişmiş ülkelere nazaran çok daha fazla insan ve ekonomik kayıplara neden olması ile birlikte, geçerli çözümler de geliştirilememektedir (Kadioğlu, 2008). Türkiye sel ve taşkın riskini her zaman için taşımaktadır. Artan nüfus ve buna paralel olarak şehirleşme alanının genişlemesi, bu esnada yapılan planlama hataları, tahrip edilen doğa ve değişen iklim koşulları ile birlikte bu risk ve zararın boyutu gittikçe artmaktadır (Sepetçioğlu, 2013).

İstanbul'un kentsel gelişimi içerisinde derelerin fiziki yapısı doğrudan etkilenmiştir (Dinç ve Bölen, 2014). İstanbul Anadolu Yakası'nda bulunan dereler incelendiğinde ıslah edilmesi gereken dere güzergâhlarının yoğun işgal ve özel mülkiyet içerisinde kaldığı gözlenmektedir. Bu, dere güzergâhlarının yeterince korunmadığı anlamına gelmekte ve kamulaştırma maliyetlerinin her geçen gün arttığı göz önünde bulundurulduğunda dere ıslah tekniklerinin alternatif yöntemlerle yapılmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle çoğunluğun yaşadığı D-100 ile deniz arasında kalan bölgenin kamulaştırmasının zorluğu ele alındığında bu alandaki Marmara Denizi'ne mansaplı derelerin D-100 üzerinden Ömerli Barajı'na aktarılabilmesi için kamulaştırma masraflarının en aza indirgenmesi gibi sel riskini azaltıcı bir takım proje ve araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tip araştırmaların ilgili kurum, kuruluş ve üniversite gibi uzman gruplarla yapılması çözüm geliştirmede önem arz etmektedir.

Afetlerle ilgili çok sayıda birimin bulunmasına karşılık bu birimler arasındaki koordinasyon eksikliği, yetki karmaşası, kurumların birbirinden habersiz hareket etmesi, kanuni eksiklikler afet sonrası manzaraların hep aynı kalmasına yol açmaktadır (Kara, 2007). İstanbul'da birçok kurum altyapı çalışmaları yapmakta olup hali hazırda altyapı tesislerine sahiptir. Dere ıslahı inşaatları açısından değerlendirildiğinde kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği göze çarpmaktadır. Dere güzergâhlarının işgal altında olması dolayısıyla altyapı hatlarının dere güzergâhından geçmesi çarpık kentleşmelerin olduğu şehirlerde doğal ve kaçınılmaz bir olgudur. Dere ıslah imalatlarında inşaat aşamasında mevcut hatların zamanında deplase edilememesi ve korunaklı hale getirilememesi kurumlar arasındaki koordinasyonsuzluğun tipik bir örneğidir.

Araştırmada, sel riskini azaltmaya yönelik faaliyetlerin çok daha etkin bir şekilde tamamlanabilmesi için birtakım hukuki ve kurumsal düzenlemelere ihtiyaç olduğu bir kez daha vurgulanmaya çalışılmıştır.

5. Sonuç

Bir kamu kuruluşu olarak İSKİ Genel Müdürlüğü su baskınlarına karşı yaptığı dere ıslahlarında oldukça başarılı işler yapmaktadır. Ancak imalat aşamasında ortaya çıkan problemler, standart uygulamalar, diğer kurum ve kuruluşlar ile koordinasyon v.b. ortaya çıkan olumsuzluklar çalışmalarda eksikliklere ve gecikmelere neden olmaktadır. Bunun giderilebilmesi için, diğer kurum ve kuruluşları da içine alacak hukuki birtakım düzenlemeler, yetki karmaşasının önüne geçilmesi bakımından kurumun kendi içerisinde sel baskınlarına yönelik yeni bir organizasyona gitmesi, acil ihtiyaç durumlarında koordinasyon eksikliklerinin giderilmesi açısından ise standart birtakım uygulama prosedürlerinin uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

Şehir içinde yapılan altyapı ve üstyapı çalışmalarında en önemli şeylerden birisi normal yaşam koşullarının çalışmalardan etkilenmeden rutininde devam etmesini sağlamaktır. İstanbul gibi büyük bir metropolde, her yanında çarpık kentleşme, ulaşım, çevre vb. diğer sorunlar sebebiyle mevcut yaşam koşullarına dokunmadan üst/altyapı projelerinin hayata geçirilmesi oldukça zor görünmektedir. Ancak riski minimum indirebilmek için yapılacak olan birçok çalışma bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, dere ıslah çalışmaları sadece bir inşa faaliyeti değildir. Bu faaliyeti gerçekleştiren kurum personelinin, daha da önemlisi sahada çalışan işçilerin, ustaların ve firma yetkililerinin bu konuya gereken önemi vermeleri için çalışma alanı ve şartları ile ilgili önceden gerekli eğitim, bilgilendirme, uyarma gibi faaliyetlerin çalışmalar başlamadan zorunlu kılınması ve çalışanlara sunulması gerekmektedir. Böylece, dere ıslah çalışmalarının yeterliliği ve kalitesi artacaktır.

Sonuç olarak; sel ve taşkın olaylarından daha etkili bir şekilde korunmak için her bir yerleşim ve dere güzergâhı için uygun ıslah metodunun belirlenmesi, riskin azaltılmasına yönelik çalışmaların artırılması ve karar vericilerin bunun bir politika haline getirilmesi için çalışmalarına aralıksız devam etmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Bahçeci, F. (2014). Kırsal ve Kentsel Yerleşim Alanlarındaki Dere Yataklarının İslahında Öne Çıkan İdari, Teknik ve Çevresel Sorunlar. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bingöl, Y. (2006). İstanbul Derelerinin Mevcut Durumu ve Taşkın Debilerinin Hesabı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ceylan, A., Ayvaci, H., Akgündüz, S., Hüküm, H., Güser, Y. (2015). Şehir Selleri Tahmin ve Erken Uyarı Modeli. https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/sehirselleri_atmos.pdf [Erişim 11 Ocak 2018].

Diñç, H., Bölen, F. (2014). İstanbul Derelerinin Fiziki Yapısı. Planlama, 24 (2), 107-120. http://www.journalagent.com/planlama/pdfs/PLAN-97269-OPINION_LETTER-DINC.pdf

Dölek, İ. (2015). Sungu Beldesi ve Yakın Çevresinde (Muş) Sel ve Taşkına Duyarlı Alanların Belirlenmesi. Marmara Coğrafya Dergisi, 0 (31), 258-280. DOI: 10.14781/mcd.26466.

Ergünay, O., (2007), Türkiye'nin afet profili. <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/3885.pdf> [Erişim 11 Ocak 2018].

Garipağaoğlu, N. (2016). Marmara Havzası'nda Kentleşme - Atık Su İlişkileri ve Alıcı Ortam Üzerindeki Etkileri. Marmara Coğrafya Dergisi, 34, 147-159.

Gönüllü, A. (2010). Osmanlı Devletinin Son Döneminde Meydana Gelen Sel Baskınları (1857-1913). Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (28), 351-373. <http://dergipark.gov.tr/sutad/issue/26258/276616>

İSKİ Genel Müdürlüğü. (2013a). Dere İslah Çalışmaları [Power Point Sunumu].

İSKİ Genel Müdürlüğü. (2013b). Performans Sonuçları Tablosu. İSKİ Genel Müdürlüğü, İstanbul.

İSKİ Genel Müdürlüğü. (2015). Stratejik Plan 2016-2020. İSKİ Genel Müdürlüğü, İstanbul.

İSKİ Genel Müdürlüğü. (2016a). Faaliyet Raporu. İSKİ Genel Müdürlüğü, İstanbul.

İSKİ Genel Müdürlüğü. (2016b). Performans Sonuçları Tablosu. İSKİ Genel Müdürlüğü, İstanbul.

İSKİ Genel Müdürlüğü. (2017). Performans Sonuçları Tablosu. İSKİ Genel Müdürlüğü, İstanbul.

İSKİ Genel Müdürlüğü. (2018). Performans Sonuçları Tablosu. İSKİ Genel Müdürlüğü, İstanbul.

Kadioğlu, M., (2008). Sel, Heyelan ve Çığ için Risk Yönetimi; Kadioğlu, M. ve Özdamar, E., (editörler), "Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri"; s. 251-276, JICA Türkiye Ofisi Yayınları No: 2, Ankara.

Kadioğlu, M. (2012) Türkiye'de İklim Değişikliği Risk Yönetimi. Türkiye'nin İklim Değişikliği II. Ulusal Bildiriminin Hazırlanması Projesi Yayını.

Kara, H. (2007). Türkiye'deki Şehir Yerleşmelerinde Afet Sonrasına Yönelik "Afet Merkezleri" Plânlaması, TMMOB Afet Sempozyumu, 5-7 Kasım 2007, s. 279-288. <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/3908.pdf> [Erişim 11 Ocak 2018].

Karakuyu, M. (2002). Şehirleşmenin Küresel İklim Sapmaları ve Taşkınlar Üzerindeki Etkisi. Marmara Coğrafya Dergisi, 6, 97-108.

Korkanç, S. Y. (2005). Sel ve Taşkınlardan Korunmada Erken Uyarı ve Önemi. FORESTIST (eski adıyla İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi), 55 (1), 123-134. <http://dergipark.gov.tr/jffiu/issue/18711/197342>

Kömüşçü, A. Ü., Çelik, S., Ceylan, A. (2011). 8-12 Eylül 2009 Tarihlerinde Marmara Bölgesi'nde Meydana Gelen Sel Olayının Yağış Analizi, Coğrafi Bilimler Dergisi, 9 (2), 209-220.

Özcan, E. (2006). Floods and Turkey. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26 (1), 35-50. <http://dergipark.gov.tr/gefad/issue/6754/90823>

Özmen, M.T. (2015), Sel-taşkın Türkiye ve Antalya. http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/97e314f2b9acbd2_ek.pdf [Erişim 11 Ocak 2018].

Sepetçioğlu, M.Y. (2013). Şanlıurfa İli Taşkın Sorunları ve Çözüm Önerileri. NWSA-Engineering Sciences, 1A0339, 8 (1), 21-38.

Sönmez, M.E., Kesici, Ö. (2012). İklim Değişikliği ve Plansız Şehirleşmenin Kilis Şehrinde Yol Açtığı Sel Felaketleri. Doğu Coğrafya Dergisi, 28, 57-78.

Şahin, C., Sipahioğlu, S. (2002). Doğal Afetler ve Türkiye, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara.

T.C. Anayasası. (1982). T. C. Resmi Gazete, 17863, 09 Kasım 1982.

T.C. Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). T. C. Resmi Gazete, 25531, 23 Temmuz 2004.

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı. (2017). Taşkın Yönetimi Çalışma Grubu Raporu. 2. Ormanlık ve Su Şurası, 4-6 Mayıs, Ankara.

Turgu, E., Ceylan, A. (2008). ECMWF Yağış Verileri Yardımıyla Türkiye'de Sel Tahmini Çalışmaları, Uluslararası Katılımlı VI. Atmosfer Bilimleri Sempozyumu, 25-28 Mart 2008. <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/seltahmini.pdf> [Erişim 11 Ocak 2018].

(Url-1). <https://www.mgm.gov.tr/arastirma/dogal-afetler.aspx?s=taskinlar> [Erişim 11 Ocak 2018].

(Url-2). <https://www.ibb.istanbul/CorporateUnit/Detail/85> [Erişim 11 Ocak 2018].

(Url-3). <https://www.afad.gov.tr/tr/2211/AFAD-Hakkinda>. [Erişim 11 Ocak 2018].

Zeybek, İ . (1998). 22 Mayıs 1998 Havza Sel-Taşkın Felaketi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11 (1), 160-167. <http://dergipark.gov.tr/omuefd/issue/20259/215171>.